

ШЕФ

Моріс Дюплессі і провінція Квебек

ОТТАВА

**ГРУПА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
(THE INTERNATIONAL COOPERATION GROUP)**

ШЕФ

Моріс Дюплессі і провінція Квебек

Це дослідження підготовлене за фінансової підтримки Агентства Канади з міжнародного розвитку (Canadian International Development Agency) в рамках Українсько-канадського проекту сприяння доброчесності (Canada-Ukraine Integrity Project).

Погляди, висловлені в цьому документі, не є відображенням позицій Департаменту юстиції Канади (Department of Justice of Canada).

ГРУПА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
THE INTERNATIONAL COOPERATION GROUP
GROUPE DE LA COOPÉRATION INTERNATIONALE
ОТТАВА
2001

ШЕФ

Моріс Дюплессі і провінція Квебек

Моріс Дюплессі обіймав посаду Прем'єр-міністра провінції Квебек протягом 1936–1939 і 1944–1959 років¹. Він народився в 1980 році і помер в робочому кабінеті. Протягом більшої частини двадцятого століття він був домінуючою фігурою в політичному житті Квебеку.

До самої своєї смерті у вересні 1959 року Дюплессі утримував абсолютну владу в Національній Спілці – політичній партії, створеній ним самим. Національна Спілка одержала легку перемогу на виборах 1936 року у провінції² після поразки з незначним розривом у 1935 році. Перший період перебування цієї партії при владі разом з Дюплессі в ролі Прем'єр-міністра закінчився у 1939 році після виборчої кампанії, на якій опозиційна Ліберальна Партія запевняла, що лише вона зможе захистити народ Квебеку від федерального військового призову (що проводився з метою участі Канади у Другій світовій війні). Другий строк Дюплессі почався в результаті вдало проведеної кампанії, в основу якої було покладено програму, що закликала до більшої автономії провінції у складі Канадської федерації. Рішуче звернення до націоналістичних почуттів було нехарактерним для політики в Канаді чи навіть у Квебеку і воно стало визначальною рисою партії.

Моріс Дюплессі був загадковою і яскравою фігурою. Його особистість набагато складніша і багатогранніша за популярний імідж «Шефа», який пропагувався його опонентами і який він сам любив культивувати. Як наслідок характерного суворого і часто суперечливого стилю керівництва у нього сформувався цей авторитарний імідж, який він підтримував впродовж більшої частини своєї кар'єри. Дюплессі став відомий своїм жорстким, навіть брутальним ставленням до страйкуючих профспілок і періодичним порушенням громадянських свобод. Йому вдавалося робити це не підриваючи довіру до Національної Спілки з боку її прихильників, переважну частину яких складали сільські жителі, малі та середні підприємства і неорганізовані верстви робітників. Англомовні виборці переважно не довіряли цій партії, враховуючи її профранцузький націоналістичний ухил. В цілому режим Дюплессі і період правління Національної Спілки запам'яталися безпрецедентним розмахом корупції і сумнівною практикою проведення виборів.

Після смерті Дюплессі у 1959 на виборах 22 червня 1960 року Ліберальна Партія перехопила владу у Національній Спілці. Ліберали отримали 51 місце і 51,5% народних голосів порівняно з 43 місцями Національної Спілки і 46,6% голосів, відданих за неї. Під керівництвом Жана Лесажа ліберали розробили комплексну і послідовну програму реформ, добре підсумовану їхнім гаслом: «Час для змін». Наступний період з 1960 по 1966 рік став часом стрімкої трансформації політики і суспільного життя в Квебеку і був відомий як період «Тихої революції». Новому ліберальному уряду вдалося розпочати реформи в багатьох напрямках. Почався детальний перегляд всього, що було дотепер. Уряд пішов у наступ на практику політичного протекціонізму і вніс зміни до виборчої карти в бік більшого

представництва міських територій. Було обмежено витрати, які дозволялося робити у виборчий період. Вік, який дає право на участь у виборах, було зменшено з 21 до 18 років. З 1960 по 1967 рік бюджет провінції зріс з 745 мільйонів до більш як 2 мільярдів доларів. Цей період був позначений стрімким розвитком державних установ і зростанням ролі держави в усіх сферах життя провінції. Це, зокрема, стосувалося економіки і питань загального добробуту населення. Серед найбільш помітних досягнень уряду стала націоналізація приватних енергетичних компаній. Ще одним вагомим досягненням було створення в 1965 році контрольованого державою фонду управління активами пенсійного плану Квебеку. Фонд швидко виріс до кількох мільярдів доларів і став потужним засобом підтримки економіки, даючи урядові змогу вкладати кошти в ключові галузі. Освіта і охорона здоров'я також зазнали суттєвих реформ.

Протягом тривалого часу вважалося, що «Тиха революція» стала поворотним пунктом в суспільно-політичному розвитку Квебеку, який позначив різкий перехід від періоду правління Національної Спілки. Але віддалена історична перспектива показує, що саме в цей період відбулося багато корінних і довготривалих змін. Більшість автомагістралей Квебеку, практично всі університети, понад три тисячі шкіл і переважна частина лікарень були побудовані у п'ятирічні строки перебування Дюплессі при владі³. За період з 1944 по 1959 рік частка електрифікованого житла в селах зросла з 20 до 97 відсотків⁴. Крім того, за Дюплессі було прийняте прогресивне соціальне законодавство, яке, зокрема, встановлювало мінімальну заробітну плату і передбачало реалізацію програм приватизації житла. Він запропонував ряд заходів, які стосувалися національної символіки, наприклад, прийняття відповідних положень про прапор Квебеку. При Дюплессі Квебек мав один за одним п'ятнадцять збалансованих бюджетів і кілька разів проводилося зниження податків. Саме завдяки тому, що Дюплессі зробив так багато для розвитку в Квебеку сучасної державної інфраструктури і разом з тим суттєво зменшив борг цієї провінції⁵, його наступники ліберали отримали надійну фінансову базу для підтримки своїх програм⁶. За часів його перебування при владі суттєво змінилася сама структура уряду Квебеку⁷. Раніше Прем'єр-міністри і члени їхніх Кабінетів одночасно обіймали посади директорів великих англомовних корпорацій⁸; законодавчий орган засідав лише два місяці на рік; провінція майже не отримувала своєї частки прямих податків; Католицька Церква користувалася більшим моральним авторитетом і часто мала більший політичний вплив, ніж Прем'єр-міністр. За Дюплессі ці та інші обставини, що склалися давно, але були незадовільними, змінилися, і провінція почала процвітати. Навіть деякі суворі критики згодом визнали, що в результаті цих змін і всупереч поширеному переконанню, внесок Національної Спілки у розвиток Квебеку був суттєвим і мав велике значення. Разом з тим це був складний період в історії провінції, необхідні були подальші зміни. Намагаючись дати якомога точнішу оцінку цієї ситуації, мабуть, слід було б сказати, що хоча Дюплессі перетворив Квебек на розвинуте індустріальне суспільство, він зберігав інститути та ідеї, що носили переважно доіндустріальний характер⁹.

ПОЛІТИКА ЗА ЧАСІВ ДЮПЛЕССИ

Хто є членами Національної Спілки?

Національна Спілка складається з представників громадськості, котрі виявили бажання відкласти вбік усі дрібні прояви партійної політики, визнали нагальну потребу свіжої і конструктивної політичної дії, щоб допомогти всьому населенню провінції.

Національна Спілка – Катехізіс виборців – 1935 рік

Перший раз Національну Спілку було обрано в 1936 році, після того як вона виступила за ліквідацію різних форм корупції, що існували за тодішнього Ліберального уряду. Під час свого першого строку на посаді у 1936–1939 роках Дюплессі й справді вжив ряд заходів, спрямованих проти найбільш явних зловживань. Так, було прийнято закон, що забороняв міністрам бути членами правлінь підприємницьких структур¹⁰, і звільнено багатьох працівників, які обіймали зайві посади¹¹. Проте цей реформаторський запал поступово зник, коли партія перейшла в опозицію в 1939–1944 роках. Коли партія знову повернулася до влади, вона почала систематично використовувати нею самою колись дискредитований державний апарат у власних інтересах. Дюплессі перетворив його у надзвичайно потужну політичну машину.

ФАВОРИТИЗМ

Найбільш пряма форма зловживання громадською довірою і політичною владою виростає зі здатності контролювати розподіл коштів і робочих місць серед своїх прибічників.

Що стосується робочих місць на всіх рівнях державної влади, то в Квебеку не було традиції приймати на роботу на основі кваліфікації і конкурсного відбору¹². У 1943 році з метою зменшення можливості використання політичного впливу при призначенні на державні посади ліберальна адміністрація створила Комісію з питань державної служби у складі трьох членів. Однак цій комісії не вистачило часу для проведення змін, бо на виборах 1944 року Національна Спілка знов одержала перемогу. Залучення компетентних державних службовців, забезпечення їм відповідної платні і захисту від партійного втручання в їхню роботу не входило до першочергових цілей Національної Спілки. Навпаки, фундаментальним принципом була практика неприкритого фаворитизму¹³. Дюплессі не припинив діяльність комісії. Він просто зробив все, щоб вона залишалася практично безсилою, зокрема, замінив трьох її членів одним, який був повністю йому відданий¹⁴. Політизація поширилась і на судову владу. Дюплессі ніколи не передавав відповідальність за систему юстиції нікому, крім себе: він не тільки завжди був Прем'єр-міністром, але й Генеральним прокурором і Міністром юстиції. Він сам призначав суддів провінційних судів, які завжди були його вірними прихильниками, а їхня юридична кваліфікація не обов'язково була головним чинником¹⁵.

Що стосується коштів, то адміністрація Дюплессі дозволяла собі досить вільно розпоряджатися державними фінансами. Так, в 1948–1949 роках в державному бюджеті раптово з'явився дефіцит у розмірі 31 млн.¹⁶ Така сама ситуація склалася в 1952–1953 роках, коли дефіцит становив 39 млн.¹⁷ В обох випадках дефіцит виник головним чином через витрати на будівництво доріг¹⁸. Знову ж в обох випадках дефіцит припав на роки, коли в провінції проходили вибори, і висновки напрашуються самі собою. Не можна сказати, що ці та інші відхилення від нормальної практики бюджетного управління були незаконними. Уряд організував все так, що велика частина державного бюджету витрачалася відповідно до законів, які надавали повноваження витрачати кошти протягом кількох років, і таким чином Законодавчі збори не могли здійснювати щорічний контроль за цим процесом. Суми, про які йде мова, були немалими. Наприклад, в 1951–1952 роках з 249 мільйонів загальної суми бюджету 98 мільйонів було витрачено згідно з багаторічними повноваженнями. В результаті Законодавчі збори могли здійснювати контроль лише за 151 мільйоном. Але навіть за таких обставин уряд ніколи не відчував себе зобов'язаним обмежувати свої витрати сумами, закладеними в бюджет. Парламентський контроль був ще більше послаблений тим, що того ж року уряд витратив на 36 мільйонів більше, ніж було передбачено затвердженим бюджетом¹⁹. Влада безконтрольно визначати, коли слід робити дуже великі витрати, давала змогу Національній Спільці вдаватися до значних витрат у роки виборів.

Національна Спілька використовувала систему фаворитизму як на індивідуальному, так і колективному рівнях²⁰.

На індивідуальному рівні мета полягала в забезпеченні підтримки з боку таких людей, як лікарі, юристи, нотаріуси, профспілкові керівники, власники підприємств, мери і члени муніципальних рад, члени шкільних комітетів, лідери різних асоціацій, тобто тих, хто мав значну вагу в суспільстві і тому міг переконати значні групи виборців підтримати Національну Спільку²¹. Відповідно до цієї стратегії уряд слідкував за тим, щоб представники цих категорій користувалися особливим ставленням. Юристи і нотаріуси отримували юридичну роботу в різних міністерствах або призначалися в різні державні комісії²². Крім того, люди, які бажали мати справи з урядом, були змушені робити це через юристів, що працювали з Національною Спількою²³. Так само і мерам, членам муніципальних рад або шкільних комітетів, якщо вони були власниками підприємств, було завжди нескладно отримати замовлення або контракт від уряду, оскільки міністерства закупляли обладнання та матеріали в невеликих підприємств роздрібною торгівлі в кожному місті²⁴. Що ж стосується лідерів профспілок та інших організацій, то роздача урядових посад та надання іншого сприяння, як правило, були ефективним способом забезпечення активної чи пасивної підтримки з їхнього боку²⁵.

Цими та іншими способами у період між виборами Національна Спілька постійно «працювала» з найвпливовішими представниками різних суспільних груп, а коли оголошувалися вибори, її щедрість поширювалася і на пересічних громадян. Багатьох виборців спонукали до формування сприятливого враження про правлячу партію через надання їм роботи за сумісництвом за тими чи іншими програмами виконання державних робіт. Інші отримували вільний доступ до всіляких спеціальних пільг, які могла забезпечувати партія. Наприклад, один голова Законодавчих зборів, який також був власником кількох готелів у своєму рідному місті, на зимовий період, коли його бізнес ставав не таким активним, оформляв усіх своїх прибиральниць на роботу в парламентську бібліотеку²⁶. Окремих людей на короткий час могли навіть занести до платіжних відомостей урядового міністерства, хоча жодної роботи вони не виконували. Так, за кілька днів до виборів 1948 року до відомостей, за якими провінція виплачувала заробітну плату, були вписані сотні дорожно-ремонтних робітників і працівників «спеціальної поліції»²⁷. Іншим

дуже розповсюдженим під час виборів 1952 і 1956 років методом була оплата Міністерством охорони здоров'я витрат на лікування для прибічників партії через систему, створену для допомоги найбільш вразливим верствам населення²⁸. Коли справа доходила до пільг, Національній Спілці ніколи не бракувало уяви. Існувала навіть система «скорочених» номерних знаків для транспортних засобів з номерами від 1 до 2000, які видавалися лише найважливішим прибічникам партії, що дозволяло їм ігнорувати правила дорожнього руху і не хвилюватися, що їх зупинить поліція²⁹. Національна Спілка мала змогу зробити ті чи інші вигідні пропозиції майже кожному виборцю. Але важливо було, щоб організатори від Національної Спілки могли пересвідчитися, що ті, хто що-небудь отримали, відплатили за це своїми голосами. Тому фаворитизм на індивідуальному рівні переважно практикувався в сільській місцевості та невеликих містечках, де було легше визначити, за кого проголосували громадяни³⁰. Хоча голосування було таємним, багато хто був впевнений, що організатори від Національної Спілки могли дізнатися, як проголосували громадяни³¹. Ще одним способом досягнення цієї мети було складення людьми клятви на Біблії, що вони віддадуть свій голос за Національну Спілку. Ця тактика мала бути досить ефективною в провінції, яка на той час була майже повністю католицькою³².

Разом з тим фаворитизм на колективному рівні залишався найефективнішим інструментом забезпечення перемоги на виборах.

Муніципальні органи влади, шкільні комітети і релігійні установи почали все більше залежати від фінансової підтримки влади провінції. Раніше вважалося, що муніципальні органи і школи Квебеку мають фінансувати свою діяльність за рахунок власних джерел доходів. Хоча цей спосіб фінансування непогано працював у свій час, такі джерела надходження коштів стали вже недостатніми для покриття витрат на численні потреби, що виникають в сучасному індустріальному суспільстві³³. Багато організацій і установ, якими керувала Католицька церква, зіткнулися з тією ж фінансовою проблемою. У Квебеку Церква тримала в своїх руках багато різних закладів, що існують в сучасній державі, зокрема, лікарні, будинки пристарілих, школи і університети, дитячі будинки, заклади для неповнолітніх правопорушників, бездомних осіб і інвалідів³⁴. Щоб уся ця величезна машина працювала й далі, Церква була змушена звертатися за державною підтримкою, бо хоча на перший погляд Церква виглядала дуже могутньою, насправді вона залежала від щедрот влади. Тому релігійні громади були змушені бути поступливими, а інакше їх чекав кінець через недостатність коштів.

Така фінансова залежність йшла тільки на користь Національній Спілці. Під час кожної виборчої кампанії виборцям кожного округу давали чітко зрозуміти, що їм слід підтримати Національну Спілку, якщо вони хочуть чи то нову дорогу, чи міст, лікарню чи школу, а якщо вони цього не зроблять, то фінансова підтримка від влади провінції перестане надходити³⁵. Це не були просто погрози. Якимось, перебуваючи в місті Шовініган (Shawinigan), Дюплессі заявив, що якщо виборці знову оберуть кандидата від Ліберальної партії, то міст, вкрай необхідний для розбудови місцевої території, побудований не буде. Виборці відмовилися піддатися цим погрозам. Вони обрали ліберала, а міст так і не було побудовано, допоки був живий Дюплессі³⁶. Інший виборчий округ, в районі Монреалю, також відчув на собі наслідки обрання представника Ліберальної партії. Дороги місцевого значення тут перебували в жахливому стані. Священнику доводилося їхати кілька кілометрів на тракторі, щоб дістатися до парафіяльної церкви, а лікар не міг відвідати пацієнта через поганий стан доріг. Зрештою виборці зрозуміли, що єдиний шлях вирішити цю проблему – це обрати кандидата від Національної Спілки, що вони і зробили³⁷.

Національна Спілка використовувала різні можливості для демонстрації своєї влади. Всі субсидії для муніципалітету або шкільного комітету завжди направлялися до їх отримувача

через канали Національної Спілки. Якщо сума була немалою, то чек передавав або міністр, або сам Дюплессі³⁸. Міністри та державні службовці добре знали, що важливі новини міг повідомляти тільки сам Прем'єр-міністр. Про порушення цього правила не могло бути й мови. Більш того, чиновники відмовлялися давати навіть звичайну інформацію. Якось журналіст запитав працівника Міністерства мисливського і рибного господарства про дату відкриття сезону полювання на качок, а той відіслав репортера до Прем'єр-міністра³⁹. Типовою практикою для кандидатів від Національної Спілки також була публікація довгого списку витрат, здійснених у їхньому окрузі всіма міністерствами за кілька минулих років. До списку вносилися навіть витрати на такі роботи, як прибирання снігу з доріг або виплата пенсій, уникнути яких не міг жодний уряд⁴⁰. Все це робилося, щоб переконати виборців у тому, що все отримане ними є прямим наслідком щедрості партії та її лідера. Цей підхід набув крайніх форм свого вираження в пропагандистській брошурі, опублікованій у 1947 році. У цій брошурі під назвою «Дюплессі – для своєї провінції» (Duplessis Gives to His Province) практично кожний позитивний вчинок органів влади провінції приписувався особисто Дюплессі⁴¹.

Державні кошти використовувалися для здійснення впливу і в інших випадках. Наприклад, дотації для університетів видавалися щорічно, але могли призупинятися або поновлюватися залежно від рішення Дюплессі, що робилося, очевидно, для того, щоб освітяни не здіймали галасу. Під особливим прицілом режиму була свобода думки у вищих навчальних закладах. Влада переслідувала всіх, хто висловлював навіть найменшу незгоду⁴². Принаймні в одному випадку Прем'єр-міністр спробував використати свою владу для звільнення ліберально налаштованого священика, отця Жоржа-Анрі Левеска (Georges-Henri Lévesque), який викладав на факультеті соціології (School of Social Studies) Лавальського університету (Laval University)⁴³. Ректор університету був проти звільнення і авторитетні особи з числа духовенства звернулися до Прем'єр-міністра з проханням змінити свою нічим не обгрунтовану позицію. Дюплессі відмовився від своїх погроз, але його вчинок викликав побоювання щодо його можливих дій у майбутньому. Якщо у вищому навчальному закладі, що звертався за державною фінансовою підтримкою, були викладачі або студенти, які висловлювали невдоволення режимом, то Національна Спілка давала зрозуміти, що рішення про надання допомоги буде прийняте набагато швидше, якщо критика припиниться⁴⁴. Партія нічого не обходила своєю увагою. Одного разу кооператив невеликого містечка запросив члена федеральної Ліберальної партії бути почесним гостем на бенкеті. Це запрошення було відкликано щойно місцевий представник Національної Спілки повідомив кооператив, що йому не нададуть обіцяної субсидії, якщо буде зроблено те, що заплановано⁴⁵.

Разом з тим партія вдавалася і до простіших методів. Наприклад, часто застосовувалася схема, за якою державна будівельна організація направлялася для асфальтування території, прилеглої до церкви невеликої місцевої громади⁴⁶. Звичайно, це робилося за умови, що священик дотримуватиметься правильної позиції, а його парафіяни правильно голосуватимуть. Ці та інші дії Національної Спілки не відрізнялися особливою делікатністю. Приміром, у виборчому окрузі Дрюмонду (Drummond) під час виборів 1956 року один парафіяльний священик прийняв таку послугу, але оголосив людям, що це не повинно впливати на спосіб їхнього голосування. Після поразки кандидата від Ліберальної партії прибічники Національної Спілки зібралися серед ночі перед будинком цього священика і спалили портрет цього кандидата⁴⁷. Всі, хто діяв усупереч Прем'єр-міністру міг розраховувати на негайні й безжалісні контрзаходи, прямі чи непрямі. Саме так сталося з отцем Жоржем-Анрі Левеском, якого Дюплессі безуспішно намагався звільнити з його викладацької посади. Отець Левеск проживав у пансіонаті, який утримувався парафією. Прем'єр-міністр зобов'язав муніципалітет того міста, де був розташований пансіонат, стягнути за цей будинок податок всупереч закону, згідно з яким релігійні общини

звільнялися від сплати податку на нерухомість⁴⁸. У разі необхідності Дюплессі без вагань порушував закон для досягнення своїх цілей, хай навіть дрібних і незначущих. Він навіть добився прийняття закону, який мав зворотню дію в часі, щоб позбавити конкретного профспілкового лідера його посвідчення водія⁴⁹.

Система правління за Дюплессі була просякнута авторитаризмом і тісно зв'язувала з ним членів Національної Спілки. Для представників партії виділялася певна кількість робочих місць і коштів, які вони могли розподіляти по своїх виборчих округах⁵⁰. Місцева партійна організація в кожному виборчому окрузі також мала доступ до центральної партійної каси в особливо важливих випадках⁵¹. Управління і маніпуляції виборчим фондом здійснювалися так само уважно, як і бюджетом провінції. Можливість кожного члена отримати вигоду для себе або своїх виборців залежала від низки факторів, зокрема, років його вислуги, корисності, стратегічного значення його виборчого округу і, звичайно, його відданості Дюплессі⁵².

Явною іронією є те, що Національна Спілка завжди засуджувало практику протекціонізму, що була характерна для Прем'єр-міністра Александра Ташеро (Alexandre Taschereau) і його Ліберальної партії. При новому режимі змінилося тільки те, що щедроти адміністрації Дюплессі поширювалися на інших людей. Ташеро розумів важливість розподілу місць і коштів під час виборів, але його фаворитизм спрямовувався головним чином на еліту і його власну родину⁵³. Дюплессі вдало уникав цієї пастки, коли сприяння забезпечувалося тільки окремим особам. При режимі Національної Спілки на пільги і привілеї могли розраховувати фермери, робочі люди, франкомовні представники нижчого прошарку середнього класу Канади⁵⁴.

За словами одного біографа, система Дюплессі в своїй основі була системою додаткового соціального забезпечення⁵⁵. Вона не обходила дорого для платників податків на відміну від вартості утримання державного апарату соціального забезпечення була невеликою, але вигода для тих, хто нею користувався, була значною. Хоча така характеристика звучить досить доброзичливо, вона не зовсім помилкова⁵⁶. Коли Ліберальна партія перемогла Національну Спілку в 1960 році, одним з перших кроків нового уряду було створення комісії для розслідування зловживань, що мали місце під керівництвом Дюплессі. Ця комісія, відома як Комісія Салваса за іменем її голови, судді Елі Салваса (Élie Salvat), підготувала дві доповіді. У першій було детально проаналізовано закупівельні операції Міністерства колонізації, яке відповідало за розвиток віддалених районів провінції. У другому звіті докладно розглянуто продаж мережі постачання природного газу, що належала провінції. Несподівано у звітах комісії було наведено багато прикладів виплат, які були зроблені швидше з мотивів співчуття, ніж чистого фаворитизму. Так, безробітний кравець отримав понад 2 000 дол. через неформальну систему виплати процентів за отримані державні замовлення. Він отримав ці кошти після того, як звернувся за допомогою до Прем'єр-міністра. Коли він запитав у Дюплессі, кому подякувати за цю допомогу, Дюплессі відповів: «Ви отримали ці гроші, вони вам потрібні, і це все. Не треба ніяких подяк»⁵⁷. Комісія дала перелік всіх осіб, які отримали комісійні від конкретної компанії «Сікар Компані» (Sicard Company), яка здійснювала поставки під державні замовлення⁵⁸. Всього у списку фігурувало 32 особи. Багато про що говорить широке коло цих людей, велика різниця в сумах одержаних ними коштів, а також підстави для їх виплати. В переліку тих, хто отримав кошти, були:

- *Продавець машинного обладнання.* Він був членом центрального організаційного комітету Національної Спілки, працював за сумісництвом на громадських засадах у її головній конторі в Монреалі. Він отримав 13 876 дол.

- *Шкільний вчитель.* Він отримав 1 115 дол. і комісійні від іншої компанії за послуги, надані Національній Спілці.
- *Власник ресторану і працівник органів державної влади провінції.* Він працював на Національну Спілку і одержав 1 000 дол. Він поділився цими грошми зі своїми друзями, в тому числі кількома членами Ліберальної партії, які розповіли йому про свої особисті труднощі і розраховували на його вплив в органах влади.
- *Страховий агент.* Активний член Національної Спілки до 1956 року. Сам записав себе до списку «постачальників провінції». У 1957–1958 роках отримав комісійні на суму 6 946 дол.
- *Державний службовець.* Він був секретарем Жака Міклон (Jacques Miquelon), депутата Законодавчих зборів і Державного міністра, за рекомендацією якого цей посередник отримав 2 150 дол. Генеральний директор з питань закупок Міністерства колонізації порадив йому не приймати ці комісійні на своє ім'я, бо його ім'я було добре відомим в державних органах провінції. Тому замість нього чек було видано на ім'я одного з його знайомих, працівника поліції провінції, якому нічого не було відомо про обставини цієї справи. Отримавши чек, він переписав його на ім'я одержувача і віддав чек йому.
- *Лікар, власник аптеки.* Отримав 2 309 дол.
- *Бакалійник.* Отримав 2 190 дол. після того, як розповів про свої фінансові труднощі Емілю Лесажу (Émile Lesage), законодавчому раднику і колишньому депутату Законодавчих зборів від виборчого округу Західного Абітібі (Abitibi-West). Хоча цей бакалійник і був прибічником Національної Спілки, але він не брав активної участі у її роботі.
- *Працівник залізниці.* Отримав 450 дол.
- *Пожежник.* Працював на органи місцевої влади міста Квебек і отримав 450 дол.

У Національної Спілки було менше 20 штатних агентів на всю провінцію⁵⁹. Більшість ключових працівників Спілки обіймали постійні державні посади⁶⁰. Внаслідок цього кожний аспект державного управління був просякнутий партійністю. Наприклад, працівники Міністерства колонізації використовувалися для розсилки всім представникам духовенства провінції антикомуністичної літератури за кілька днів до виборів⁶¹. Перед затвердженням підвищення заробітної плати для будь-якого державного службовця Дюплессі сам вивчав його особисту справу, щоб з'ясувати, до якої партії належав цей службовець – Національної Спілки чи Ліберальної партії⁶². Одного разу він заблокував підвищення по службі чиновника тому, що двадцять років тому той підтримував опозиційну партію⁶³. Звичайно, що при такій всепроникній і ефективній системі всі підприємства і спеціалісти, які мали справу з органами державної влади, ставали надзвичайно політизованими⁶⁴.

ПОЛІТИЧНІ МЕТОДИ

У Національної Спілки ніколи не було чітко структурованої системи членства чи механізму внутрішніх консультацій⁶⁵. У своїй діяльності Спілка спиралася в основному на обраних депутатів, необраних кандидатів і так-званих «політичних організаторів»⁶⁶. У міжвиборчий період ці люди відповідали за розподіл пільг і винагород. Під час виборів партія перетворювалась на грізну машину, яка працювала на повну потужність, щоб будь-якою ціною забезпечити перемогу своїх кандидатів. Справжня влада була повністю зосереджена

на верхівці, в руках Дюплессі, який використовував своє безконтрольне панування для нагляду за всіма деталями життя Національної Спільноти. Більшість міністрів мало що могли сказати про те, як вирішуються державні справи. Наведена тут розповідь однієї високої посадової особи з федерального уряду, Гордона Робертсона (Gordon Robertson), про те, як проходило засідання, на якому розглядалося питання підготовки однієї великої конференції, дає змогу отримати з перших рук уявлення про стиль керівництва Дюплессі:

«За пропозицією Прем'єра Дюплессі було домовлено провести другу конференцію у Квебеці з відкриттям 25 вересня (1950 року). Було рекомендовано, щоб я як секретар конференції сам зустрівся з Прем'єром для обговорення організаційних питань. Без нього не вирішувалося нічого. Через його головного секретаря я домовився про прийом у травні або червні...

Коли я потрапив у дуже вражаючий кабінет, перше, що зробив Дюплессі, було натиснути чотири кнопки з-поміж десь двадцяти, розташованих на панелі у його столі. За лічені хвилини зайшли чотири чоловіки, представилися і сіли на стільцях позаду нього. Всі були міністрами і жоден з них не промовив слова впродовж усієї розмови. Вони були просто декораціями. Разом з тим в усьому цьому читалася демонстрація влади їм і мені. Дюплессі був ввічливий, але рішучий у кожному питанні, що я підіймав, і давав вказівки своєму секретарю, щоб усе, про що я прохав, було організовано. Коли я підійшов до питання організації проживання для федеральних делегатів і делегатів від провінцій, Дюплессі запитав мене, скільки, на мою думку, їх буде. Я відповів, що, гадаю, десь сімдесят п'ять, якщо не враховувати квебекської делегації... Дюплессі, холостяк, який жив у готелі «Шато Фронтенак», сказав, що того ранку він викликав менеджера готелю Жоржа Жессо до свого номера. Він розповів йому про нашу зустріч і що постане питання про проживання приблизно для сімдесяти п'яти чоловік.

«Я сказав йому, Робертсон: «Усі вони поселяться в «Шато Фронтенак». На обличчі Дюплессі промайнув вираз здивування.

«Джессоп каже: «Але, Прем'єр-міністре, конференція проходитиме у вересні, у розпал туристичного сезону! «Шато» весь заброньований на кілька місяців наперед. Я особисто органіжую найкращі номери у Квебеці для кожного делегата, а декого, сподіваюся, можна буде поселити і в «Шато». Але всіх? – це неможливо, Прем'єр-міністре».

Дюплесі зупинився і поглянув на мене. Я чекав, і він знову почав:

«Ось я йому й кажу: «Пане Джессоп, це дуже проста проблема. Питання ось в чому: чи хоче «Шато Фронтенак» і далі торгувати спиртними напоями, чи ні?»

«Можете бути певні, пане Робертсон, всі делегати конференції будуть розміщені в «Шато Фронтенак». Так воно й було. Усі проживали там. Решта організаційних питань була вирішена так само переконливо і все вийшло так, як вирішив... Дюплессі»⁶⁷.

Величезні ресурси Національної Спільноти дозволили їй створити надзвичайно ефективну систему пропаганди. Протягом двох чи трьох тижнів безпосередньо перед виборами партія майже кожного дня розміщала рекламні оголошення на повну газетну сторінку в усіх п'ятнадцяти щоденних газетах провінції, а також приблизно у 175 щотижневих газетах, що друкувалися в різних регіонах і деяких районах великих міст⁶⁸. Щоденно транслювалися

передачі на тридцяти п'яти радіостанціях провінції⁶⁹. Масово використовувалися неонові вивіски і рекламні щити⁷⁰. У партії був навіть літак, який літав низько над невеликими селами з гучномовцем, з якого несло: «Дюплессі! Дюплессі! Дюплессі!»⁷¹. Під час виборчої кампанії 1956 року серед поважних осіб кожної місцевої громади було безкоштовно розповсюджено 45 000 примірників книги, присвяченої досягненням Національної Спілки. Один примірник цієї книги коштував приблизно 1 долар⁷². Кожний з дев'яносто двох кандидатів Національної Спілки надіслав принаймні одного листа, а іноді два чи більше, до кожного виборця свого округу⁷³. Відомим ораторам платили від 25 дол. до 100 дол. за звеличення досягнень партії на сотнях зібрань⁷⁴. Національна Спілка навіть розповсюджувала календарі й коробки сірників із зображенням Дюплессі⁷⁵. Не обминули увагою й дітей: в школах провінції активно розповсюджувалася головоломка із зображенням Ради міністрів⁷⁶. Іноді так все подавалося, що, здавалося, сам Господь Бог був на боці Національної Спілки. У 1948 році у виборчому окрузі самого Дюплессі, Труа-Рів'єр (Trois-Rivières), саме в той момент, коли Дюплессі піднявся, щоб відкрити новий міст, вдарили дзвони собору. Їх звук був підхоплений батареєю мікрофонів і пронісся по всій провінції⁷⁷.

Ресурси партії давали їй змогу вдаватися й до інших прийомів, щоб привертати на свій бік виборців. У багатьох виборчих округах громадські та спортивні організації отримували від партії в подарунок певні суми грошей⁷⁸. Окремим громадянам видавали чи то мішок картоплі, чи нейлонові панчохи, чи шинку, пакети борошна, взуття⁷⁹. Власникам автомобілів пропонували до 25 дол. за участь у парадах, що проводилися в різних містах⁸⁰. У багатьох районах партія організовувала безкоштовні розваги. Коли Ліберальна партія планувала проводити великі мітинги в тих чи інших містах, Національна Спілка часто фінансувала проведення змагань з боротьби, нічних шоу, кіносеансів, естрадних концертів та ігор з призами⁸¹. Щоб добитися прихильності виборців, під час виборчої кампанії Національна Спілка активно вдавалася до використання спиртного⁸². В селах масово роздавали ящики пива, а в малих і великих містах організатори партії ходили від одного бару до іншого і виставляли напої за свій рахунок. Національна Спілка не зупинялася й перед застосуванням погроз для впливу на виборців. У північно-західній частині провінції виборців попередили, що якщо там буде обрано кандидата від Ліберальної партії, то всі, хто за нього проголосував, втратять свої пенсії за інвалідністю чи інші види матеріальної допомоги, які вони отримували⁸³. Ще одним простим, але ефективним методом Національної Спілки була перекупка організаторів опозиційної партії. Організаторам від Ліберальної партії часто платили за те, щоб вони шпигували проти своєї власної партії, переходили до Національної Спілки або просто погано працювали⁸⁴.

Протягом останніх трьох виборчих кампаній Дюплессі суми, витрачені Національною Спілкою, були просто вражаючими. Вартість кампанії 1956 року шокувала навіть самого Дюплессі. Партія витратила близько 3 мільйонів доларів на вибори 1948 року, понад 5 мільйонів – на кампанію 1952 року, і майже 9 мільйонів – у 1956 році⁸⁵.

Але Національна Спілка готова була заплатити будь-яку ціну, оскільки домінуючі позиції в парламенті дозволяли їй пристосовувати виборче законодавство під себе. Коли партія прийшла до влади в 1936 році, вона внесла деякі зміни до Закону Квебеку про вибори, але нічого не зробила для виправлення ситуації, при якій сільські місцевості мали аж надто велике представництво. Внесення змін пішло на користь партійним інтересам, бо незабаром село почало надавати Національній Спілці таку саму міцну підтримку, яку раніше воно надавало Ліберальній партії. Друга адміністрація Національної Спілки мала ще менше підстав вносити зміни до виборчої карти провінції, оскільки в 1944 році партія одержала перемогу на виборах саме завдяки диспропорційній перевазі сільських округів. Хоча за Національну Спілку свої голоси віддало на 25 000 людей менше, але вона перемогла у

більшості виборчих округів. Такий результат став можливий тому, що хоча майже половина населення проживала в районі Монреалю, цей район мав лише 15 з 92 місць в Законодавчих зборах⁸⁶. На виборах 1952 року Ліберальній партії вдалося збільшити своє представництво в парламенті з восьми до двадцяти трьох місць, і цього виявилось досить, щоб Національна Спілка переконалася у необхідності термінового проведення реформ. Відповідно, в 1953 році Національна Спілка внесла на розгляд законопроект, відомий як Білль 34, який передбачав внесення суттєвих змін до Закону провінції про вибори⁸⁷.

Норми, що регулювали процес голосування у Квебеку до появи Білля 34, можна підсумувати наступним чином. Право голосу мав кожний громадянин Канади, який проживав у провінції і досяг двадцяти одного року⁸⁸. Коли оголошувалися вибори, готувався список виборців. Це робили спеціально призначені для цього особи, які називалися «реєстраторами». Вони ходили по домах у кожному окрузі приблизно за місяць до дня голосування⁸⁹. Реєстратори працювали парами: одного з них призначала правляча партія, а іншого – офіційна опозиція⁹⁰. Після реєстрації виборця, реєстратори видавали йому довідку, яку необхідно було принести на виборчу дільницю в день голосування для підтвердження особи⁹¹. Право голосувати мали лише ті громадяни, чиї імена були внесені реєстраторами у список виборців⁹². Виборчим процесом в кожному окрузі керував чиновник, якого призначала Рада міністрів⁹³. Цей чиновник призначав представника по кожній виборчій дільниці у виборчому окрузі⁹⁴ зі списку, наданого організацією правлячої партії, і секретаря – зі списку, наданого опозицією⁹⁵.

Білль 34 передбачав, що тепер від дверей до дверей на кожній виборчій дільниці буде ходити лише один реєстратор, якого призначатиме голова⁹⁶ виборчого процесу в окрузі⁹⁷. Ця зміна зробила можливими дуже серйозні порушення виборчих норм. Оскільки голова виборчого процесу затверджувався урядом, практично всі реєстратори були пов'язані з Національною Спілкою. Найбільш очевидною можливістю для порушень було те, що реєстратор самостійно, без представника опозиції, який встановлював би певний баланс, міг вирішувати, кого вносити, а кого не вносити до списків виборців. Таким чином, реєстратор мав змогу виключити прізвища тих людей, які могли проголосувати проти уряду. Людина, не включена до списку виборців, могла подати скаргу до Ради ревізорів виборчого округу⁹⁸. Однак не так багато виборців знали подробиці виборчого процесу або вчасно перевіряли списки виборців. Не можна було недооцінювати важливість запобігання таким маніпуляціям, тому що вибори можна було виграти або програти лише через списки виборців. Без представника опозиційної партії реєстратор міг по-шахрайськи додати 1 000–4 000 фіктивних імен до списку і таким чином забезпечити перемогу кандидата від Національної Спілки⁹⁹.

Іншою важливою зміною було скасування положення, яке забороняло реєстраторам брати будь-яку участь у виборчій кампанії навіть після закінчення їхньої роботи зі складання списків. Тепер реєстратори отримали можливість після виконання свого завдання ставати активними учасниками передвиборчої боротьби Національної Спілки¹⁰⁰. Таким чином, ті, хто щойно був реєстраторами, тепер могли надавати важливу інформацію з перших рук про те, як збиралися голосувати виборці, з якими вони зустрічалися в процесі підготовки списків виборців¹⁰¹. Ця інформація давала змогу Національній Спілці в день голосування створювати для громадян, які її не підтримували, перешкоди в реалізації ними свого права голосу.

Білль 34 також звільняв працівників виборчих органів від юридичної відповідальності. До цього кандидат, який мав підстави вважати, що певний працівник виборчого органу допустив порушення, міг вжити негайних заходів правового характеру для виправлення

ситуації. Однак новий Закон про вибори забезпечував всім цим особам при виконанні службових обов'язків імунітет від звернень до суду¹⁰².

Нове законодавство викликало багато побоювань, найгірші з яких незабаром підтвердилися у 1956 році через серйозні порушення, які затьмарили проведення перших виборів, організованих після прийняття Білля 34. Закономірно, що реєстратори, які тепер працювали одноособово і призначалися Національною Спілкою, використовували свої посади в інтересах партії. В районах, де підтримували переважно Ліберальну партію, на кожній виборчій дільниці десятки виборців не потрапили до списків¹⁰³. Були цілі будинки і вулиці, де люди так і не побачили реєстратора¹⁰⁴. Разом з тим до списків заносилися фіктивні імена та імена людей, які вже померли. В деяких випадках до списків включали навіть дітей від двох місяців до шести років. В одному виборчому окрузі в двох списках виборців з'явилися 217 фіктивних імен¹⁰⁵. В кількох округах реєстратори віддавали свої списки організаторам Національної Спілки, які в свою чергу мали передати їх голові виборчого процесу відповідного округу. Ця процедура дала партійній організації можливість провести неофіційну ревізію. Крім виконання своїх офіційних обов'язків реєстратори часто ставили запитання, щоб з'ясувати за кого збирався голосувати виборець¹⁰⁶, давали виборцям поради щодо того, як слід голосувати, розповсюджували партійну літературу.

Ще серйозніші порушення сталися в день виборів. Було багато випадків так-званої «імперсонації», тобто видавання одних людей за інших, особливо в Монреалі. В деяких округах, де очікувалося, що результати голосування можуть бути приблизно рівними, партійна організація пропонувала виборцям 5–10 дол. за їхні виборчі довідки¹⁰⁷, за допомогою яких можна було легше займатися імперсонацією. В окремих випадках при перевірці виборчих урн вранці в день голосування були виявлені вже готові бюлетені з позначкою за кандидата від Національної Спілки¹⁰⁸.

Ще один поширений метод, який практикувався в округах, в яких панували сильні проліберальні настрої, полягав у тому, що на кожній виборчій дільниці працівник виборчого органу¹⁰⁹ відсіював багато бюлетенів як недійсні, візуючи їх не так як слід¹¹⁰. Багато виборців, чиї імена спочатку були у виборчому списку, в день виборів дізнавалися, що їх викреслили через якісь технічні причини¹¹¹. Хоча було нібито вжито суворих заходів безпеки для виключення можливості копіювання бюлетенів, на виборах 1956 року було виявлено кількох організаторів Національної Спілки, які мали бюлетені, що були ідентичні з офіційними і вже з позначкою за кандидата від Національної Спілки¹¹². Кілька виборчих урн просто зникло після голосування¹¹³.

Система не завжди працювала бездоганно. Наприклад, в одному з округів у списках однієї виборчої дільниці було зареєстровано 154 особи, але за остаточними результатами проголосувало 300 осіб, і кандидат від Національної Спілки отримав 243 голоси, тобто на 89 голосів більше, ніж усього було виборців¹¹⁴.

Виборча машина Національної Спілки вдавалася і до більш оперативних заходів. У великих містах, особливо в Монреалі, вибори проводилися не так, як у сільських округах¹¹⁵. У містах головне завдання було фізично не допустити до виборчих дільниць тих виборців, які, як було відомо, голосуватимуть проти Дюплессі. Кандидатів від опозиції та їх прихильників постійно переслідували. Спеціально наймали хуліганів, які вчиняли напади на офіси опонентів. Звертатися до поліції було марно, бо у своїй більшості поліцейські належали до табору Національної Спілки. Тих, хто працював на Ліберальну партію, арештовували під найменшим приводом. Плакати кандидатів від Ліберальної партії зривали. Коли такий кандидат збирався розіслати поштою проспекти кампанії, часто вчинялися нальоти на агітаційний офіс, де знищувалися всі друковані матеріали, щоб література проти

Національної Спілки не доходила до населення. У ряді виборчих округів у східній частині Монреаля групи чоловіків роз'їжджали в автомобілях, залякуючи виборців і вчиняючи погроми в приміщеннях комітетів Ліберальної партії. В одному окрузі вони озброєні заходили до кількох виборчих дільниць і запихали у виборчі урни бюлетені за кандидата від уряду. Деякі з цих бюлетенів, як виявилось, були правильно завізовані відповідним працівником виборчого органу цієї ж виборчої дільниці¹¹⁶. Щоб підтримати видимість чесності, така тактика не використовувалася в тих районах міста, де проживали люди з середнього і вищого класу¹¹⁷.

Незважаючи на те, що представникам кандидата від Ліберальної партії деколи вдавалося запобігати зазначеним вище порушенням на виборчих дільницях, забезпечити достатній рівень контролю за ситуацією було майже неможливо. Багато з цих представників не мали політичного досвіду, і головне для них було заробити в цей день кілька доларів. Вони не мали детальних знань про процедури і технічні аспекти виборів, і керівник виборчої дільниці міг легко їх нейтралізувати. Декого з цих представників було легко випроводити під приводом того, що їх нібито терміново викликають до штабу Ліберальної партії¹¹⁸. Крім того, можна було завжди зателефонувати до поліції і поскаржитися, що представник кандидата від Ліберальної партії заважає керівнику виборчої дільниці виконувати свої службові обов'язки. Такого представника могли арештувати і забрати, а через кілька годин після закриття виборчих дільниць відпустити¹¹⁹.

Ці та інші порушення, як безпардонно неприховані, так і ті, що набирали більш замаскованих форм, не залишалися непоміченими і викликали стурбованість. Два прореформаторські римсько-католицькі священники, Жерар Діон (Gérard Dion) і Луї О'Ніл (Louis O'Neill) нещадно викрили тактику проведення провінційних виборів 1956 року. Їхній памфлет під назвою «Політична аморальність у провінції Квебек» писався для вузького кола читачів з числа їхніх колег-священнослужителів. Але одна газета роздобула примірник видання й надрукувала його. Потім організація, відома як Комітет громадської моральності Монреаля (Public Morality Committee of Montreal), передрукувала цей текст у вигляді брошури і широко розповсюдила його. Оскільки свою характеристику порушень разом із висунутими звинуваченнями дали два поважних священники, то це мало набагато більший резонанс, ніж коли б те саме заявила проста людина¹²⁰. Свою критику священники спрямували на дві проблеми: корупційність, характерну для практики проведення виборів взагалі, і поступливе ставлення населення до цих порушень. Але оскільки машина Дюплессі щойно виграла на виборах понад три чверті місць, не залишалось сумнівів, що памфлет був антиурядовий. У «Політичній аморальності у провінції Квебек» було запропоновано детальний тогочасний аналіз безпорядку, що панував у виборчому процесі. Наведемо кілька цитат:

«Такі явища, як купівля голосів, корупційний характер виборчого законодавства, погрози застосування репресій до тих, хто не підтримує «правильну партію», лжесвідчення, підміна людей, корумпованість працівників виборчої служби, схоже, також стають нормальними елементами нашого суспільного життя на час виборів. У деяких районах міст прояви насильства досягли розмаху, якому можуть позаздрити найзавзятіші анархісти.

Ті, хто зараз використовує або закриває очі на такі процедури, не може претендувати на роль їх винахідників. Ми мусимо визнати, що у нашій католицькій провінції поняття виборчого шахрайства відоме давно. Але з кожними виборами до нього вдаються все активніше. Жодна партія не має монополії. Хто зможе визначити, якими будуть наслідки цього стану суспільства, при якому така аморальність є загальноприйнятною?

Знову ж, найбільше нас має хвилювати те, що ця ситуація обурює зовсім небагатьох. Такі самі методи в комуністичних країнах викликали сильне обурення серед наших добросовісних громадян і

гнів у наших католицьких журналістів. А в провінції Квебек вони швидко отримують народне визнання. Люди навіть похваляються ними і посміюються з цього всього немов з невинних жартів.

Корисливі люди

Нажаль, корисливість – це риса, яка все більше проявляється у франкомовних канадців. Ми дуже низько впали з того часу, коли один з наших великих теологів сказав, що перш за все ми народилися для великих ідей і апостольських вчинків! Нам стали відомі кілька випадків, коли виборці не лише не відмовлялися від пропозицій продати свій голос, але й самі добровільно пропонували віддати своє право голосу за гроші чи щедрі подарунки: ремонт даху, оплату лікування, матеріальну допомогу, обіцянки вигідних замовлень, не згадуючи вже цілу ширенгу холодильників і телевізорів.

У країні, населеній бідними робітниками, було продемонстровано справжню практичність: сотні пар взуття стали винагородою за політичні переконання. З 15 сімей, що мешкають на маленькій вулиці у передмісті, принаймні чотири продали своє право голосу за тарілку сочевиці. Схоже, у деяких кандидатів дуже щедра душа!

Використання релігії

Тут бачимо один із звичних маневрів наших виборчих техніків. Просто сама процедура стала більш витонченою і ганебною. До нищих методів вдаються без вагань, всюди викриваючи псевдovorogів релігії і вдало використовуючи захисний механізм віруючих, чия сумлінність сягає набагато далі за критичний розрахунок.

Антикомуністичне гасло вживається з очевидним успіхом. Низькосортна література проникла в пресвітеріанські покої і монастирі... Черниці читали і чули дивні історії про людей, яких вони до того вважали католиками. Велися розмови про те, що віра в небезпеці, про ворогів, що зачалися, про країни, де жменьці комуністів вдалося захопити владу, тощо. Хоча якщо добре розібратися, все це дурниці, розраховані на простаків. І все ж трюк спрацював відмінно!

Гроші не пахнуть

На жаль, дехто при голосуванні керується менш духовними мотивами. Є підстави вважати, що гроші та інші дарунки справляли вплив не лише на мирян. Дарунки релігійним і добродійним об'єднанням, пожертви для парафіяльних об'єднань знаходили шлях до окремих священицьких душ...

Експлуатація довіри

Деякі дослідники готують доповідь про голосування у тих місцях, де голосувало багато монашок. Вже попередні результати є досить показовими. Проблема серйозна, бо в кількох громадах єдина інформація про кандидата надходила від пресвітера, від «уважного друга» або з «антикомуністичного» джерела. Окремі випадки свідчать про глобальне голосування «за справедливість». Повага до виборчого механізму вимагає пошуку шляхів вирішення цієї проблеми.

Розумна порада від парафіяльних священиків

Деякі священики особисто брали участь у кампанії. У парафії одного передмістя Квебека доброта одного пастора виявилася настільки глибокою, що він проповідував зі своєї кафедри за свого кандидата і навіть ходив від дверей до дверей і просив голосувати за нього. Ще один приклад: в тому самому окрузі пастор порадив своїм парафіянам голосувати за кандидата, чия партія матиме владу: «Без цього ми нічого не одержимо», казав він. Також звучало: «Голосуйте за кого хочете, але коли уряд добрий, то ми маємо його зберегти». І нарешті: «Перед тим, як віддати свій голос, не забудьте поглянути на нашу красиву нову школу»¹²¹.

Незважаючи на жорсткий контроль режиму Дюплессі за виборчим процесом, немає причин вважати, що доля Національної Спілки як правлячої партії залежала від цих грубих зловживань владою. Неможливо точно визначити, скільки саме місць втратили ліберали в 1956 році через тактику Національної Спілки, але цю кількість переважно оцінюють не більш як у шість округів¹²². Як би там не було, але все ж, схоже, що порушення на виборах були не основним чинником, що забезпечив Національній Спілці повну перемогу. Головний висновок, який слід зробити з виборів 1956 року, полягає в тому, що відтепер партія почала майже рефлексивно покладатися на неправомірне використання політичної машини для збереження влади.

Ця машина і влада, що живила її, вирости до надзвичайних масштабів. Кандидати від Ліберальної партії, які зазнали несправедливої поразки на виборах, навіть не збиралися скористатися своїм законним правом і опротестувувати результати виборів у судах. Це було б марно¹²³. Згідно з Біллем 34 повноваження вирішувати виборчі спори тепер перейшло від суддів Верховного суду, які призначалися федеральним урядом, до Магістратського суду¹²⁴, судді якого переважно призначалися з-поміж юристів, які мали тісні зв'язки з Національною Спілкою. Рішення Магістратського Суду не підлягали оскарженню.

ВПЛИВ НА ПРЕСУ

У демократичному суспільстві неусипна преса може бути своєрідною протипогою авторитарним тенденціям політичних лідерів. Цього не сталося в Квебеку, де Дюплессі чудово вдавалося якщо не забезпечити собі повну підтримку журналістів, то принаймні робити так, щоб вони утримувались від критики. Це досягалося різними засобами. Оскільки всі рішення будь-якої ваги Дюплессі приймав особисто, то дуже потужним знаряддям Прем'єр-міністра для виявлення його невдоволення був допуск чи недопуск до нього самого. На прес-конференціях Дюплессі інколи просто ігнорував запитання журналіста, який його дратував. Якщо журналіст продовжував наполегливо ставити свої запитання, то Дюплессі вдавав, що не почув його¹²⁵. І навпаки, з тими, хто цілком підтримував режим, він поводився надзвичайно люб'язно. Дюплессі зустрічався з ними особисто і повідомляв їм важливі новини ще до того, як їх оголошували через звичайні урядові канали¹²⁶.

Національна Спілка використовувала гроші для забезпечення активної підтримки або принаймні нейтрального ставлення більшості представників преси провінції. Багато видавців не могли вижити тільки за рахунок прибутків від продажу їхніх газет і реклами. Газети, які підтримували Національну Спілку, отримували прибуткові державні замовлення на друк матеріалів¹²⁷. Вони також могли розраховувати на частку від солідних сум, які витрачалися партією на політичну агітацію під час кожної виборчої кампанії і на постійну активну публічну рекламу, що проводилася урядом впродовж цілого року¹²⁸. За окремими підрахунками Національна Спілка витратила щонайменше один мільйон доларів (вражаючи сума на той час) на виборчу агітацію в газетах і на радіо під час виборчої кампанії 1956 року¹²⁹. Що ж стосується окремих журналістів, то доброзичливі відгуки в пресі забезпечувалися за допомогою хабарів¹³⁰. Практично всі репортери, які висвітлювали виборчі кампанії Дюплессі, отримували гроші за позитивні публікації¹³¹. За два місяці до виборів 1948 року представникам групи журналістів, яка відповідала за висвітлення діяльності Законодавчих зборів, запропонували поїздки до Нью-Йорка, всі витрати на яку покривалися організаторами¹³². Власники періодичних видань зі свого боку закривали очі на такі речі, бо це давало їм змогу підтримувати заробітну плату своїх працівників на низькому рівні. Знову ж слід наголосити, що ці методи були так само розповсюджені і при попередніх урядах. Перед приходом до влади Дюплессі хабарі, як правило, давали у формі чеків за «дослідження, переклад і аналіз документів» та іншу роботу, яку, звичайно ж, ніхто ніколи не виконував. Національна Спілка не прикривалася навіть таким фасадом і вирішила

платити журналістам готівкою¹³³. Як наслідок, Дюплессі фактично повністю контролював журналістів¹³⁴. До 1950-х вся щоденна преса у своїй масі підтримувала Національну Спілку¹³⁵. Коли один журналіст наводив перелік гостей, запрошених на банкет, але забув згадати поважного представника Національної Спілки у своїй статті в газеті «Ле Солей» (Le Soleil), його покарали позбавленням заробітної плати за один тиждень¹³⁶. Ще один журналіст, який працював у роки пізнішого правління Національної Спілки, визначає три вірогідних основних фактори слухняності преси: на той час вона не усвідомлювала того, що покликана стояти на сторожі демократичного процесу; вона не прагнула до зміни системи, при якій вона почувала себе досить комфортно; будь-яка спроба виступити проти режиму могла дорого обійтися¹³⁷.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

Більша частина матеріальної підтримки, необхідної для Національної Спілки і її машини, надходила від численних підприємств, які через партію підтримували ділові стосунки з державою.

Дуже швидко після того, як партія взяла владу до своїх рук, була створена система виплати процентів за отримані замовлення. У 1939 році¹³⁸ Дюплессі створив Державну службу закупок, якій було передано повний контроль за всіма закупками, що робилися різними міністерствами. Керував службою головний директор з питань закупок, який був підзвітний Прем'єр-міністрові. Двічі-тричі на рік ця служба повинна була готувати перелік всіх, хто реалізував товарів та послуг для державних органів на суму понад 10 000 дол. Цей перелік передавався партійному скарбнику, щоб той визначив, скільки кожному постачальнику буде запропоновано внести до партійного фонду¹³⁹.

Основна маса інформації про те, як функціонувала система, була оприлюднена у двох доповідях комісії Салваса, створеній новим ліберальним урядом у 1960 році для викриття діяльності Національної Спілки. У Міністерстві колонізації, наприклад, все робилося досить просто¹⁴⁰. Згідно зі встановленими правилами, договори купівлі-продажу укладалися між продавцем чи його представником і головним директором з питань закупок цього міністерства, який представляв державну владу. Ці замовлення супроводжувалися додатковими договорами, що укладалися тими самими особами. Згідно з таким додатковим договором, компанія-продавець зобов'язувалась виплатити комісійні посередникам, яких вибирали впливові члени Національної Спілки, а саме міністри, члени Законодавчих зборів і колишні кандидати. Імена, адреси цих посередників і суми, які кожен з них мав отримати, як правило, передавалися відповідним компаніям головним директором з питань закупок. Ці посередники ніяк не були пов'язані з підприємницькою діяльністю компаній, і в більшості випадків були взагалі їм невідомі.

Справа компанії «Сікар» (Sicard Company) була однією з багатьох, розглянутих комісією Салваса. Ця компанія виробляла снігоочисні та снігозбиральні машини, вантажні автомобілі та інше подібне обладнання. З 1955 по 1960 рік обсяги продажу товарів компанії «Сікар» урядові Квебеку збільшилися з 50 000 дол. у перший рік до майже 250 000 дол. за кожен з останніх трьох років. На запит від департаменту закупок Міністерства колонізації компанія «Сікар» подала інформацію про свої ціни. Після цього вона отримала кілька замовлень від цього департаменту разом зі списками, в яких вказувалися імена й адреси посередників, а також яку суму кожен з них мав отримати. Іноді департамент закупок вимагав, щоб компанія поділила комісійні між кількома посередниками. При доставці обладнання або товару компанія надсилала державному відомству рахунок на основі дійсних на той час розцінок, а також оформляла кредитне авізо на посередників. Нарешті, після оплати вона сплачувала комісійні відповідно до вказівок, отриманих від департаменту закупок. Ці

комісійні складала 10% від продажу снігоочисних машин і запчастин і 15% від продажу вантажних машин для прибирання доріг. Компанія робила це тільки при виконанні державних замовлень. Віце-президент компанії, який пояснив, що цей метод був нав'язаний компанії Департаментом закупок, додав, що, на його думку, «на той час це була єдина система, за якою можна було що-небудь продавати уряду провінції»¹⁴¹. За зазначений період компанія «Сікар» виплатила 100 565 дол. комісійних посередникам.

Другим джерелом надходження коштів до Національної Спілки були широкі повноваження уряду щодо самостійного вирішення питань видачі дозволів на продаж спиртних напоїв¹⁴². Кожний власник такого дозволу повинен був щорічно робити внесок у партійний фонд. Сума внеску залежала від платоспроможності. Відмова від роботи за такою схемою автоматично означала втрату дозволу через ту чи іншу технічну причину. Ще одним джерелом доходів партії була закупівля спиртних напоїв Комісією з питань спиртних напоїв Квебеку. За деякими даними¹⁴³ британська фірма – виробник спиртних напоїв «Уайт енд Макей» (Whyte and Mackay) запропонувала Комісії з питань спиртних напоїв Квебеку 1 000 ящиків шотландського віскі по 55 шилінгів за ящик. Комісія повідомила, що вона готова придбати товар, але по 69 шилінгів. Додаткові 14 шилінгів з кожного ящика мали бути переведені до фонду Національної Спілки. Фірма відмовилась, і віскі так і не було куплене.

Третім джерелом доходів були внески від великих корпорацій, зокрема, підприємств гірничо-добувної, енергетичної, лісозаготівельної, целюлозно-паперової промисловості, які займалися розробкою природних ресурсів провінції, а також компаній, які отримували великі державні замовлення. Про ці внески існує дуже мало достовірної інформації, оскільки згідно із Законом Квебеку про вибори, кандидати і партії не були зобов'язані повідомляти про свої джерела фінансування. Разом з тим можна впевнено стверджувати, що деякі з цих корпорацій робили досить багато для того, щоб допомогти Національній Спілці зберегти свою фінансову перевагу¹⁴⁴. Звичайно, переконливим аргументом, який демонстрував практичні переваги співпраці з владою, був той факт, що ці підприємства залежали від держави в питаннях пільгового оподаткування, а також надання прав на вирубку лісу, видобуток корисних копалин і вироблення гідроенергії. Дюплессі, у свою чергу, уважно слідував за тим, щоб ніхто не порушував своїх зобов'язань щодо підтримки взаємовигідних відносин з його партією. Одного разу, коли його розсердило зауваження, нібито зроблене президентом компанії «Anglo-Canadian Pulp and Paper Mills Company» («Англо-канадської целюлозно-паперової компанії»), він вирішив винести на розгляд Законодавчих зборів закон, який передбачав збільшення удвічі податку на власність цієї компанії. Інші корпорації, такі як, наприклад, «Brompton Pulp and Paper Company», завжди підтримували гарні стосунки з Прем'єр-міністром, і тому користувалися невеликими податковими пільгами¹⁴⁵.

Національна Спілка ніколи не вдавалася до виправдань за свої дії, а сам Дюплессі не намагався приховати систему виплати процентів за отримані замовлення. У своєму зверненні, що транслювалося на телебаченні 6 липня 1961 року і було надруковане в пресі великим тиражем, партійний скарбник Жеральд Мартіно (Gérald Martineau) так захищав методи проведення закупок, які викрила комісія Салваса:

Так, я займався протекціонізмом. Я робив це відкрито. Я не робив з цього таємниці і не відмовлявся від цього. Доки існують бідні, яким можна допомогти, і сімейні проблеми, які можна вирішити, я без вагань зменшуватиму прибутки комерційних підприємств і ділитиму їх між сотнями і сотнями людей. Тим, хто одержав ці суми, соромитися нічого. Вони чесні люди¹⁴⁶.

Комісія Салваса не була такою доброзичливою у своїй оцінці цієї системи. Вона стверджувала, що:

Методи, які застосовувались при проведенні закупок у зазначених вище компаній від імені різних департаментів, в тому числі й Департаменту колонізації, незалежно від різниці в умовах, формували систему, що керувалася єдиною загальною метою. Згідно з цією метою, система в цілому була засобом виплати – здебільшого за рахунок державних коштів – компенсацій лідерам, організаторам та іншим прихильникам Національної Спілки за послуги, які вони надавали чи мали надати цій політичній партії. ...Як свідчить розслідування, методи проведення закупок Департаментом колонізації... становлять аморальну, скандальну, принизливу систему, що викликає стурбованість у людей цієї провінції. Ця розгалужена система проникла у різні прошарки суспільства. ...В усіх своїх проявах ця система... є несумісною з почуттям чесності і справедливості, якими керується більшість громадян цієї провінції. Одним з плачевних результатів є те, що ця система руйнівним чином вплинула на моральність певної частини населення¹⁴⁷.

Ці два висловлювання добре відображають поступові зміни в уявленні про те, як слід вести державні справи.

СИСТЕМА У ПЕРСПЕКТИВІ

Дуже важливо розглядати режим Дюплессі у правильній перспективі та відповідному суспільному контексті. Така історична перспектива рідко враховувалася, бо ті, хто здійснив «тиху революцію», дуже вдало зображали систему, створену Національною Спілкою, у надто похмурих кольорах, змити які досить важко.

ТРАДИЦІЯ СУМНІВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У цьому зв'язку часто залишається поза увагою той факт, що діяльність Національної Спілки цілком вписувалася у давню традицію сумнівних виборчих методів і невідповідного використання державних коштів.

Ще донедавна режим Дюплессі майже однотайно змальовувався як безнадійно корумпований і відсталий. Але насправді все не так просто. Судити Дюплессі поза історичним контекстом було б недоцільно і несправедливо, особливо враховуючи те, що незаконні і неетичні дії протягом довгого часу були швидше нормою, ніж винятком у Квебеку¹⁴⁸. Скандали супроводжували політичну історію провінції майже з такою регулярністю, якій може позаздрити механізм годинника. Сам Дюплессі прийшов до влади після поразки уряду, відомого своєю корумпованістю. Він прославився тим, що викрив на засіданні Комітету Законодавчих зборів з питань фінансів порушення ліберального уряду Луї-Александра Ташеро (Louis-Alexandre Taschereau). Коли брата Прем'єр-міністра Ташеро, Антуана Ташеро, викликали і примусили визнати, що він перевів на свій власний банківський рахунок проценти від коштів, які належали Законодавчим зборам, Прем'єр-міністр був змушений піти у відставку¹⁴⁹.

Що стосується брутальних методів ведення Національною Спілкою виборчої кампанії, то в історії провінції вони зовсім не були новиною. Ще в 1858 році архієпископ Квебеку надіслав листа всім парафіяльним священикам провінції, в якому заохочував їх організувати серед своїх парафіян збір підписів під зверненням до найвищих політичних чинів. Серед причин, які викликали необхідність звернення, наводилися такі аргументи:

«Враховуючи, що автори цього звернення до Вас з великим жалем дізналися, що останні вибори депутатів до Законодавчих зборів у кількох округах супроводжувалися шахрайством, насильством, зрадою і політичними вбивствами;

Враховуючи, що вже протягом кількох років під час кожних нових виборів все більше зростає непокора небесним і земним законам;

Враховуючи, що шахрайство і насильство під час виборів народних представників руйнують всляку надію на дієву виборчу систему, і все це робиться за рахунок підданих Її Величності, яким надано право голосу на цих виборах;

Враховуючи, що недосконалість існуючої виборчої системи разом з безсиллям суддів у їх спробі приборкати безлад є однією з головних причин цих проблем і буде чинником деморалізації народу

та зростання почуття зневаги до закону, якщо законодавчий орган не вживатиме швидких, ефективних і рішучих заходів»¹⁵⁰.

Хитрування на виборах, безперечно, не було характерним лише для Національної Спілки, про що свідчить ось такий приклад¹⁵¹. У 1939 році Національна Спілка і Ліберальна партія вели дуже складну боротьбу на виборах. Оскільки в той час йшла війна, паливо суворо регламентувалося. Ніхто не міг отримати паливо без талонів, які видавалися федеральною владою. Завдяки тому, що ліберали в той час були при владі на національному рівні, Ліберальна партія у провінції могла отримати необхідну кількість талонів для своїх організаторів і прихильників. Національна Спілка у відповідь надрукувала копії таких талонів, і прихильники Національної Спілки незабаром мали більше талонів на паливо, ніж їх опоненти.

По великому рахунку, практично всі методи, які використовувала Національна Спілка, були запозичені нею у Ліберальної партії Олександра Ташеро¹⁵². Зловживання режиму Ташеро описані в «Катехізисі виборців» 1935 року, політичній пропагандистській брошурі, опублікованій партією Дюплессі. Вона виявилася досить повним каталогом методів, до яких надалі стане систематично вдаватися сама Національна Спілка. Тут було б доцільно процитувати найцікавіші уривки з цього документу.

Про здійснення правосуддя

51. Чи справді система правосуддя не заслуговує критики при теперішній владі в провінції?

Система правосуддя нашої провінції не тільки заслуговує на таку критику, для неї характерні найгрубіші порушення: з учасників судових процесів стягується надмірна плата, Генеральна прокуратура втручається у розгляд окремих справ, на посади призначаються люди не бездоганної репутації і робиться це з політичних мотивів, суд присяжних скасовано. Крім того, до обвинувачених ставляться по-різному залежно від того, чи є вони друзями чи опонентами уряду. Все це відбувається на фоні привілеїв, які собі безпідставно приписав Генеральний прокурор...

Про свободу в цій провінції

57. Чи існує в цій провінції свобода думки?

Ні, свободи думки в цій провінції немає.

58. Чому ви кажете, що свободи думки в цій провінції не існує?

Я кажу, що свободи думки в цій провінції не існує, по-перше, тому що уряд Ташеро взяв під свій контроль майже всі газети через надання їм прямих і непрямих субсидій за рахунок державних коштів; по-друге, тому що він тримає народ провінції в міцних лещатах диктатури, що поширюється на все: секретаріати муніципалітетів, шкільні адміністрації, корпорації, церкви, провінційних агрономів, відділи охорони здоров'я, всілякі комітети, поліцію провінції, таємних агентів Комісії з питань алкогольних напоїв, працівників системи юстиції, тих, хто отримує державні стипендії, і їхні сім'ї, фермерів, які отримують субсидії... і працівників державної служби всіх категорій; по-третє, оскільки уряд мстить шляхом образ, переслідування і залякування не тільки тих, хто виступає проти уряду, але й тих, хто хоч-якось його образив.

Про небезпеку диктатури

59. До яких порушень може призвести цей контроль, ця справжня диктатура над громадською думкою?

Цей контроль над громадською думкою може призвести до багатьох порушень. Оскільки пресу змушують мовчати, урядові можуть безкарно минатися найобурливіші зловживання владою, а

громадськість навіть не дізнається про це, не кажучи вже про отримання повної інформації про ситуацію...

61. Чи вдається уряд Ташеро до інших методів, щоб запобігти вираженню громадської думки, особливо в день голосування?

Так, уряд Ташеро вдається до інших методів: 1) приховування списків виборців, які містять імена відомих опонентів; 2) вписування до цих списків фіктивних імен; 3) відкритої купівлі голосів окремих виборців; 4) спонування деяких виборців; 5) використання бюлетенів для голосування, на яких немає відривного корінця, що забезпечує широкі можливості для шахрайства; 6) призначення виборів у день, коли тисячі людей, що працюють на лісозаготівлях, не мають можливості скористатися своїм правом голосу; 7) проведення дорогих дорожніх робіт часто без явної причини і саме напередодні виборів...

88. Чи можете ви пояснити втручання уряду в питання державної допомоги і діяльність добровільних установ?

Так. Відмовляючи в пільгах або надаючи їх на власний розсуд, уряд контролює фінанси цих установ...

89. Чи є інші приклади такого незаконного втручання?

Так, це стосується державних будівельних замовлень. Будь-яка добровільна організація або лікарня, що отримує від уряду субсидії, повинна укласти договір з підрядником, який надає підтримку під час виборів. Цього підрядника, як правило, визначає представник уряду¹⁵³.

Тому досить очевидно, що порушення, якими прославилась Національна Спілка, не є відхиленням, характерним конкретно для цієї партії, як стверджують її опоненти у створеному ними міфі, а відображають практику, типову для того часу.

ПОРІВНЯНО НЕДОРОГА СИСТЕМА

Завжди вважалося, що система, створена Національною Спілкою, лягала величезним фінансовим тягарем на плечі платників податків і функціонувала в принципі заради особистої вигоди членів партії. Але це припущення є досить сумнівним.

Контроль за виборчим фондом

Управління фінансовими ресурсами Національної Спілки аж ніяк не можна назвати хаотичним. Керівництво виборчим фондом здійснювалось централізовано¹⁵⁴. Кожний обраний член партії мав власний місцевий фонд, яким він міг розпоряджатися, хоча центральний фонд при необхідності спирався на підтримку з місць¹⁵⁵. Система жорстко контролювалася дуже обмеженим колом людей. Крім Дюплессі та його особистого секретаря, Ореї Клутье (Auréa Cloutier), двома ключовими фігурами були Жеральд Мартіно (Gérald Martineau) і Жозеф-Дамаз Бежен (Joseph-Damase Bégin). Мартіно, підприємець з міста Квебек, який займався торгівлею друкарських машинок та іншої офісної техніки, входив до складу Законодавчої ради провінції з 1946 року і був скарбником Національної Спілки з 1944 по 1961 рік. Бежен був депутатом від Дорчестерського (Dorchester) виборчого округу і одночасно Міністром колонізації та головним організатором Національної Спілки. Міністри і радники наглядали за Мартіно і один за одним, а Дюплессі і його особистий секретар наглядали за всіма ними¹⁵⁶. Ця організація взагалі не схожа на створений опозицією імідж гігантської партійної системи, тісно переплетеної павутини, створеної виключно з метою особистого збагачення лідерів і друзів Національної Спілки. Так, один заможний підприємець, який багато зробив для поповнення виборчого фонду Національної

Спілки, говорив про Мартіно як про людину абсолютної чесності, яка вела суворий облік внесків у фонд¹⁵⁷. Система фаворитизму працювала передусім на користь виборців, а вже потім – на користь партії, і тільки після цього – на користь її членів і організаторів¹⁵⁸.

Консервативне управління

Добре відомо, що масштабні реформи, які ліберальний уряд розпочав після своєї перемоги в 1960 році, стали можливими тільки завдяки дуже доброму фінансовому стану провінції. Дюплессі не був марнотратним і завжди хвилювався, щоб його режим не був надто неощадливим. Він погано платив державним службовцям¹⁵⁹, несхвально ставився до підвищень зарплати¹⁶⁰ і економив майже на всьому. Він аналізував вартість дорожно-будівельних робіт в різних частинах світу¹⁶¹ і постійно порівнював державні і приватні ціни на будівельні роботи¹⁶². Власне кажучи, Дюплессі був дуже консервативним розпорядником державних коштів¹⁶³. Хоча частина державного бюджету йшла на виплату комісійних друзям партії, сам бюджет тримався в суворих рамках. Дюплессі завжди з підозрою ставився до банкірів, які заохочували уряд до надмірних витрат і таким чином розширювали свій вплив на нього. Незважаючи на виплату процентів за отримані замовлення, характерною рисою системи матеріально-технічного забезпечення при Дюплессі було те, що закупівельні ціни штучно не підвищувалися. Постачальники продавали свої товари і послуги за повною ринковою ціною¹⁶⁴. Часто витрати робилися за умови, що постачальники виплачують певний процент за кожне замовлення. Наприклад, секретар Міністра гірничо-добувної промисловості два дні кожного тижня проводив у виборчому окрузі свого міністра. Там він виконував роботу партійного характеру. Голова міністерства гірничо-добувної промисловості повідомив цього чиновника, що витрати на його відрядження не можуть бути оплачені урядом, але так чи інакше йому їх відшкодують. Через деякий час витрати на відрядження цього чиновника були відшкодовані через партійну систему сфальсифікованих платежів: він отримав чек на суму, що відповідає сумі його витрат, від фірми, яка постачала фарбу для потреб провінції¹⁶⁵.

Особиста чесність

Особисто Дюплессі не був зацікавлений у збагаченні на своїй посаді¹⁶⁶. Як невтомний працівник він ніколи не брав відпустки і рідко від'їжджав з провінції більш як на два тижні за один раз¹⁶⁷. Він ніколи не приймав грошей у подарунок і ніколи не витрачав кошти Національної Спілки на власні потреби неполітичного характеру. Його особиста чесність у фінансових справах не викликає сумнівів¹⁶⁸. Він ніколи не торкався державних коштів і брав тільки власну зарплату. Його особистим банківським рахунком, на якому майже постійно був негативний баланс, займався його особистий секретар¹⁶⁹. За словами одного з його близьких соратників, щорічні доходи Дюплессі як депутата і Прем'єр-міністра ніколи не перевищували 14 000 дол.¹⁷⁰ Коли після багатьох років перебування при владі суд змусив його виплатити близько 50 000 дол. за шкоду, завдану власникові ресторану, якого Дюплессі як Генеральний прокурор незаконно переслідував, йому довелося взяти позику в банку, щоб виплатити цю суму¹⁷¹. Вартість майна Дюплессі була оцінена з дефіцитом в розмірі 40 000 дол., який мала покрити Національна Спілка, свій будинок він залишив сестрі, а колекцію картин передав Музею Квебеку¹⁷².

Особисте збагачення

Разом з тим не можна заперечувати, що члени партії не прагнули особистого збагачення. Як зазначив близький соратник Дюплессі, що хоча лідер партії так мало піклувався про своє особисте матеріальне становище і майже весь час залишався без копійки, це не означає, що його оточення дало обітницю бідності¹⁷³. Деякі високі партійні чини, які офіційно заробляли

не більше 10–12 тис. дол. на рік, стали мільйонерами¹⁷⁴. Одного разу, коли Дюплессі дізнався, що один з його колег має розкішний маєток, він сказав: «Я знав, що цей хлопець у мене краде, але не думав, що він краде так багато»¹⁷⁵. Важко, однак, повірити в те, що чоловік, який так міцно тримав у руках свою партію, не знав про зловживання своїх соратників¹⁷⁶. Окремі люди брали гроші для власного збагачення. Кількох власників нічних клубів у Монреалі примусили продати їхній бізнес. Один власник був змушений продати свій бізнес за ціною, яку запропонувала людина, зв'язана з партією, оскільки він знав, що через його членство в Ліберальній партії його ліцензію на продаж спиртних напоїв не буде поновлено і тоді його нічний клуб не матиме цінності¹⁷⁷.

Доказом особистого збагачення може також бути продаж газової мережі «Гідро-Квебек». Щоправда, тут існують певні сумніви, бо хоча ця операція вважалася найбільшим скандалом періоду правління Національної Спілки, докази не є цілком однозначними. У 1960 році комісія Салваса детально розглянула обставини, що супроводжували продаж цієї мережі.

Ця справа досить складна, але основні факти можна підсумувати так. Гідроелектроенергетична комісія Квебеку (скорочено «Гідро-Квебек») була створена урядом провінції Квебек у 1944 році для видобутку і розподілення газу і електричної енергії в провінції. У 1953 році комісія «Гідро-Квебек» зацікавилася питанням постачання Монреалю і навколишніх територій природним газом через компанію «Трансканадський трубопровід» з провінції Альберта. У своїх щорічних доповідях протягом кількох наступних років ця комісія проголошувала серйозні наміри щодо такої можливості. Було проведено відповідний аналіз, і всі експерти, схоже, погоджувалися з тим, що жителям Монреалю і навколишніх територій необхідно забезпечити природний газ. Переговори щодо продажу газу велися кілька років, аж ось у грудні 1954 року президент «Гідро-Квебеку» раптом заявив, що він вирішив рекомендувати урядові продати газову мережу провінції безпосередньо компанії «Трансканадський трубопровід». Це рішення було затверджене і передане в письмовому вигляді компанії «Трансканадський трубопровід». За мережу «Гідро-Квебек» хотів отримати 30 млн. дол. Компанія «Трансканадський трубопровід» розгорнула відповідну діяльність і створила в Квебеку окрему дочірню компанію «Квебекську газову корпорацію» спеціально для оформлення цієї операції.

Щоб покрити витрати на придбання мережі, виконання на ній необхідних конверсійних робіт і формування оборотних фондів, «Квебекській газовій корпорації» потрібно було зібрати близько 50 млн. дол. Це робилося через продаж громадянам «паїв», що склалися з боргових зобов'язань і акцій. Між «Квебекською газовою корпорацією» і відповідними канадськими біржовими брокерами існувала домовленість, що паї пропонуватимуться населенню за ціною 140 дол. за один пай. У день випуску паїв, 17 квітня 1957 року, попит на них був дуже високий. Брокери продовжували пропонувати їх по 140 дол. в той час як на ринку ними вже торгували за ціною 160–170 дол. У день видачі акцій, 25 квітня 1957 року, їх ціна становила вже біля 180 дол. і продовжувала рости протягом кількох наступних тижнів. На початок червня ціна досягла приблизно 200 дол. Щоб видати паї якомога більшої кількості покупців, необхідно було нормувати паї, які пропонувалися населенню за початковою ціною 140 дол. Брокери вирішили продавати від 8 до 12 паїв кожному покупцю. Але для деяких покупців зробили виняток, і ті змогли придбати за початковою ціною набагато більше паїв ніж звичайно. Серед таких покупців були міністри, інші депутати Законодавчих зборів, високопоставлені урядовці і працівники «Гідро-Квебеку», а також близькі до них люди.

Скандал виник внаслідок публікації ряду статей в невеликій газеті «Ле Девуар» (Le Devoir), яка рішуче виступала проти режиму Національної Спілки. Перша з багатьох статей на цю тему була опублікована 13 червня 1958 року. У ній великими літерами повідомлялося про

скандал у «Квебекській газовій корпорації». «Ле Девуар» висувала п'ять конкретних звинувачень:

- Внаслідок продажу газової мережі комісією «Гідро-Квебек» окремі інвестори отримали прибуток у розмірі 20 млн. дол. Прибутки були неймовірними і стали можливими лише внаслідок змови між політиками Національної Спілки і головними власниками «Квебекської газової корпорації».
- Головні власники «Квебекської газової корпорації» отримали неоподаткованих доходів на суму як мінімум 9 млн. дол.
- Принаймні шість міністрів, серед яких були дуже вагомими особи, а, можливо, й сам Прем'єр-міністр, були причетні до скандалу, бо вони були або є власниками акцій.
- Ті, хто стояв за цією операцією, ризикували сумою не більше 50 тис. дол., вступаючи в переговори з «Гідро-Квебеком», зате придбали активів більш як на 39 млн. дол.
- Принаймні три високопоставлених чиновники з «Гідро-Квебеку» зіграли подвійну гру, представляючи одночасно «Гідро-Квебек» і «Квебекську газову корпорацію», а остання винагородила їх можливістю придбати пакети акцій і призначенням на керівні посади.

Звинувачення були дуже серйозними. В газеті говорилося, що оскільки міністри, причетні до цієї справи, мали акції «Квебекської газової корпорації», то як міністри вони фактично продали самі собі державну власність і отримали величезні прибутки¹⁷⁸. Газета вказала імена тих, кого вона підозрювала в участі у цій справі. До списку увійшла більшість високопоставлених представників Національної Спілки, керівників вищої ланки «Гідро-Квебеку», урядовців високого рангу і особистих помічників кількох міністрів і Прем'єр-міністра. Як стверджувала газета, ці люди придбали паї за низькою початковою ціною, а потім змогли продати їх, коли акції вийшли на ринок, і отримати значні прибутки. Коли журналісти звернулися до Дюплессі з проханням прокоментувати викриття газети «Ле Девуар», він сказав у відповідь, що не має і ніколи не мав акцій «Квебекської газової корпорації». Справді, коли газета згодом надрукувала остаточний список тих, кого вона звинувачувала, імені Дюплессі в ньому не було. Ні ця газета, ні слідча комісія, створена ліберальним урядом через кілька років для розслідування цієї операції, не змогли знайти жодних доказів того, що Дюплессі брав участь у цій справі.

Схоже, що «Ле Девуар» представила ситуацію так, як це відповідало її сенсаціоналістським і партійним цілям. Акції Квебекської газової корпорації продавалися по всій провінції. Вибірково вказуючи імена прибічників Національної Спілки, газета створила враження, що ці люди вступили у змову з метою обікрати державу. Протягом кількох тижнів після публікації перших статей з'ясувалося, що серед власників акцій «Квебекської газової корпорації» були представники майже всіх верств населення Квебеку. У номері «Ле Девуар» за 21 червня директор цього видання висунув зустрічний аргумент: «Те, що хтось А, Б чи В, або який-небудь священник придбав десять, сто або тисячу паїв «Квебекської газової корпорації», взагалі не має значення. Ці люди не відповідали за управління «Гідро-Квебеком» і не продавали самі собі майно, що належало провінції – ось де ключове питання. Панові Дюплессі не вдасться викрутитися. Його міністри причетні до брудної справи»¹⁷⁹. За даними комісії Салваса всі ці привілейовані особи викупили 3 412 паїв на загальну суму 477 680 дол. Вони купували паї за початковою ціною 140 дол. в той час як ринкова ціна була близько 165 дол. вже в день випуску і 180 дол. в день видачі. Таким чином, як зазначила комісія, вони без жодного ризику отримали прибутків на загальну суму близько 119 420 дол.¹⁸⁰, або 35 дол. за пай вже у той самий день, коли паї виставили на

продаж. Серед людей, які проходили по справі, що розслідувалася комісією, була більшість ключових фігур Національної Спілки, крім самого Дюплессі. Одним з головних діячів, звинувачених в отриманні прибутку від цієї операції, був тодішній Голова Законодавчих зборів і майбутній лідер партії Деніел Джонсон (Daniel Johnson). Вже набагато пізніше стало відомо, що Джонсон насправді придбав сотню акцій, на яких він заробив 700–800 дол. для інвестиційного клубу, що об'єднував групу його університетських друзів, і цей прибуток поділили між собою вісім членів клубу. Як виявилось, на цій операції Джонсон заробив приблизно 100 дол.¹⁸¹

Загальні витрати

Враховуючи те обурення, яким пронизаний звіт комісії Салваса, не дуже вражає оцінка, яку комісія дала загальному зростанню витрат, пов'язаних з роботою системи матеріально-технічного забезпечення у Міністерстві колонізації. За період 1955–60 рр. загальне зростання витрат у випадках, проаналізованих комісією, оцінювалося менш як у 1,5 млн.¹⁸², що досить небагато. Суми, про які йде мова, виглядають досить незначними, навіть якщо робити деякі розрахунки за результатами розслідування. За той самий період, який розглядався комісією Салваса, органи державної влади провінції закупляли товарів в середньому на суму 52 млн. дол. щороку¹⁸³. Враховуючи, що постачальники переважно повинні були віддавати 10% вартості замовлення, навіть якщо припустити, що цей процент сплачувався за кожне замовлення, то загальна сума процентів виплачених за отримання замовлень не перевищувала 5,2 млн. дол. на рік.

Висновки комісії щодо газової мережі виглядають не більш ефектно. Комісія оцінила загальні прибутки всіх членів Національної Спілки, які придбали паї «Квебекської газової корпорації» за початковою ціною, у 119 420 дол. Тобто збагачення було реальним, але порівняно невеликим, і зовсім не відповідало тому запланованому іміджу, який закріпився за періодом правління Національної Спілки і панує до цього часу.

СИСТЕМА, ПРЕДСТАВЛЕНА У ВИКРИВЛЕНОМУ СВІТЛІ

Неправдива інформація відіграла не останню роль у міжпартійній боротьбі, спрямованій на дискредитацію Національної Спілки¹⁸⁴. Багато моментів, представлених як факти, насправді були просто сфальсифіковані.

Наприклад, протягом багатьох років до поразки Національної Спілки в 1960 році ліберали постійно поширювали найнеймовірніші чутки про розмір політичного фонду партії. Називалися дуже різні цифри. Згідно з деякими даними, партія мала аж 50 млн. дол. Насправді ж Національна Спілка мала значні ресурси, але не надзвичайні. Перед виборами 1960 року бюджет партії становив 11 млн. дол., куди входили 7 млн. дол. базового резерву і 4 млн. дол. додатково зібраних при підготовці до виборчої кампанії¹⁸⁵. Відповідно до партійної традиції ощадливого управління, Мартіно ніколи не використовував базового фонду під час виборів. Коли у 1961 році Жерар Мартіно пішов у відставку з посади партійного скарбника і передав контроль над коштами партії її новому лідеру Деніелу Джонсону, сума резерву становила 7 млн. дол. Ліберали також поширювали чутки, що Національна Спілка ховала свої гроші в Швейцарії. Цю історію переведення грошей в офшорні банки з ентузіазмом підхопила преса. Насправді ж немає жодних підстав стверджувати, що Дюплессі чи Мартіно надумали вивезти гроші Національної Спілки з території Квебеку¹⁸⁶.

Інші чутки швидко поширювалися, ще до того як вдавалося довести їх безпідставність. У 1962 році, через три роки після смерті Дюплессі, стався один з найбільших інцидентів. Він

був відомий у свій час як «скандал фальшивих довідок» і до нього був причетний тодішній голова організації Національної Спілки Андре Лягард (André Lagarde)¹⁸⁷. В останні дні виборчої кампанії, яка проходила в той час, було зроблено заяву, що Лягарда спіймали на спробі «вкрасти» перемогу для Національної Спілки через друк фальшивих довідок виборця. Після виборів з'ясувалося, що вся ця афера була вигадана прибічниками Ліберальної партії. Незважаючи на це, вона досягла намічених цілей деморалізувати однодумців Національної Спілки і паралізувати партію в останній тиждень передвиборної кампанії. Були й більш серйозні наслідки: Ліберальна партія перемогла на виборах.

Так чи інакше опоненти режиму успішно переконали громадськість в тому, що Національна Спілка є безнадійно корумпованою. Діяльність комісії Салваса мала ті самі результати і можливо була упередженою у своїх висновках ще до проведення розслідування. Ця комісія була створена лібералами одразу ж після їх перемоги в 1960 році і її політична незалежність не може бути поза будь-якими сумнівами. Один історик охарактеризував комісію як зломстиву, партійну і не особливо потрібну¹⁸⁸. Хоча протекціонізм був дуже поширений, слідство зосередило свою увагу лише на Міністерстві колонізації, бо його керівник, міністр Жозеф-Дамаз Бежен, був також головним організатором Національної Спілки¹⁸⁹. Один поважний міністр від Ліберальної партії пізніше визнав, що розслідування Салваса проводилося не стільки для пошуку правди, скільки для повного знищення Національної Спілки¹⁹⁰. Сам ліберальний Прем'єр-міністр Жан Лесаж практично визнав, що його рішення про створення слідчої комісії, мабуть, було помилкою¹⁹¹.

ПРИЙНЯТА СИСТЕМА

Як вже зазначалося, режим Національної Спілки загалом сприймався і описувався як відхилення від норми політичного життя Квебеку. Але ми переконані, що умовне змальовування Дюплессі як якогось монстра є не тільки історично недостовірним, але й створює серйозні перепони для спроби отримати правильне уявлення про цей період. Акцент на корумпованості виборчої практики Національної Спілки значною мірою затьмарює той факт, що Дюплессі і його партія мали широку громадську підтримку. Навіть деякі з найбільш непохитних опонентів цього режиму визнають, що до смерті Дюплессі Національна Спілка була практично непереможною. Колишній секретар Дюплессі пояснював могутність партії так:

«Людей часто цікавить сила Дюплессі, оскільки він явно залишався сильним аж до своєї смерті в 1959 році. Перше пояснення, що спадає на думку, – це корупція: він всіх підкупав і вибори фальсифікувалися. Я гадаю, що це надто спрощене уявлення. Не треба бути наївним. Національна Спілка була надзвичайно добре організована, вона виходила на всі верстви суспільства, проводила масштабну пропаганду на радіо і телебаченні, мала багато грошей. Але цього не достатньо, щоб пояснити, чому ліберали весь час програвали. Цим можна пояснити максимум 3–4% голосів. На мою думку, переважна більшість людей добровільно голосувала за пана Дюплессі.

Справа в тому, що пересічні франкомовні канадці дуже люблять голосувати за тих, хто стоїть при владі. Вони голосують за того, хто контролює ситуацію... Для віруючих людей і духовенства Національна Спілка була партією порядку, партією, яка захищала Церкву. Сьогодні цей фактор не має такого значення, але в той час це було дуже важливим аспектом»¹⁹².

В цьому контексті, мабуть, було б показово зазначити, що одні з найбільш різких проявів осуду тактики Національної спілки з'явилися вже досить пізно¹⁹³.

Що стосується фаворитизму і виплати процентів за отримані замовлення, то комісія Салваса зазначила, що практика Міністерства колонізації була загальновідомою, її толерували і в

певних колах навіть приймали як нормальну процедуру. Далі комісія зауважила, що система не могла б працювати без активної участі відповідних компаній. За даними комісії деякі компанії погоджувалися неохоче, інші намагалися надати операціям видимість законності, але врешті-решт всі співпрацювали і добре знали ситуацію¹⁹⁴. Справді, для більшості підприємств виплати процентів були непоганим вкладенням коштів порівняно з отримуваними перевагами (такими як дешевий доступ до природних ресурсів, слабкість профспілок, спеціальні посади і замовлення)¹⁹⁵.

Слід пам'ятати, що доба Дюплессі не була розломом у загальному потоці політичного життя Квебеку, де домінуюча позиція надзвичайно могутньої партії була нормою. Після Національної Спілки до влади прийшла Ліберальна партія, яка сама тридцять років суворо контролювала провінцію¹⁹⁶. Як уже було показано, політичні методи Національної Спілки безпосередньо розвинулися на базі методів опонентів і самі по собі не є достатнім поясненням здатності партії залишатися при владі.

Успіх партії міг не меншим чином забезпечуватися тісним зв'язком між ідеологією і методами Дюплессі та Католицької церкви. Безперечно, кількість схожих моментів між переконаннями та структурою Церкви, з одного боку, і Національної Спілки, з іншого, щонайменше вражає. Можна навіть сказати, що значною мірою Національна Спілка була ніби-то світською моделлю Церкви у соціально-політичному житті Квебеку.

Церква управляється ієрархією єпископів і священників під керівництвом папи. Згідно з доктриною духовна влада, дана Христом апостолам, передається папі, єпископам та священникам, які різною мірою наділяються цією владою. Усі священнослужителі мають бути чоловіками. Церква має велику кількість релігійних громад, куди входять як чоловіки, так і жінки. Члени цих громад повинні дотримуватися непорочності, як це роблять священники та єпископи. На відміну від багатьох інших релігій Католицька церква побудована на територіальному принципі, де основною структурною одиницею є церковна парафія. У кожній парафії є своя церква і принаймні один священник. Крім того, католицизм спирається на жорстку ієрархію. Певна кількість парафій складає єпархію, яку очолює єпископ. Всі єпископи підзвітні Римському папі. У часи Національної Спілки кожен священник знав усіх своїх парафіян і тому міг уважно контролювати, що відбувається на його території. Місця для розкольників не було. Погляди, яких слід було дотримуватися щодо будь-якого питання, визначалися церковним керівництвом і всі правовірні католики повинні були сліпо дотримуватися норм і принципів, викладених Церквою. А Церква могла забезпечувати примусове виконання норм. Католицизм ґрунтується на вірі у потойбічне життя та існування раю й пекла. Залежно від заслуг людини після смерті вона відправлялася до раю для вічного щастя, або до пекла для вічного страждання. Однак механізми, які функціонували в цьому світі, використовувалися для того, щоб усіх тримати в покорі. Найбільш могутньою зброєю було відлучення, тобто виключення з Католицької церкви. Поряд з уявленнями, за якими жили ті, хто вірив у життя після смерті, для цих людей неабияке значення в житті могло мати відлучення. Католикам суворо заборонялося підтримувати будь-які зв'язки з відлученою особою, а громада, з якої особу було виключено, була по суті суспільством в цілому і разом з тим – церквою.

Церква у Квебеку домінувала у сфері освіти. Хоча були й світські вчителі, церква розробляла для освітян і контролювала шкільні програми. В навчальних програмах акцент робився на механічному запам'ятовуванні. Основною формою запам'ятовування був католицький катехізис. Катехізис, який усі учні повинні були вчити щоденно, зводив будь-яке питання щодо релігії чи основних аспектів людського життя до короткої відповіді, яку слід було вивчити напам'ять¹⁹⁷. Дисципліна в школах була суворою і трималася на системі покарань – попереджень, переписувань одного речення кілька разів, фізичного побиття –

які застосовувалися при найменшому вияві непокори. Деспотизм відіграв велику роль і від усіх очікувалася абсолютна слухняність. І все ж, незважаючи на ці та інші засоби контролю, Квебек не був тоталітарним суспільством у традиційному значенні цього слова. Нікого не ув'язнювали, не вбивали за переконання, і якщо людина відкрито не виступала проти Церкви, то могла цілком нормально жити. Але до другої половини двадцятого століття в суспільстві Квебеку панувала сувора, часом жорстока і психологічно гнітюча атмосфера. Церква була переважно консервативною, підтримувала статус-кво і не бажала змін.

У цих тогочасних умовах організація і методи роботи Національної Спілки не були чимось незвичним або особливо ненависним для більшості населення Квебеку. Що стосується аспектів організації та діяльності, то Національна Спілка була світським двійником Церкви: вона формувалася на територіальному принципі на основі виборчих округів, її керівництво під проводом Дюплессі було безумовним і тому не ставилося під сумнів, незалежне мислення не заохочувалося, підкорення владі винагороджувалося, опозиційні партії толерувалися тільки задля принципу, а не тому що розглядалися як законна альтернатива, панував деспотизм, а фізичному насильству знаходилося виправдання. Що ж до ідеології, то Дюплессі знав краще за будь-кого іншого як маніпулювати рефлексами і страхами співгромадян. Він використовував слабкі сторони суспільства і одночасно підтримував їх. Оскільки Квебек був в основному католицькою і франкомовною провінцією в країні, яка була переважно протестантською і англомовною, то для Дюплессі було досить привабливо і легко зайняти позицію оборонця мови свого народу, традиційних цінностей і релігії. Він заробляв дивіденди на страху перед комунізмом незалежно від того, що комуністичний рух практично не існував у цій провінції. Так, вину за обвал мосту, який будувався у його власному окрузі Труа-Рів'єр перенесли на комуністичну змову. Звичайно ж там не було ніякої змови, просто матеріали, які використовувалися підрядниками, були поганої якості. Але значна частина населення була переконана, що це був саботаж. Дюплессі також використовував свої особисті якості і авторитет, щоб заручитися народною підтримкою. Як щирий католик він став мало не світським священником. Хоча в молодості він сильно пив і крутив романи, тепер він змінив своє життя, вів тверезий спосіб життя і дотримувався суворого целібату. Такий пуританський стиль життя йшов йому на користь у його публічному і політичному житті, бо чудово відображав цінності, які пропагувала Церква. Навіть антиінтелектуалізм Дюплессі можна вивести безпосередньо з його католицького походження. Церква тримала за залізною завісою все, що говорилося і публікувалося в науковому світі. Свобода думки і самовираження звичайно ж не заохочувалася і розглядалася з підозрою. Більш того, католицизм того часу породжував цинізм і зневіру в людство, оскільки згідно з його доктриною людина відпала від благодаті, гріх є невідворотним, а боротьба проти зла вимагає постійної пильності. У Дюплессі ця система вилілася у глибоко підозріле ставлення до ідеалістів різного роду, чи то профспілкових лідерів чи науковців, які закликали до свободи думки¹⁹⁸.

Режим Дюплессі ні від кого не вимагав демонстрації своєї підтримки. Його влаштувала відсутність відкритого протистояння. Як наслідок, спонтанний вираз підтримки завжди схвально розцінювався, особливо коли це робилося духовенством. Як приклад такого виразу можна навести текст промови Преподобного Фердинанда Вандрі (Ferdinand Vandry), ректора Лавальського університету, на церемонії відкриття торговельної школи у 1952 році:

«Пані і панове, уряд нашої провінції багато зробив для цього університету. Доказом цього є корпус факультету лісового господарства. Вища торгова школа стане ще кращим свідченням цього для багатьох наступних поколінь, так само як і інші корпуси, які незабаром з'являться в цьому університетському містечку і також продемонструють це. Ми багато отримали завдяки щедрості й великодушності уряду провінції, і я хочу скористатися цією нагодою, а точніше, це мій

обов'язок і неабияка приємність – подякувати Вельмишановному Морісові Дюплессі за все, чим ми йому завдячуємо, за все, що він зробив для цього університету. Якщо хтось і знає, чим ми зобов'язані Морісу Дюплессі, то це я. Ніхто в цьому університеті не має таких близьких стосунків з Прем'єр-міністром, як ректор Лавальського університету, і я дякую за це Божому Провидінню і також дякую Вельмишановному Прем'єр-міністрові за його ласку і доброту.

...Мені відомо, що протягом останніх кількох років певні суми грошей були передані до казни університету, і про це не повідомлялося громадськості. Про це ніхто не знав, крім ректора і його безпосередніх радників, і я знаю, що цим ми маємо завдячувати ласкавості, щедрості і великій дружелюбності і, як я хотів сказати і скажу, щирій дружбі, яку пан Дюплессі виявив до ректора Лавальського університету, так само як знає він, що у свою чергу може розраховувати на щирість і міцність глибокої дружби ректора Лавалю. Я хотів це сказати, бо я вірю, що Вельмишановний Моріс Дюплессі і його уряд на це заслуговують, але особливо на це заслуговує він; більш того, я знаю, що ви будете раді дізнатися про те, що для нас зробив уряд і за що ми маємо дякувати Прем'єр-міністрові»¹⁹⁹.

Незважаючи на офіційну політику політичного нейтралітету Католицької Церкви²⁰⁰, є дані про те, що представники духовенства плакали під час виступів Дюплессі на Законодавчих зборах²⁰¹. А одного разу священник поцілував Прем'єр-міністрові руки²⁰². Зрештою найбільш неприємна критика режиму Національної Спілки також прозвучала з боку духовенства. Але ця зміна у ставленні не повинна закривати собою той факт, що протягом сорока років Католицька Церква у цій переважно католицькій провінції добровільно і активно підтримувала Дюплессі²⁰³. Жорстока ненависть, виражена пізніше, значною мірою була викликана тим, що Дюплессі, який був породженням свого часу, міг відображати тільки те, чим Квебек був, а не те, чим він хотів бути. За словами лідера Ліберальної партії, сказаними через багато років, «Я не скажу більше, ніж вже було сказано. В клубку його вчинків і слів, чи могло так статися, що Моріс Дюплессі з часом через якийсь випадок втілює би невисловлені думки народу, що відтоді навчився говорити?»²⁰⁴ Справді, можна сказати, що підтримка Дюплессі була настільки широкою і сильною тільки тому, що переважна більшість не була готова до змін.

РЕТРОГРАДНА СИСТЕМА

Безсумнівно, Національна Спілка тримала Квебек у стані відносної суспільно-політичної відсталості.

З економічної точки зору ця система, як і будь-яка інша вражена фаворитизмом система, відзначалася неефективним використанням ресурсів. Державні роботи часто проводилися не тому, що вони були потрібні, а виключно в партійних цілях. Наприклад, школи будувалися не для того, щоб задовольнити потреби певної громади, а для отримання голосів або надання замовлення певному підприємству за його внесок до виборчого фонду партії²⁰⁵. З таких же причин будівництво доріг здійснювалося не відповідно до певного плану, а до політичних пріоритетів: сільські дороги покращувалися, а автостради і міські дороги були занедбані²⁰⁶. Витрати залежали від графіка політичного життя: за рік до виборів витрати на будівництво доріг сягали свого піку, а потім різко скорочувалися протягом перших трьох років нового строку повноважень²⁰⁷.

Наслідки неправильного господарювання часто не кидаються у вічі. Гарним прикладом прихованих наслідків здійснення режимом політики, спрямованої на збереження низької оплати праці державних працівників, є давно забута доповідь не дуже відомої комісії, створеної Ліберальною партією після її перемоги у 1960 році з метою розслідування порушень у сфері книжкової торгівлі у провінції²⁰⁸. Комісія встановила, що половина видавництв шкільних підручників належала релігійним громадам, і ці громади мали 35%

акцій цього прибуткового ринку у 1960–62 роках. Оскільки ці громади за єдиним винятком не займалися своєю видавничою справою через окремі корпоративні структури, вони користувалися звільненням від податків, що поширювалося на будь-яку діяльність релігійних груп. Таке звільнення від податків звичайно ж давало їм неабиякі переваги в конкуренції з комерційними видавництвами. У відповідь на закиди про несправедливу конкуренцію, «Християнські брати» відповідали, що пільгове становище їхнього видавництва є компенсацією за використання провінцією релігійних громад як недорогого джерела забезпечення вчителів. За їхніми підрахунками, провінція щороку економила понад 11 млн. доларів, використовуючи релігійних вчителів замість світських. Крім того, звільнені від податків доходи від видання і продажу книг були важливим джерелом для виживання громад²⁰⁹. Комісію не вразила така аргументація. Вона підкреслила, що існуюча система дуже заохочує вибіркового підхід до набору саме релігійних вчителів через причини, які не мають нічого спільного з їх професійною кваліфікацією, і до придбання підручників через їх штучно занижену ціну, а не властиву їм цінність. Комісія дійшла висновку, що пануюча ситуація викривила цей ринок, і рекомендувала ліквідувати неоподатковуваний статус релігійних видавництв.

Як недавно зазначив політолог Леон Діон²¹⁰, корумпованість уряду Дюплессі підірвала почуття громадянської відповідальності і моральної свідомості людей, суспільства і його інститутів. Він добре узагальнив стан квебекського суспільства наприкінці режиму Дюплессі:

Збіднілий народ

Закрите суспільство; довірливі люди, які віддали найбагатшу частину своєї мистецької спадщини за дешеві брязкальця, якими їх заманили агенти іноземних колекціонерів; спорожніле село; сумні міста, збудовані без думки про красу під тиском зростаючого населення, без тротуарів, без квітів, без кафе, без літніх фестивалів і зимових карнавалів, без мистецьких центрів, але з невідомими поетами, кількома кабаре і театрами, багатьма другосортними кінотеатрами і барами, куди пускали тільки чоловіків. Це моє враження від провінції Квебек у 1952 році, коли я повернувся з дослідницької поїздки по Європі... І все ж десятиліттями художники, письменники і вчені формували у французькій Канаді багатогранну культурну спадщину, багатшу ніж думала сама інтелігенція. Але при відсутності відповідних засобів комунікації населення ніяк не скористалося цією спадщиною.

Франкомовні канадці тих часів в основному відрізнялися моральною, громадянською і фізичною убогістю. Населення було неосвіченим, його «вела» еліта, яка не вмiла вести бізнес. Не існувало великого вищого класу, що міг би конкурувати з американськими мільйонерами-філантропами і англомовними монреальцями у розподіленні частини свого надмірного багатства через добродійні заходи (створення і фінансування університетів, дослідницьких фондів, кафедр, бібліотек, музеїв, концертних залів і мистецьких центрів, а також внески до приватних благодійних організацій). Франкомовні канадці залежали від Католицької Церкви. Церква мала повну владу і моральний авторитет, значні фінансові ресурси, що склалися з рухомого і нерухомого майна, нажитого при французькому правлінні або на початку англійського правління, і копійчаних пожертв самого населення. Середній клас не був заможним і не користувався підтримкою, що не давало йому змоги подолати вплив Церкви. В результаті Церква була головною збирачем і розпорядником пожертв і використовувала своє багатство для фінансування своїх власних установ. Наприклад, Лавальський університет був створений у 1852 році організацією «Petit Séminaire de Québec» (Мала семінарія Квебеку) і до 1971 року керувався у своїй діяльності релігійним статутом. На відміну від нього, університет Мак-Гілла, створений у 1821 році завдяки спадку, залишеному торговцем хутром Джеймсом Мак-Гіллом, почав розростатися в 1868 році під керівництвом світського директора, Вільяма Доусона, і розвинувся завдяки підтримці таких багатих монреальських фабрикантів, як Пітер Редпат, який фінансував Музей природознавства в 1882 році. У Торонто англійська школа Кінгс Коледж (King's College) у 1827 році отримала королівський статут, а в 1849 році стала світським університетом. Протягом

цих років франкомовні канадці сприймали себе як народ, якому бракувало честолюбства, щоб змінити свою долю, і тому вони були приречені залишатися «чорноробочими».

Портрет «психологічного розвитку франкомовної Канади», змальований у 1951 році отцем Ернестом Ганьоном, показує, якої невисокої думки він був про своїх співвітчизників:

«Ми виховуємо невизнаний смак хворобливої покори... Стандартизоване мислення, запрограмовані ідеї. З одного кінця країни до іншого, навіть серед нашої інтелігенції, якщо зруйнувати оболонку порожніх слів, то здається, що всі прагнуть думати і говорити одне й те саме і, по-можливості, однаковим способом. Пасивність, яка ігнорує проблеми, не бореться з перепонами, а навпаки уникає або зміцнює їх. Народ, який живе в борг. Йому ніщо не належить, ні його ідеї, ні рішення, ні пристрасті, ні навіть його віра... У певному розумінні ми є групою чудових помічників, тупих і раболіпних... Таке внутрішнє раболіпство – це подавлена ворожість, ворожість слабких людей. Ця ворожість, за якою ховається страх, іноді породжує ставлення вічно протестуючих. Але вищим ставленням є прагнення досягати, творити, робити що-небудь попри всі труднощі. Нам більше подобається скаржитися на інших, особливо якщо вони далеко або невідомі».

Надто різкі звинувачення? Безсумнівно. Проте, саме так сприймали себе франкомовні канадці у 1950–1959 роках...²¹¹

РОЗДУМИ ПРО ПАДІННЯ СИСТЕМИ

Цікаво, що й досі не існує неупередженого опису епохи Дюплессі. Ті, хто пише про цю людину, є або його гарячими прихильниками, або відвертими противниками. Дуже небагато вчених зуміло зайняти об'єктивну аналітичну позицію щодо цього періоду²¹². Ми ж спробуємо визначити ті фактори, що призвели до занепаду режиму, методи якого цілком узгоджувалися з загальноприйнятою політичною практикою того часу, і зрозуміти, чому те, що було цілком прийнятним, раптом стало неприйнятним взагалі.

Можна стверджувати, що падіння режиму Національної Спілки було викликане як зовнішніми чинниками, так і внутрішніми недоліками.

Зовнішні чинники

Можна виділити чотири зовнішні фактори, які спрацювали проти режиму: індустріалізація, ріст населення, поява телебачення і поразка духовенства.

Національна Спілка була по суті партією селян²¹³. Її пріоритети і стиль завжди імпонували немиському електорату. Але Друга світова війна і наступний період стали часом докорінних змін для цілого Квебеку. До кінця 1950-х років переважна більшість громадян Квебеку вже працювала на роботах, так чи інакше пов'язаних з промисловістю, а не сільським господарством. Швидко зростав розрив між новими цінностями та світоглядом більшості населення і старим світоглядом, який втілювала Національна Спілка. На зміну сільським ідеалам прийшов міський спосіб життя, а сільське господарство стало просто видом бізнесу. У міру того як люди прагнули до вищого рівня життя, статус фермера серйозно слабшав у післявоєнні роки. Відповідно провідні представники міських професійних і підприємницьких кіл прийшли на заміну сільському естеблішменту як основна сила суспільно-політичних інститутів²¹⁴. Швидка урбанізація чинила тиск на традиційні установи і примушувала їх трансформуватися у широкомасштабні модернізовані організації. У 1850 році тільки 15% населення Квебеку жило в містах. Під час Першої світової війни ця частка зросла до 50%. У 1931 році вона досягла 60%. Напередодні так-званої «тихої революції» 70% населення жило в містах²¹⁵. Ця фундаментальна демографічна зміна призвела до появи нового середнього класу, який відіграв активну, ключову роль у модернізації охорони здоров'я,

освіти і соціальних послуг. Власний інтерес цього класу природно спонукав його до підтримки розвитку великих державних інститутів, які могли б краще задовольняти його потреби²¹⁶. Головною рисою цього реформаторського руху є встановлення рівноваги між прогресом практично в усіх сферах діяльності і втручанням держави. Бюрократична централізація вела до швидкого занепаду малих територіальних утворень, на які спиралася Церква у своїй діяльності і на яких тримався її вплив. Різні служби, що організовувалися довкола парафії, поступилися великим установам, укомплектованим незалежними і вільно мислячими професіоналами. Традиційні цінності, навіть релігійні, були поставлені під сумнів тими, хто прагнув до розширення суспільних цінностей і їх секуляризації. Окремі групи, такі як факультет суспільних наук Лавальського університету, по-новому підійшли до церковної суспільної доктрини і запропонували сучасні рішення соціальних проблем. Вони були в перших рядах опозиції до уряду Дюплессі під час «азбестового страйку» у 1949 році і надихнули появу у 1950 році колективного пастирського послання, в якому було виражено новий погляд на працю і проблеми жінок. Разом з тим до 1959 року католицизм у Квебеку залишався непереможним консервативним інститутом. Але хоч і не дуже помітно, все ж тертя між старим і новим продовжувало зростати. Нарешті «тиха революція» 1960-х змусила церкву почати здавати позиції. Всього за кілька років вітер змін приніс деклерикалізацію суспільства, коли питання соціального забезпечення, охорони здоров'я і освіти перейшли від церкви під контроль держави, і профспілки, об'єднання, соціальні клуби, університети і держава – всі зайняли позицію релігійного нейтралітету. Одночасно відбулося різке зменшення відвідуваності церков, великий вихід з рядів духовенства, різке скорочення кількості нових членів релігійних орденів і загальний відхід від традиційної моралі, особливо в питаннях статевого життя. Церковна ієрархія та окремі священнослужителі, схоже, були приголомшені змінами, що розгорталися довкола них.

Населення Квебеку швидко зростало. За 1931–61 роки воно зросло на 83% (з 2 874 662 до 5 259 211)²¹⁷. Існуючі структури вже не могли впоратися з наслідками цього зростання. Школи були переповнені учнями, і релігійні громади, кількість членів яких зменшувалася, визнали, що їх монополія на освіту закінчується через великий вплив світських вчителів. Громадськість почала вимагати безкоштовну середню освіту, легший доступ до вищої освіти і реформування методів викладання. Подібна ситуація спостерігалася і у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг. Уражений різким падінням кількості людей, які поповнювали ряди духовенства, католицький естеблїшмент більше не міг виконувати функції держави²¹⁸.

Не слід недооцінювати вплив якісно нового засобу передачі інформації – телебачення. Як було сказано, «тиха революція» могла й не відбутися так швидко без допомоги засобів масової інформації²¹⁹. Телебачення змінило правила соціального, інтелектуального і політичного дискурсу, забезпечило швидкий і вільний обіг інформації та ідей. У ті часи в Квебеку був лише один телевізійний канал, і його контролювала Канадська телерадіомовна корпорація (Canadian Broadcasting Corporation) – федеральний урядовий орган. Новий засіб масової інформації став новою трибуною для опонентів режиму²²⁰. Критики, яких раніше не знав майже ніхто, крім монреальської культурної еліти, несподівано стали відомі всій провінції²²¹ і отримали інструмент для пропаганди своїх реформаторських ідей²²². Робили вони це без будь-якої протидії, оскільки лідери існуючих політичних партій і духовенство в цілому ігнорували телебачення²²³. Дюплессі завжди відмовлявся з'являтися на телебаченні²²⁴.

Вже в кінці п'ятдесятих противники Дюплессі почали більш відкрито висловлювати своє невдоволення. Навіть духовенство бунтувало. Один єпископ, Жерар-Марі Кодер (Gérard-Marie Coderre), опублікував у 1959 році листа до виборців свого округу про мораль у політиці²²⁵. В цьому листі було викладено моральні вимоги до державних посадових осіб і наголошувалося, що керівництво уряду несе безпосередню відповідальність за належне

управління державою, виборні посадові особи не повинні керуватися особистими інтересами, державні службовці мають бути непідкупними, а хабарництво заслуговує на осуд.

Ці ж два священики, що виступили з критикою неетичних методів ведення виборчої боротьби після виборів 1956 року, Жерар Діон і Луї О'Ніл, опублікували в 1960 році книгу під назвою «Християнин і вибори» (The Christian and Elections), в якій розглядалися різні аспекти політичної моралі. Вони поставили під сумнів саму природу режиму Дюплессі, наголосивши, що послуги, які надаються виборними посадовими особами, є частиною їх посадових обов'язків, а не милістю, яка залежить від бажання такої посадової особи:

«Ті, хто без кінця говорить про вдячність, мають старомодне уявлення про владу. Були часи, коли король роздавав милості зі своєї казни, яка власне і була державними коштами. Особу того, хто правив, було важко відділити від функції, яку ця особа виконувала. А за кожну надану милість було прийнято висловлювати подяку.

В демократичній системі такий підхід безпідставний. Депутати Парламенту є управляючими державним майном. Вони розпоряджаються власністю виборців. *Вони не є власниками. Вони служать державним інтересам.* При оцінці виконаної роботи ці люди повинні розглядатися як державні посадові особи. І якщо при цьому їх буде визнано некомпетентними або нечесними, то принципи демократії і важливості державних інтересів вимагають позбутися їх, незважаючи на доброту, яку вони могли виявляти у певні моменти...

Якби громадяни дивилися на політику не так вузько і не з такими корисливими думками, то управління державною власністю, безсумнівно, було б кращим, а ми мали б більш компетентних і добросовісних політиків»²²⁶.

Вони також порушили питання фінансування політичних партій:

Етика і виборчі фонди

Ми приділяємо велику увагу свободі вираження думок. Ідеї поширюються через висловлювання, друковані матеріали, радіо і телебачення. Це нормально, що політичні партії витрачають гроші на пропаганду своєї ідеології і програми. Ми не вбачаємо нічого поганого в тому, щоб люди давали гроші на пропагування політичної програми, яка, на їх думку, принесе користь спільним інтересам.

Великі підприємства

Однак, коли великі підприємства, або навіть невеликі фірми, передають значні кошти до партійних виборчих фондів, то постає моральна проблема. Перш за все виникає питання, чи мають ці підприємства і фірми право діяти таким чином, оскільки такі *добровільні внески* стають або додатковим тягарем для споживачів, або дивідендами, взятими у власників акцій.

Крім того, тут є і більш серйозне питання. Чи ці *добровільні внески* робляться для підтримки політичної програми, чи, може, для підтримки певних інтересів? Якщо, як нам кажуть, великі корпорації дають вдвічі більше грошей правлячій партії, ніж опозиційним партіям, то, очевидно, цей процес не ґрунтується на серйозних політичних переконаннях, а *добровільні внески* насправді є *інвестиціями*. Це означає, що підприємства захищають свої інтереси якомога ефективніше і за найменшу ціну; іншими словами, вони купують пільги і впливають на законодавство так, щоб його розвиток відповідав їх специфічним інтересам.

Де ж у цьому процесі турбота про державні інтереси або пропагування політичної ідеології? Ми не говоримо тут про окремого громадянина, що дає кілька доларів на фінансування партійної пропаганди. Чи це не ті самі компанії, що отримують податкові пільги? Розглянутий нами процес

нагадує брата-близнюка системи виплати процентів за отримані замовлення з тією невеликою різницею, що в цьому разі процент передається до партійної казни.

Вплив на законодавців

Цілком можливо, що такі добровільні внески зрештою зобов'язуватимуть законодавців. А якщо піти далі в цьому напрямку, то чому б не дозволити собі підкупити державних службовців, поліцейських і суддів? Не дивно, що в 1941 році наш єпископ писав, що якщо проаналізувати один за одним закони, прийняті Парламентом або законодавчими зборами провінцій за останні 50 років, то можна було б чітко побачити вплив великого капіталу і бажання захистити певні інтереси. Багато людей не підтримують партії, сформовані за класовим принципом, наприклад, партію, яка завдячує підтримкою робочому класові, або партію, що представляє селянський клас. То чому ж вони приймають партію, що перебуває під домінуючим впливом маленької, але впливової економічної групи?

Ідеї поширюються через висловлювання і письмові матеріали. Це справді так. Однак нам важко зрозуміти, як саме роздача подарунків, напоїв і банкнот допомагає ознайомленню з перевагами певної виборчої програми або достоїнствами кандидатів. Нам значно легше зрозуміти, як ці дії опосередковано використовуються для підкупу голосів... і совісті.

Платить завжди народ

Необхідно також враховувати вплив збору коштів для виборчих цілей на формування політики. Зокрема, слід проаналізувати систему, яку прагне сформувати такий збір коштів, незаконне привласнення державних коштів, що відбувається в результаті, і викликане цим підвищення податків. Порушення стають ще гіршими, коли політики вимагають робити «добровільні» внески у виборчі фонди за можливість отримання державних замовлень.

Політики розпоряджаються не власними, а державними грошима. Тому вони повинні віддавати замовлення тим, хто забезпечує кращі умови і гарантії, а не тим, хто наповнює партійну казну. Оформлення замовлень за завищеною ціною за умови, що процент від неї піде до виборчого фонду, є фактично нав'язуванням податку від імені правлячої партії. Коли все вже сказано і зроблено, то платить завжди народ. Ще цікавіше, що ці люди виступають проти урядового фінансування партійних витрат на проведення виборчих кампаній. Ми не обов'язково підтримуємо цей підхід також, але ми вбачаємо тут протиріччя.

Рішення

Як можна вирішити цю проблему? Чи повинні партії обов'язково декларувати джерела і спосіб використання своїх виборчих коштів? Чи слід встановити обмеження на розмір витрат на проведення виборчої кампанії? Християнська етика не може визначити, які законодавчі положення є найефективнішими, але вона нагадує всім – і тим, хто керує, і тим, ким керують, – що для чесних людей існують певні межі. Християнська етика скеровує добродішних людей у їхньому пошуку законів, які припинять марнотратство і продажність совісті. Судячи з того, що нам кажуть і про що навіть робляться публічні заяви, багато хто потребує добрячого струсу. Серйозна реформа традицій та інститутів допоможе громадським діячам не піддаватися деяким спокусам²²⁷.

У цій книзі було запропоновано стислий аналіз основних принципів, якими повинні керуватися виборці, зокрема, критикувалося голосування за ту чи іншу партію заради особистої вигоди і пропонувалося обмежити виборчі витрати.

Внутрішні недоліки

Незважаючи на безумовно важливе значення зовнішніх факторів, одні лише вони навряд чи змогли б призвести до швидкого падіння Національної Спілки. Національну Спілку обирали, бо її консерватизм імпонував прошаркам населення, які були великими і мали вагу в

суспільстві. Партія не втратила цю підтримку за один день²²⁸. Схоже, сам Дюплессі був запорукою живучості партії і швидкий прихід Ліберальної партії до влади був би неможливий, якби не смерть Дюплессі²²⁹. Поки Дюплессі був живий, майже всі вважали Національну Спілку непереможною. Але навіть якби не його смерть, режиму залишалося існувати недовго, хоч і через причини, які не можна вважати невідворотними чи не виправними, а саме: нездатність партії залучити молоде покоління; використання нею політичних методів, які не відповідали цінностям нового часу; її сильний антиінтелектуальний ухил.

Наприкінці правління Національної Спілки в ній переважали люди похилого віку, яким бракувало творчої уяви²³⁰. Партії не вдавалося залучити нове покоління. Як засвідчив моментальний успіх Поля Сове (Paul Sauvé), безпосереднього наступника Дюплессі, Національна Спілка, напевне, протрималася б довше, якби їй вдалося себе оновити. Протягом кількох місяців перебування при владі до своєї раптової смерті Сове відчув необхідність змін і відреагував на неї²³¹. Проте немає жодних підстав вважати, що така зміна партійного курсу могла статися при Дюплессі²³². Сама лише думка про зміни в адміністрації провінції наводила жах на Дюплессі²³³. Він народився в останній чверті дев'ятнадцятого століття і пережив грандіозні зміни епохи індустріалізації в провінції, але на нього вони не мали жодного впливу²³⁴. Його суспільно-політична філософія полягала в тому, що добробут провінції залежав від сільського господарства. На його думку, селянська сім'я була наріжним каменем, на якому трималася франкомовна Канада, і необхідно було переконувати людей не переїжджати до міст²³⁵. Як зазначив один з біографів Дюплессі, він був людиною, яка пристосувала політичні технології двадцятого століття для проведення надзвичайно успішного походу за увіковічення століття дев'ятнадцятого²³⁶.

Образ надзвичайно корумпованої організації, який мала Національна Спілка, робив її дуже вразливою до нападів на її моральність, і опонентам партії вдалося максимально скористатися цією слабкістю. Крім того, режим зробив одну велику стратегічну помилку, налаштувавши проти себе більшу частину освіченої еліти. Інтелігенція все активніше виступала проти. Нове покоління розуміло, що Квебек відстав від часу, що його потрібно негайно і будь-якою ціною оновити, і що цей процес, який почався ще під час війни, слід прискорити. Але Дюплессі і його однодумці використовували свій потужний вплив, щоб запобігти будь-яким змінам²³⁷. Між новою інтелектуальною елітою того часу і режимом Дюплессі компроміс здавався неможливим²³⁸. У 1948 році група творчої інтелігенції, в основному художників, опублікувала маніфест, який відображав відчай творчої еліти. Він називався «Повна відмова» (Total Refusal) і незабаром набув статусу майже міфічного твору. Відкрите і майже патологічне презирство, з яким ставився Дюплессі до всього інтелектуального²³⁹, схоже, імпонувало тим, хто сповідував різко негативне ставлення до інтелігенції в Квебеку. Дюплессі вважав інтелігентів дивакуватими людьми, від яких практично немає користі²⁴⁰. Керуючись такими поглядами режим відмежував себе від прошарку, який хоч і не мав великого економічного значення, але мав неабияку здатність впливати на голови і задавати тон громадських дискусій. Налаштовуючи проти себе найяскравіші суспільні елементи в Квебеку, режим підтримував свою репутацію архиконсервативного уряду, не готового до змін, що відбувалися у світі. Така репутація автоматично наводила на опонентів партії особливий лиск інтелігентності і творчої уяви, який вони успішно використовували проти Національної Спілки. Партія також не змогла виразити у більш витонченій формі концепції, які були зовсім не безнадійні. Багато ідей стосовно фіскального консерватизму, економічного лібералізму і помірнього культурного націоналізму, що здавалися такими неприйнятними при Дюплессі, знову виникнуть наприкінці 1990-х як актуальні й прогресивні²⁴¹. В результаті успішної спроби перемогти Національну Спілку на виборах 1960 року квебекська Ліберальна партія зуміла приборкати невдоволені настрої того часу тим, що розробила політичну програму, яка відображала

зміни в настроях електорату. Програма, зокрема, закликала вжити заходів для підвищення добросовісності у процесі ведення державних справ:

Королівська комісія

Стаття 46 – Королівська комісія створюється негайно для розслідування питань, пов'язаних з веденням державних справ урядом Партії Національної Спілки.

Коментар: Необхідність такого розслідування більш ніж зрозуміла, враховуючи викриття таких скандалів, як скандал Бежена, скандал Пуліо, газовий скандал та нескінченного ряду інших прикладів.

Реформи

Стаття 47 – Реформа державної служби

Коментар: У демократичного уряду повинна бути вірна і компетентна державна служба. Для державного управління потрібні здібні чоловіки й жінки, які бажають зробити кар'єру в державній службі і знають, що працевлаштування і підвищення по службі можна добитися без політичного протекціонізму. Ліберальний уряд створить незалежну комісію з питань державної служби.

Статті 48 – Виборча реформа

Коментар: Демократична реформа державного управління вимагає чесної і справедливої процедури виборів. Усі політичні партії повинні розраховувати на рівне ставлення до себе, дії виборчих службовців мають підлягати розгляду в судах, витрати на вибори мають бути обмежені, свобода участі у виборах і таємне голосування мають прийти на зміну нечесності і шахрайству на виборах. Необхідно провести перерозподіл виборчих округів для забезпечення справедливого і належного представництва всього нашого народу. Держава має прийняти на себе всі основні виборчі витрати кандидатів.

Державні кошти

Стаття 50 – Встановлення суворого контролю за використанням державних коштів покладе край кумівству, протекціонізму і марнотратству.

Стаття 51 – Надання державних замовлень тільки на конкурсній основі.

Стаття 52 – Скасування системи довільного розпорядження коштами.

Коментар: Контроль за використанням державних коштів виборними представниками народу є фундаментальною вимогою демократії. Цей контроль має здійснюватися всіма членами законодавчого органу²⁴².

ДОБА ПІСЛЯ ДЮПЛЕССИ

«Тиха революція» досягла значних успіхів в питаннях доброчесності. Реформи, проведені в цей період, були справді революційними, як за своїм значенням, так і за далекосяжністю результатів, і заслуговують на більш детальний розгляд.

Виборчий процес

У своїй виборчій програмі 1960 року ліберали обіцяли внести зміни до карти виборчих округів, підпорядкувати владі судів посадових осіб, що відповідають за вибори, обмежити витрати на проведення виборів і створити систему державних субсидій для покриття основних витрат кандидатів²⁴³. Крім того, Лесаж вжив ще два заходи, які не були включені до офіційної програми: зниження вікового цензу для участі в голосуванні з двадцяти одного року до вісімнадцяти, а також створення постійного списку виборців²⁴⁴.

Передовсім з метою внесення змін до карти виборчих округів²⁴⁵ Комітет з питань політики Ліберальної федерації Квебеку провів спеціальне дослідження цього складного питання і запросив науковців та інших спеціалістів подати свої пропозиції. Проведення нових меж виборчих округів стало темою щорічного з'їзду федерації у листопаді 1961 року. Хоча в принципі існувала загальна домовленість, що карта виборчих округів має бути перероблена для точнішого відображення різниці в демографічних розмірах округів, з'явилося ще декілька важливих практичних міркувань. Наприклад, враховуючи великі відстані, більшу кількість проблем та відносний брак місцевих державних служб, обов'язки, пов'язані з представництвом сільського округу, були більшими, ніж у випадку міського округу. Більш суттєва перешкода чисто юридичного характеру з'явилася у зв'язку з положенням Конституції 1867 року, спрямованим на захист англомовної меншини у провінції. Дванадцять округів, утворених з цієї метою, не могли бути змінені без згоди більшості їх представників у Законодавчих зборах. Склалося так, що з роками населення більшості цих округів стало переважно франкомовним. Проте конституційне положення зберігало чинність, а представники англомовного населення не давали згоди змінювати виборчу карту, незважаючи на те, що округи були переважно франкомовними.

У грудні 1961 року для розробки загальних норм формування нової виборчої карти уряд створив комітет у складі п'яти професорів під головуванням географа Фернанда Греньє (Fernand Grenier). Комітет працював швидко і вже наступного місяця запропонував створити максимум сто округів, жоден з яких не мав більш як на двадцять п'ять відсотків відхилитися від середньої кількості громадян в усіх округах. Для вирішення питання меж округів планувалося створити окремий орган. Інші практичні питання, наприклад, зміни округів, які користувалися конституційним захистом, не розглядалися безпосередньо, а були передані до одного з комітетів Законодавчих зборів, створеного для роботи з ними. Цей комітет мало що зробив до оголошення виборів у листопаді 1962 року, і тому стара карта була використана знову. Роботу комітету було відновлено в 1963 році і знову в 1964 році, але домовленості досягти так і не вдалося. Зрештою, це питання було передано до підкомітету, очолюваного географом Франсуа Друаном (François Drouin), який у липні 1964 року запропонував залишити округи, які користувалися конституційним захистом, без змін, а також створити десять нових міських округів. Врешті-решт у квітні 1965 року комітет

Законодавчих зборів погодився залишити ці округи без змін і створити сім нових округів у районі Монреалю та два в районі Чікутімі-Лак Сен-Жан (Chicoutimi-Lac Saint-Jean). Хоча ці зміни все одно не забезпечували монреальцям достатнього представництва, формула, запропонована комітетом була прийнята урядом в цілому як найкращий варіант і була закріплена законодавчо 6 серпня 1965 року.

Такий результат був незадовільним компромісом, за який ліберали незабаром поплавилися. На виборах 1966 року вони отримали на шість місць менше, ніж Національна Спілка. Тільки на початку сімдесятих років округи, що користувалися конституційним захистом, були ліквідовані і невідповідності між міським та сільським представництвом значно зменшилися.

Разом з тим Ліберальна партія успішно реалізувала багато інших важливих і докорінних реформ виборчого процесу. У 1963 році було прийнято новий Закон про вибори, який поклав край зловживанням попереднього режиму²⁴⁶. Цей закон, зокрема:

- надавав Генеральному директору з питань виборів широкі повноваження щодо нагляду за виконанням виборчого законодавства;
- позбавляв посадових осіб права отримувати плату за їхні послуги, якщо вони навмисно не внесли до списку виборців будь-яку особу, яка мала на це право²⁴⁷.
- передбачав, що місця для голосування мають розташовуватися якомога далі одне від одного у залах для громадських заходів чи школах, а для забезпечення порядку під час голосування обов'язкова присутність поліцейського²⁴⁸;
- вимагав, щоб кожна урна для голосування була виготовлена з міцного матеріалу, мала замок з ключем, вузький отвір зверху кришки так, щоб виборчі бюлетені можна було вкласти в урну, але не можна було витягти без відмикання замка²⁴⁹;
- передбачав, що папір, який використовується для виготовлення бюлетенів, повинен мати на собі нанесену потаємну стрічку або мітку відому тільки посадовій особі, що відповідає за весь виборчий процес²⁵⁰;
- чітко врегулював питання друку виборчих бюлетенів²⁵¹;
- передбачав заходи щодо забезпечення таємниці голосування²⁵²;
- покладав на посадову особу, відповідальну за виборчу дільницю, обов'язок забезпечувати для всіх виборців безперешкодний доступ до дільниці та запобігати створенню перешкод для виборців чи хуліганським проявам щодо них на дільниці чи біля неї²⁵³;
- забороняв присутність більш як одного виборця в одній кабіні для голосування на виборчій дільниці²⁵⁴;
- передбачав вжиття суворих заходів з метою запобігання персоналі²⁵⁵;
- встановлював, що вибори відбуваються шляхом таємного голосування, і вводив детальні положення про хід голосування²⁵⁶;
- забороняв продаж спиртних напоїв у день виборів²⁵⁷;

- обмежував витрати на проведення виборів²⁵⁸ і передбачав обмеження суми відшкодування витрат кандидатам, які отримують не менше двадцяти відсотків голосів у своєму виборчому окрузі.²⁵⁹

Реформа системи партійного фінансування не викликала особливих суперечок. Закон встановлював максимальний рівень витрат: 0,25 долара на кожного виборця для партії і 0,50 доларів на кожного виборця для окремого кандидата²⁶⁰. Кандидатам також дозволялося виділити дві тисячі доларів на особисті витрати під час проведення кампанії²⁶¹. Усі витрати повинні були здійснюватися через офіційних представників, які несли юридичну відповідальність за звітування про них перед Генеральним директором з питань виборів²⁶². У свою чергу, Генеральний директор мав право відшкодувати витрати кандидатів – до 0,15 доларів за виборця для кандидатів, які отримали не менше 20% голосів у своїх округах.²⁶³ З державного бюджету оплачувалися також певні витрати, що припадали на день проведення голосування. Крім того, мав бути розширений ряд безкоштовних державних послуг, зокрема, час трансляції на каналах радіо й телебачення Канадської телерадіомовної корпорації²⁶⁴. Право на відшкодування витрат належало виключно партіям, які виставляли щонайменше десять кандидатів²⁶⁵. Проте, цей закон мав два основні недоліки: не були визначені джерела недержавного фінансування і був відсутній контроль за витратами в період між розпуском законодавчого органу попереднього скликання та днем виборів. Проте, цей закон був одним з найбільш прогресивних в західному світі стосовно партійного фінансування²⁶⁶. Зокрема, він заклав у Канаді нову практику зазначення в бюлетенях політичної партії, яку представляє кожен з кандидатів²⁶⁷. Це було зроблено з метою запобігання застосування тактики, яка раніше була типовою для Квебеку і при якій, щоб заплутати виборців, до списку кандидатів на одному виборчому бюлетені включалися ідентичні імена.²⁶⁸

Новий закон діяв під час виборів у провінції 1966 року, і уряд Квебеку оплатив близько сорока відсотків витрат (приблизно 3 млн. дол.), заявлених партіями й кандидатами. Ліберальна партія розширила цей закон у 1975 році, і тепер видавалися щорічні субсидії тим партіям, які отримали не менше дванадцяти місць на останніх виборах або дванадцяти відсотків від загальної кількості голосів²⁶⁹. У 1977 році ще одним законом було обмежено право фізичних осіб робити політичні внески і обмежено розмір таких внесків трьома тисячами доларів на рік²⁷⁰. Крім того від партій також вимагалось подавати щопівроку фінансові звіти Генеральному директорові з питань виборів, який у свою чергу мав їх оприлюднювати²⁷¹.

Фінансові питання

Значним кроком у реформуванні сфери управління фінансовими питаннями стало прийняття Закону про контроль за фінансами²⁷². З метою забезпечення суворішого державного контролю за його виконанням, закон передбачав утворення Фінансової ради (Treasury Board)²⁷³ і нової посади Контролера Фінансової ради²⁷⁴. До складу ради увійшли п'ять міністрів і ще два чиновники. Фінансова рада від імені Кабінету відповідала за перевірку кошторисів міністерств, затвердження персональних витрат, контроль за порядком набору на державну службу і умовами працевлаштування та іншими питаннями, пов'язаними з державною службою. Фінансова рада мала затверджувати всі витрати, сума яких перевищувала 25 тис. доларів²⁷⁵. Витрати понад 1 млн. доларів мали затверджуватися Кабінетом²⁷⁶.

Щоб показати готовність уряду до змін, вже 17 серпня 1960 року було замінено одного з найвпливовіших керівників Міністерства державних робіт (Ministry of Public Works)²⁷⁷. Втілювалися й інші нові ініціативи. Згідно з виборчою програмою, за якою була обрана

Ліберальна партія²⁷⁸, одночасно з прийняттям новим урядом у грудні 1960 року постанови про розміщення державних замовлень²⁷⁹, Міністру державних робіт та Міністру дорожнього будівництва було доручено негайно запровадити систему державних тендерів на отримання замовлень на державне будівництво та по можливості переформувати всі існуючі замовлення. Ще до кінця літа, були оголошені перші тендери²⁸⁰. Крім того, з метою заощадження кількох мільйонів доларів за вже існуючими угодами Аудитор провінції також розпочав ревізію замовлень, що були розміщені попереднім урядом без конкурсу і вартість яких перевищувала 75 млн. доларів. У бюджетній промові 1961 року Жан Лесажа, Прем'єр-міністр і Міністр фінансів, навів приклади заощаджених коштів²⁸¹. Попередній уряд уклав попередні контракти на будівництво 39 мостів загальною вартістю 4 351 412 доларів, а новий уряд, анулювавши попередні контракти та повторно оголосивши на них відкритий тендер, зміг зменшити цю суму до 2 912 487 доларів, заощадивши при цьому 1 438 935 доларів.

Державна служба

Одними з найбільш вражаючих аспектів «тихої революції» стали зміни у ставленні громадян до державного управління провінції. Державна служба, яка традиційно не користувалася особливою повагою серед громадян, погано оплачувалася, мала у своїх рядах не дуже кваліфіковані кадри і вважалася зняряддям в руках правлячої політичної партії для досягнення її цілей, тепер розглядалася як інструмент модернізації. Показником ефективності і корисності державної служби стало її швидке зростання. Значною мірою внаслідок створення нових міністерств кількість державних службовців збільшилася з приблизно 25 тис. працівників у 1953 році до близько 40 тис. у 1963 році.²⁸²

Одним з перших кроків Лесажа стало відновлення роботи Комісії з питань державної служби. Створена у 1943 році попереднім ліберальним урядом, комісія складалася з трьох членів комісії та секретаря і займалася перевітками, інспекціями і систематизацією служб, але не мала повноважень робити призначення без згоди Кабінету. Спочатку комісія пропрацювала менше року і змогла прийняти лише кілька тимчасових нормативних актів до поразки лібералів. Хоча новий Прем'єр-міністр Моріс Дюплессі публічно пообіцяв ліквідувати цю комісію, він використовував її, як ми вже бачили, як один із засобів для контролю за урядом. Він звільнив трьох членів комісії і замінив їх одним – Ж. Ернестом Ляфорсом (J. Ernest Laforce). Як і деякі інші високі посадові особи Ляфорс отримував доручення безпосередньо від Прем'єр-міністра, навіть стосовно питань, які стосувалися призначень на посади низького рівня.

Наступник Дюплессі, Поль Сове, зробив початкові кроки, щоб змінити цю ситуацію, але вона по суті залишалася такою самою до червня 1960 року, коли Ляфорсу було вже вісімдесят років. Фактично єдине зрушення у напрямку реформ було зроблене Рошем Болдюком (Roch Bolduc), молодим випускником факультету державного управління одного з американських університетів. У 1955 році Болдюк переконав Ляфорса взяти його на роботу для проведення класифікації посад державних службовців і до 1960 року він опрацював майже одну третину цих посад. Були запроваджені вступні іспити, але відкриті конкурси не проводилися і не було чітких критеріїв прийому на державну службу. Після обрання уряду Лесажа, відставка Ляфорса була неминучою і була прийнята негайно. Комісії було доручено запровадити систему конкурсного відбору на державні посади, а також закінчити роботу над їх класифікацією. З метою залучення кращих кандидатів було підвищено заробітну плату. 13 липня 1960 року на першому засіданні обраних депутатів та необраних кандидатів від партії новообраний Прем'єр-міністр Лесажа висловив однозначну підтримку з боку його партії порядку набору державних службовців на основі відкритого конкурсу. Він заявив, що його уряд не терпітиме порядків, які панували за часів попереднього режиму, коли

вимагалось подання рекомендаційного листа від депутата або кандидата в депутати від правлячої партії, що потерпів поразку. Після засідання Лесаж оприлюднив наступну заяву для преси:

«На сьогоднішній нараді, деякі члени уряду та кандидати, які зазнали поразки на останніх виборах, доповіли, що працівники державних органів провінції різних рівнів пропонували особам, що шукають роботу або мають бажання працювати з урядом, отримати рекомендаційні листи від свого члена уряду або необраного кандидата від Ліберальної партії. Така політика повністю суперечить публічним застереженням, які неодноразово робив уряд стосовно протекціонізму.

Уряд, який я очолюю, послідовно намагається по-новому сформулювати роль депутата Законодавчих зборів, завдання якого – приймати закони, а не складати протекцію. Ми хочемо провести ці зміни в нашому політичному житті і ми рішуче налаштовані вивести політику Квебеку з ганебної системи протекціонізму і фаворитизму, які стали тавром попереднього уряду Національної Спілки. Ми вже почали діяти і не зупинимось, доки наша кампанія з очищення політики не буде успішно завершена.

Я дав розпорядження надіслати кожному державному працівникові провінції наступне повідомлення:

Повідомлення працівникам органів державної влади провінції:

Керуючись ганебною практикою, яка набула поширення серед державної служби провінції, деякі працівники органів державної влади провінції різних рівнів пропонують особам, що шукають роботу або хочуть працювати з урядом, брати та подавати їм рекомендаційні листи від члена уряду чи необраного кандидата від Ліберальної партії.

Така практика повністю суперечить політиці уряду, який я очолюю, та законній адміністрації провінції.

Працівники органів державної влади повинні негайно припинити таку неприйнятну практику, а інакше їх буде звільнено.

Прем'єр-міністр»²⁸³

Слід зазначити, що на практиці новий уряд зіткнувся з сильним внутрішнім протистоянням таким радикальним змінам, адже багато прихильників Ліберальної партії розраховували як на щось закономірне на те, що вони та члени їхніх родин отримають особисті переваги від протекціонізму в питаннях працевлаштування і отримання замовлень²⁸⁴. Прем'єр-міністр також наказав провести розслідування звинувачень державних службовців в участі у політичній діяльності та заборонив подібну діяльність у майбутньому. З 23 455 державних службовців 147 було звинувачено у веденні політичної діяльності. За цими випадками було проведено розслідування, і три з них були визнані винними та звільнені з посад²⁸⁵. З вересня 1960 року до кінця березня 1960 року понад 13 000 кандидатів склали іспити. Так само швидко була проведена класифікація посад і переоцінка шкали заробітної платні.

Поліція

Поліція провінції мала погану репутацію. Як мінімум вона була неспроможна виконувати ту роль, яка очікується від поліцейських служб у сучасному суспільстві. Всі питання, пов'язані з

поліцією провінції, в той час було розділено на дві великі категорії: структура й управління і незалежність²⁸⁶.

Структура й управління - поліція Квебеку мала слабку теоретичну і практичну підготовку, погане обладнання і була відома своєю корумпованістю. Звіт комісії, що у 1944 році проводила розслідування монреальського управління поліції провінції, виявив усі основні проблеми цієї служби. Основними недоліками вважалися:

- існування двох окремих поліцейських структур: поліції провінції і поліції з питань боротьби з алкоголізмом;
- поділ провінції на два регіони для роботи поліції, що викликало дублювання обов'язків, надмірні адміністративні витрати, надто велику кількість командних посад, що само собою призводило до конфлікту повноважень, низьку продуктивність, відсутність командного духу та слабку дисципліну, непослідовність у правоохоронній діяльності, а також послаблення контролю з боку Генерального прокурора²⁸⁷;
- низький освітній рівень поліцейських²⁸⁸;
- надзвичайно низький рівень оплати праці²⁸⁹;
- застаріла матеріальна база²⁹⁰;
- політичний вплив на процес комплектування особового складу, навчання і просування поліцейських по службі²⁹¹.

(У своєму звіті комісія зазначила, що 4 вересня 1936 року, коли до влади прийшла Національна Спілка, після телефонного дзвінка з Генеральної прокуратури були звільнені практично всі працівники поліції провінції в окрузі Монреалю. Наступного дня залишився лише один поліцейський та кілька канцелярських працівників, і протягом кількох місяців в окрузі взагалі не було поліції²⁹²).

Ситуація по суті залишалася без змін і через двадцять років. Деяким поліцейським було вже за вісімдесят років, інші були безграмотні²⁹³. У 1960 році Закон про поліцію провінції фактично не відрізнявся від того, в якому вигляді його було прийняття в 1940 році. Поліція підпорядковувалася Генеральному прокурору провінції²⁹⁴. Вище керівництво поліції складалося з двох осіб, Директора і заступника Директора, обох їх призначав Кабінет²⁹⁵. Інших призначав безпосередньо Генеральний прокурор. Умови прийому на службу були мінімальні. Кандидати мали бути британськими підданими, мати гарну репутацію, не мати судимостей, бути достатньо освіченими для виконання своїх обов'язків, досить добре говорити французькою та англійською мовами і бути фізично здоровими²⁹⁶. Про якість новобранців та довіру уряду до них більше говорить той факт, що в законі, виявляється, необхідно було передбачити, що працівнику поліції провінції не дозволялося знаходитися в барі з причин, які не пов'язані з виконанням ним його службових обов'язків.²⁹⁷

Незалежність. Ще одною серйозною проблемою була політизація поліції. Дюплессі використовував поліцію не для контролю за злочинністю, а для інших цілей, таких як придушення комунізму або розгон страйків і демонстрацій. У 1937 році був прийнятий закон, відомий як «Закон колодки»²⁹⁸, що надавав Генеральному прокуророві право закривати будь-яке місце, що використовується для комуністичної пропаганди, і проводити виїмку комуністичних видань. Оскільки закон не давав визначення комунізму, Дюплессі міг використовувати його в політичних цілях проти всіх, хто його не влаштовував. Так само поліція регулярно втручалася – часто брутально і завжди з метою захисту інтересів роботодавців – у проведенні більшості страйків, присвячених відзначенню історичних дат робітничого руху Квебеку²⁹⁹.

Таким чином, новий Ліберальний уряд розглядав питання створення поліції, яка б відповідала своїй назві, як першочерговий пріоритет. Прем'єр-міністр на своїй першій прес-

конференції 6 липня 1960 року³⁰⁰ заявив, що перша серія заходів з реформування буде зосереджена на економічних питаннях, управлінні фінансами провінції та поліції³⁰¹. Ці завдання не були абстрактними намірами. Кількома днями пізніше, 9 липня, Генеральний прокурор оголосив реорганізацію поліції³⁰², а 6 серпня був призначений новий Директор поліції провінції.³⁰³

Для реформування структури поліції та системи управління нею було вжито ряд заходів³⁰⁴. Відповідно до старої системи, поліція провінції Квебек поділялася на чотири різні служби, які працювали майже повністю автономно одна від одної: судова поліція (загальна слідча робота), жандармерія (оперативна діяльність, зокрема, охорона, конвой, страйки, повстання), транспортна поліція (виключно питання безпеки дорожнього руху), поліція з питань спиртних напоїв (забезпечення дотримання законодавства Квебеку про спиртні напої). В адміністративних цілях провінція була поділена на дві області – Східний Квебек і Західний Квебек – які були незалежні одна від одної, незважаючи на те, що обидві знаходилися під юрисдикцією Генерального прокурора. В результаті існувало фактично вісім поліцейських структур провінції, кожна з яких функціонувала в межах своєї сфери компетенції. Наприклад, співробітник транспортної поліції, як правило, не займався порушеннями, пов'язаними з обігом спиртних напоїв. Протягом всієї своєї кар'єри він працював переважно в одній службі. Так само він, як правило, усе життя працював в одному районі, часто там, де народився, серед друзів та родичів і під впливом місцевих політичних настроїв. Крім того, кожна з чотирьох служб мала різну структуру рангів та шкалу оплати. Такі розбіжності викликали невдоволення та дисбаланс в службах, що відчувалося з боку більш освічених поліцейських, яким іноді вдавалося перейти до служби з вищою шкалою оплати, через що в їхній попередній службі з нижчим рівнем оплати залишалася більша частка найменш освіченого персоналу. Реорганізація передбачала корінні й далекосяжні зміни. Було скасовано поліцію з питань спиртних напоїв, об'єднано три інших служби й утворено єдину командну структуру, яку очолював Генеральний директор поліції³⁰⁵. Разом з тим була створена єдина структура рангів, підвищена заробітна плата, створене кадрове управління, яке відповідає за найм поліцейських, встановлені вищі стандарти прийому на роботу, а також сформована адекватна система підготовки для новобранців. Зміни також передбачали ротацию обов'язків серед нових співробітників з метою розширення їхнього досвіду та поступового покладення на них більш широкій відповідальності. І нарешті, було прийнято кодекс поведінки поліцейського³⁰⁶. Крім того, була проведена переатестація дійсних співробітників, в результаті якої за період з 23 червня 1960 до 31 грудня 1961 року зі своїх посад пішли приблизно 390 із загальної кількості 1 530 поліцейських³⁰⁷. У 1962 році було звільнено або звільнилися самі ще 144 поліцейських³⁰⁸. Одночасно, з метою стабілізації системи уряд прийняв новий Закон провінції про поліцію³⁰⁹. Цей закон, зокрема, заборонив поліцейським провінції працювати за сумісництвом або займатися підприємницькою діяльністю³¹⁰.

Бажання підвищити професіоналізм поліції було сильним, і йшов активний пошук людей, які б хотіли зробити свою кар'єру в поліції. Вимоги при прийомі³¹¹ передбачали таке:

1. *Віковий ценз.* Від 20 до 30 років, одружені або неодружені. За нашим обґрунтуванням двадцятирічні надто молоді, а 35–40-річні занадто старі. Молода людина може бути не зовсім зрілою, але з неї легше сформувати поліцейського. Людина, якій вже за 30 років і яка ще не влаштувалася у житті, це не дуже вдалий варіант і звички такої людини вже важко змінити; у 40 років людина починає фізично слабшати і не годиться для активної оперативно-слідчої роботи в поліції.

2. *Освіта.* Ми вимагаємо десять класів або еквівалентну освіту, що, як ми вважаємо, є добрим середнім показником. Кандидат повинен здати наш кваліфікаційний іспит, який

має підтвердити рівень його освіти. Крім того, він має вільно володіти французькою мовою, потреба в якій в цій провінції очевидна.

3. *Фізичні дані.* Ми вимагаємо, щоб зріст був як мінімум 5'8" футів без взуття, будова тіла – нормальна і міцна, зір – нормальний, без окулярів. Слід пройти медичний огляд. Ми вважаємо, що фізичні дані мають певне значення, і хоч якість поліцейського визначається не його зростом чи силою, але, що як людині зростом 5'5" футів треба буде заарештувати людину зростом 6'4" фути?...

4. *Добрі особисті якості і репутація.* Ми проводимо перевірку минулого кожної особи, а також беремо відбитки пальців для перевірки судимостей. Нам потрібні люди незаплямованої репутації, які зможуть завоювати і підтримувати довіру серед населення.

5. *Кмітливість.* Цей аспект відіграє не останню роль. Особа має здати тест на визначення коефіцієнту розумового розвитку та співбесіду з працівником відділу кадрів, після чого приймається рішення щодо її придатності для служби у нас та прийому на роботу.

Кожен кандидат мав пройти півтори-двогодинну співбесіду з досвідченим співробітником, який спеціалізувався з питань добору кадрів. За словами тодішнього заступника Головного Директора поліції провінції співбесіда торкалася таких аспектів³¹²:

1. *Зовнішній фізичний вигляд.* Нам підходять чоловіки середньої фізичної будови без особливих відхилень. Ми звертаємо увагу на достатню охайність та акуратність, які вдосконалюються в процесі навчання.

2. *Вигляд в уніформі.* Вигляд особи в уніформі має викликати повагу.

3. *Вміння висловлюватись.* Це показує ознайомленість зі своїми обов'язками і допомагає завоювати довіру громадян.

4. *Мова і словниковий запас.* Відображає рівень освіти і показує ставлення та підхід до роботи.

5. *Властивості й зрілість голосу.* Незрілий або слабкий голос може відображати слабкість характеру або недостатню впевненість у собі.

6. *Загальне враження, яке складає кандидат.* Ви маєте уявити собі, яке загальне враження справив би він на вас як поліцейський.

7. *Впевненість у собі.* Необхідна риса у поєднанні з розсудливістю.

8. *Стосунки з громадянами.* Кандидат має усвідомлювати їх необхідність і мати здатність підтримувати добрі стосунки з громадянами.

9. *Пильність.* Від цього залежить якість роботи в поліції та передбачливість у діях. Цей фактор перевіряється на співбесіді і відображається в розділ «Перцептивні здібності» тесту на визначення коефіцієнту розумового розвитку.

10. *Здатність навчатися.* До певної міри про це свідчить здобута освіта. Кандидат має бути здатний сприймати нові ідеї.

11. *Дисциплінованість.* Чи буде кандидат готовий до суворої дисципліни? Поступливий він чи упертий зі схильністю робити все по своєму, а не за інструкціями? Ми всі повинні бути одним колективом під єдиним керівництвом.
12. *Відчуття відповідальності.* Він повинен мати відчуття обов'язку і відповідальності за виконання своїх функцій, дотримуватися закону, але не бути «хрестоносцем».
13. *Ініціативність та енергійність.* Кандидат має активно працювати, розвивати ініціативність з досвідом, щоб ми могли знати, що він зможе брати на себе ініціативу.
14. *Суспільна пристосованість.* Кандидат повинен мислити і діяти відповідно до усталених суспільних стандартів. Він повинен бути прикладом для населення.
15. *Зрілість в судженнях.* Кандидат повинен продемонструвати здатність до логічного мислення відповідно до своєї освіти, віку і досвіду.
16. *Стабільність.* Людина, яка змінює місце роботи через кожних кілька місяців, нас не цікавить, бо швидше за все вона буде й далі їх змінювати. В поліції треба пропрацювати два-три роки, і тільки тоді можна навчитися добре працювати, тому нестабільна людина буде тільки витратити наш і свій час.
17. *Характер.* Поліцейський повинен бути врівноваженим. У поліцейській роботі це надзвичайно важливо, бо кримінальні елементи схильні використовувати цю слабкість людини.
18. *Мотивація.* Це дуже важливий момент. Я вже торкався цього питання раніше, тому що поліцейський не може гарно виконувати роботу, якщо він не здатний пристосуватися та підтримувати до неї постійний інтерес.
19. *Фізична зрілість.* Цей фактор також має певне значення, особливо тому, що на певні види завдань не посилають чоловіків, які мають занадто юний вигляд.
20. *Емоційна зрілість.* Наші люди працюють багато і мають бути готові до перевантажень і втоми, а іноді й до відсутності комфорту, відрозливих видовищ, обману і емоційного стресу. Кандидат має бути емоційно стійким, щоб керувати собою в таких ситуаціях. Слабка з цієї точки зору людина схильна до нервових зривів.

Кандидата оцінювали за цими факторами за десятибальною системою. Ті, хто набирали 5 балів і менше, не проходили.

Наступним кроком до професіоналізації поліції став новий Закон про поліцію провінції, який передбачав створення Школи поліції Квебеку з метою підготовки кадрів для поліції Квебеку³¹³. Пізніше, в 1968 році, було зроблений ще один важливий крок у цьому напрямі: відповідно до нового Закону про поліцію³¹⁴, яким було внесено зміни до закону 1961 року, було створено Поліцейську комісію Квебеку. Згідно з цим законом Поліцейська комісія отримувала ряд повноважень, зокрема, вона могла проводити за власною ініціативою або на прохання громадян розслідування діяльності органів поліції Квебеку або окремих їх співробітників³¹⁵. Щоразу, коли проводилося таке розслідування, комісія мала подавати за його результатами письмовий звіт Генеральному прокурору³¹⁶. У 1968 році Законом про поліцію замість Школи поліції Квебеку було створено Інститут поліції Квебеку, якому були надані ширші повноваження³¹⁷. Була покращена матеріальна база, збудовані нові навчальні

приміщення і поліцейські дільниці по всій провінції. У 1960 році поліція мала лише кілька патрульних автомобілів і мотоциклів. До 1962 року вона вже мала 582 автомобіля, а в 1968 році – 928. Щоб позначити відхід від минулого, поліцейським видали нову уніформу, а колір патрульних машин було змінено. Крім того, поліцейські транспортні засоби були обладнані сучасною системою радіотелефонного зв'язку.

Основним заходом забезпечення *незалежності* поліції став захист Директора поліції від необгрунтованого звільнення з посади. Згідно з новим законом про поліцію провінції, уряд міг звільнити Директора тільки за службове порушення або некомпетентність і лише за поданням судді вищого суду після розслідування, проведеного за дорученням Генерального прокурора³¹⁸. Загалом поліції пішов на користь більший акцент на професіоналізм в державній службі, який став перепоною для відкритого політичного втручання, що панувало в минулому, а також створення у 1966 році профспілки, що зробило поліцію менш вразливою до політичного впливу.

Деякі ускладнення

На цій високій ноті досягнення реального прогресу в таких важливих сферах, як виборчий процес, фінанси провінції, державна служба та поліція, можна було б завершити це дослідження, і тоді склалося б враження, що внаслідок реформ, проведених після поразки Національної Спілки, управління державними справами у провінції Квебек здійснювалося з безумовним успіхом. Проте, такий висновок був би оманливим і не відповідав би дійсності, бо як часто буває у випадку різких політичних і соціальних змін, результати «тихої революції», як прямі, так і опосередковані, виявилися більш складними, ніж здавалося спочатку. Звичайно, «тиха революція» стала величезним поштовхом для підвищення рівня доброчесності в суспільно-політичному житті. Обурлива практика, що спотворювала вибори при Національній Спілці, майже зникла. Було встановлено жорсткі правила фінансування політичних партій. В результаті запровадження прозорішої системи державних закупок фаворитизм у сфері придбання товарів і послуг суттєво зменшився. Завдяки вдосконаленню правового поля, в якому діяли державні службовці, дрібна корупція зійшла нанівець і громадянам більше не доводилося давати хабарі державним службовцям. Для закріплення цих успіхів був встановлений суворий механізм контролю. Судді завоювали репутацію повністю незалежних і невідкупно чесних. Поліцейським добре платили, вони проходили добру підготовку і тепер, як правило, керувалися у своїй діяльності високопрофесійними стандартами. Коротко кажучи, погано кваліфіковану і надмірно заполітизовану систему управління замінив професійний і в основному аполітичний апарат, а виборчий процес почав суворо регулюватися. Але ці суттєві досягнення стали можливими не без труднощів.

Реформи дорого обійшлися. У 2000 році лише для Управління Генерального директора з питань виборів було виділено 13 млн. доларів³¹⁹. Ще одним наочним прикладом ціни реформ є витрати на поліцію провінції. За перший рік нової адміністрації Ліберальної партії ці витрати зросли на 1 615 000 доларів³²⁰; бюджет поліції зріс від близько 8 млн. доларів у 1959–1960 роках до більш як 15 млн. доларів у 1964–65 роках³²¹; а до 1970 року на органи поліції провінції, які налічували 3 402 офіцерів і 797 цивільних працівників, вже треба було виділити 45 553 000 доларів³²². Враховуючи ці та інші великі витрати, через тридцять років після поразки Національної Спілки Квебек міг стати однією з територій з найвищим рівнем заборгованості та оподаткування в Північній Америці.

Хоча реформи, проведені в шістдесятих роках, допомогли позбавитися найнегативніших зловживань, що були в минулому, все ж прагнення до більшої доброчесності, яка стала маркою тих, хто прийшов на зміну Національній Спілці, схоже, надто перебільшувалося³²³. Справді, зникла закореніла форма популістського фаворитизму, яка стала нестерпною.

Фаворитизм у провінції Квебек – це складна проблема з довгою і неоднозначною історією, яку ще треба уважно вивчити. Починаючи з шістдесятих років, це явище набрало витончених і латентних форм. Фаворитизм значною мірою перекинувся з робочого класу на нову професійну еліту підприємців, інженерів та юристів, і став частиною звичайної ділової діяльності на всіх рівнях. Правильна система ведення ділової діяльності без зовнішнього впливу чи неправомірних послуг зазнавала регулярних викривлень у вигляді ніби-то невідкладної потреби провести якісь будівельні роботи або маніпуляцій з тендерами чи списками підрядників, запрошених на конкурс³²⁴. Крім того, у деяких державних органів, які користувалися певною незалежністю від звичайних обмежень, встановлених для органів державної влади, була занадто велика свобода дій у питаннях придбання землі й укладання договорів на проведення будівельних робіт³²⁵. Так само було досить багато можливостей для врахування партійних міркувань при замовленні послуг юристів, нотаріусів, інженерів та інших спеціалістів, професійний кодекс поведінки яких, забороняє їм змагатися між собою через тендерну процедуру³²⁶.

«Тиха революція» також стала сигналом для появи надзвичайно впливових профспілок, які часто схильні ставити інтереси своїх членів вище інтересів суспільства³²⁷. До 1960 року умови праці звичайних державних службовців не обговорювалися з профспілками, а визначалися Кабінетом міністрів в односторонньому порядку і затверджувалися Законодавчими зборами. У своєму першому листі до Кабінету, сформованого Лесажем у листопаді 1960 року, Конфедерація національних профспілок (КНПС) підняла не тільки звичайні питання, як то заробітна плата, але й перспективи залучення до профспілок всіх державних працівників. Загалом, ставлення Лесажа і його колег до організованої роботи було позитивним. Вони вбачали в ній конструктивну силу в процесі трансформації суспільства Квебеку, і, дійсно, виборча програма Ліберальної партії містила зобов'язання щодо трудового кодексу, трудових судів та інших прогресивних реформ. Відповідно Лесаж схвалив більшість пропозицій, включаючи рівну оплату за однакову роботу й скасування праці в неділю. Він також запевнив, що консультуватиметься з профспілками щодо всіх серйозних проблем, що торкаються їх і доводяться до відома уряду. Проте він відмовився серйозно обговорювати можливість організації профспілки державних працівників, зауваживши, що королева не може вести переговори зі своїми підданими. Незабаром виявилось, що він помилився у цьому переконанні.

Майже одразу Комісія з питань трудових відносин, до складу якої входили представники начальницького складу, працівників і уряду, почала розробку трудового кодексу. Наприкінці 1961 року, три окремі групи державних службовців звернулися за дозволом про реєстрацію в якості суб'єктів, уповноважених вести колективні переговори від імені державних службовців, і їхній Синдикат державних службовців провінції Квебек (Syndicat de Fonctionnaires Provinciaux du Québec) заручився підтримкою КНПС. Лесаж принципово продовжував не погоджуватися з будь-якими спробами організації профспілки й відкрито заперечував проти засідань, що проводились в робочий час для прийому нових членів до конкуруючих профспілок. Перший законопроект про працю на державній службі був представлений до законодавчого органу урядом у червні 1963 року, але він не передбачав права державних службовців вступати до профспілок. Законопроект також встановлював певні обмеження щодо категорій осіб, які могли виступати організаторами, передбачав таємне голосування і встановлював ряд заборон, зокрема, на проведення страйків на строк дії колективного договору.

КНПС повністю відхилила пакет. В атмосфері зростаючої конфронтації законопроект було відкликано і було створено спільний комітет з метою розробки нового законопроекту. У жовтні 1963 року уряд вже був готовий погодитися з правом на страйк для окремих груп, але наполягав на положенні, яке б забезпечувало безперервну діяльність основних служб.

Друга редакція законопроекту, яка була представлена на розгляд у січні 1964 року, також була відхилена, після того як КНПС організувала масовий мітинг проти нього і Федерація праці Квебеку почала погрожувати загальним страйком. До протестуючих приєдналась Національна Спілка, яка вимагала, щоб усі службовці, які вступили до профспілок, мали право на страйк. Третя редакція законопроекту, подана в квітні 1964 року, включала додаткові поступки з боку уряду, але також була відхилена.

Така ситуація серйозно впливала на настрої в суспільстві, адже «тиха революція» базувалась на принципі, що уряд та представницькі органи, такі як профспілки, працюватимуть пліч-о-пліч. План організації повністю професійної державної служби також був під загрозою зриву через тривалу ворожнечу й невизначеність. У середині 1964 року комітет Кабінету міністрів зустрівся з лідерами КНПС, щоб спробувати знайти рішення. Тепер Лесаж в принципі погодився на організацію профспілки, але все ще намагався виключити певні категорії працівників, зокрема, працівників лікарень і муніципальних органів. Обмежені поступки уряду були недостатніми. Переговори продовжувалися всю весну і літо. Міністри скаржились, що зростаюче напруження і все частіші незаконні зупинки в роботі впливають на діяльність їх міністерств. Представники профспілок невідступно дотримувалися своїх позицій і поступово просувалися далі. Восьмого липня уряд погодився вважати працівників Комісії з питань спиртних напоїв, «Гідро-Квебеку» і Управління доріг працівниками промисловості і відповідно до них ставитися. Пізно увечері того ж дня на спеціальному засіданні Кабінету було затверджено нову версію законопроекту, що давав працівникам лікарень, шкіл і муніципальних та інших органів державної служби право на страйк. Новий законопроект не стосувався державних службовців, вчителів, пожежників та поліцейських, права яких мали бути визначені окремим законодавчим актом. Крім того, уряд зберігав за собою право вимагати винесення судом постанови про тимчасову заборону зазначених дій, якщо, на думку суду, дії профспілок становлять загрозу для суспільних інтересів чи безпеки.

Після майже чотирирічного заперечення уряд Лесажа погодився прийняти нові реалії. 6 серпня 1964 року був прийнятий закон, який визнавав право на об'єднання, ведення колективних переговорів, а також право на страйк відповідно до нового трудового кодексу. Перед проведенням страйку керівництво і працівники мали дійти згоди щодо категорій основних служб і шляхів підтримки їх функціонування. У разі непорозуміння, Управління з питань трудових відносин мало право визначити такі умови самостійно. Державні службовці зі свого боку мали утримуватися від політичної діяльності – один з небагатьох пунктів, який Лесажеві вдалося зберегти. У листопаді 1964 року на референдумі про представництво державних службовців на колективних переговорах цю функцію було передано Синдикату державних службовців провінції Квебек і її було прийнято до КНПС. Значною мірою завдяки цій перемозі кількість членів профспілки зросла з 94 114 чоловік у 1960 році до 204 361 чоловік у 1966 році.

Надії Лесажа, що договір відновить згоду між урядом і профспілками, не збулися. Працівники Комісії з питань спиртних напоїв невдовзі перші випробували нові можливості профспілкового об'єднання і в грудні 1964 року вийшли на страйк. Коли на ранній стадії страйку угоди досягти не вдалося, Лесаж наказав їм повернутися до роботи, погрожуючи перевести продаж спиртних напоїв у приватний сектор. Заручившись повною підтримкою КНПС, страйкарі проігнорували погрози Лесажа. Зрештою уряд погодився на вимоги робітників. Незабаром почалися виступи інших профспілок. Кількома місяцями пізніше на страйк вийшли інженери «Гідро-Квебеку». Хоча через місяць домовленість була досягнута, інші робітники «Гідро-Квебеку» наслідували їхній приклад, в результаті чого протягом літа й осені 1965 року більша частина державних корпорацій призупинила роботу. Крім того, цей період був позначений страйками працівників Транспортної комісії Монреалю (Montréal)

Transportation Commission) і двадцяти трьох лікарень Квебеку, а Товариство державних викладачів Квебеку (Société des Professeurs de l'État du Québec) на короткий час закрило більшу частину закладів системи освіти. Лесаж попередив, що суспільство в більшості випадків вороже ставиться до подібних зривів, але цю тенденцію вже не можливо було зупинити. Тред-юніонізм з цього часу став основою урядових відносин між роботодавцями й робітниками, і відтепер представники КНПС перевіряли кожну деталь, що стосувалася умов праці, в тому числі прийняття на роботу, класифікації посад, просування по службі та шкалу ставок заробітної плати.

Перший страйк профспілки державних службовців відбувся 29 лютого 1966 року. Серед вимог профспілки був перегляд трудового кодексу з метою забезпечення профспілці більш прямої участі в роботі Комісії з питань державної служби, розширення фонду заробітної плати на 40 млн. доларів, а також розширення представництва профспілок, які тепер нараховували приблизно вісім тисяч працівників. Кабінет був дестабілізований, особливо, якщо врахувати, що він готувався до виборів через кілька тижнів. Знову були проведені інтенсивні переговори, і уряд пішов на поступки в більшості питань. Учителі незабаром також заявили, що вийдуть на страйк, і уряд видав наказ не закривати школи на час переговорів. Далі посеред виборчої кампанії несанкціонований страйк почало об'єднання працівників поліції. Донині об'єднання працівників поліції провінції та профспілка поліції Монреалю мають надзвичайну силу.

ВНЕСОК ДО ТЕОРІЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Якщо говорити про питання доброчесності, то вивчення епохи Дюплессі порушує більше запитань, ніж дає відповідей. Надзвичайно важко визначити ключові фактори, які починаючи з 1960-х років вели до поступового і суттєвого підвищення рівня доброчесності у веденні державних справ. Можна лише запропонувати можливі пояснення з надією викликати подальші роздуми і обговорення.

Наше дослідження цього періоду політичної історії дало змогу визначити принаймні чотири фактори, які мають бути в наявності, щоб громадськість почала вимагати чесного ведення державних справ: невдоволення існуючою системою має досягти певного рівня; це невдоволення має зростати у певній інтелектуальній атмосфері; правлячий режим повинен послабити свій контроль за суспільством на достатньо довгий строк, який дасть можливість опонентам консолідувати свої позиції; має бути достатня кількість людей, які зможуть очолити боротьбу за зміни.

НЕВДОВОЛЕННЯ

Хоча це, можливо, звучить банально, але зміни неможливі до того часу, поки в суспільстві не назріє масове невдоволення існуючим порядком. Всепроникаюча корупція в державному управлінні недостатня для того, щоб почалися зміни, якщо громадськість у своїй масі не свідомо або байдужа.

Є свідчення того, що в квебекському суспільстві довгий час не виникало обурення недостатністю доброчесності у питаннях ведення політичних і адміністративних справ. Наприклад, явні порушення виборчого процесу переважно сприймалися більшістю людей мало не як жарти³²⁸. Усвідомлення цієї проблеми почало зростати, ймовірно, лише внаслідок частої критики з боку тих, кому люди довіряли – у даному разі поважних представників духовенства. Наприкінці 1950-х років грубі політичні методи режиму почали викликати все більший осуд³²⁹. А Національна Спілка не змогла використати владу, яку мала, щоб зменшити обурення, викликане тим, як вона цю владу здобула. Ще один фактор, який сприяв зростанню соціального напруження, – це підвищення рівня освіченості серед більшості населення, що за іронією долі відбулося завдяки активному фінансуванню Національною Спілкою шкіл та університетів. Зміну ставлення могли також прискорити базові моральні традиції франкоканадського суспільства. Слід зазначити, що католицька релігія суворо засуджує всі ці явища (розкрадання, брехню, хабарництво), які були характерними для політики в Квебеку. Нарешті, як уже зазначалося, поява телебачення зіграла важливу роль у поширенні реформаторських ідей.

Якщо підходити до питання з більш загальної точки зору, то квебекське суспільство хоча й непомітно, але суттєво змінилося від початку правління Дюплессі. Воно стало надто розвинутим, щоб зберігати свою раніше монолітну структуру і однорідність мислення. Люди почали ставити запитання ще задовго до падіння Національної Спілки в 1960-х роках. Але тільки тепер кількість людей, які вже не хотіли безумовно підтримувати існуючий порядок, стала достатньо великою, щоб скласти впливову силу³³⁰.

ВІДПОВІДНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА АТМОСФЕРА

На нашу думку, радикальні зміни не можуть відбутися без сприятливої інтелектуальної атмосфери. На відміну від повстань революції, навіть «тихі», не виникають спонтанно. Їм завжди передуює усвідомлення існуючих проблем і роздуми про те, як їх вирішити.

Серед інтелігенції Квебеку, в тому числі невдоволеного духовенства, панував неспокій як мінімум ще за десять років до поразки Національної Спілки в 1960 році. Інтелігенція постійно загострювала увагу на корупції в державному управлінні. У роботах Жерара Діона і Луї О'Ніла пропонується логічний виклад усіх проблем політичного процесу того часу. Єпископ Кодер у відкритому листі 1959 року пішов навіть далі і по суті виклав принципи, на яких будується сучасний державний апарат, в тому числі й підзвітність виборних посадових осіб і державних службовців, а також створення професійної і кваліфікованої державної служби. Це цілком узгоджувалось з ідеями, які обстоювалися в той час світськими і реформаторськи налаштованими мислителями. Ця еліта, яка відмовлялася мовчати, різко критикувала соціальний і економічний консерватизм режиму. Вона вірила, що освіту необхідно звільнити від контролю духовенства і модернізувати. Вона критикувала надто щедру, на її погляд, ставлення до іноземних корпорацій, що експлуатували природні ресурси провінції. Зміни, які ця суспільна група вважала необхідними, передбачали створення державної служби, працівники якої приймалися б на роботу на основі професійних якостей, а не політичної лояльності. Разом всі ці ідеї почали складати ще поки розмитий, але вже досить точний план реформ. Вони справили чималий вплив на політичну програму, що привела до влади Ліберальну партію в 1960 році.

ЗАНЕПАД ВЛАДИ

Нарешті, дуже важливо, щоб влада корумпованого уряду була послаблена, або щоб принаймні цей уряд характеризувався нерішучістю і невпевненістю у використанні засобів, які він має у своєму розпорядженні.

Можна стверджувати, що обидва фактори були наявні в Квебеку. Просвітницьке ставлення наступників Дюплессі – Поля Сове, а пізніше й Деніела Джонсона – свідчить, що навіть деякі ключові фігури в Національній Спілці вже не вірили в те, що позиції їхньої партії відповідають вимогам часу або інтересам провінції. До кінця 1950-х років здавалося, що Дюплессі відстав від часу, стійко укріплюючи позиції, які більше не мали сенсу для його оточуючих³³¹. Розрив між існуючими інститутами і новими прагненнями суспільства став надто великим. Страх, що був головним інструментом контролю населення Національною Спілкою і Католицькою Церквою, поступово зник. Люди почали вголос виступати проти режиму, а останній був не в змозі придушувати критику так само активно, як і раніше. Ще у 1945 році добре відомий журналіст у публічній промові засудив атмосферу терору, яку підтримували церковні власті в провінції³³². Через три роки маніфест «Повна відмова» (Total Refusal), підписаний групою митців, також став відкритим виступом проти атмосфери страху, що пронизувала провінцію³³³. Деякі духовні особи виступали проти режиму. Преса мало-помалу переставала раболіпствувати. Наприкінці 1950-х років, коли в результаті серії статей в газеті «Ле Девуар» вибухнув квебекський газовий скандал, Дюплессі вигнав представника цієї газети зі свого кабінету. Інші газети, навіть близькі до Національної Спілки, відкрито розкритикували його за такий вчинок. Це був поворотний момент у відносинах Прем'єр-міністра з пресою. Через кілька місяців було створено Парламентський корпус преси (Parliamentary Press Corps) у формі корпорації згідно з законодавством провінції. Ця організація підготувала свій статут і вирішила, що поки живий Дюплессі, її члени відмовлятимуться виконувати будь-які функції, якщо до всіх них не будуть ставитися однаково³³⁴.

ЛІДЕРСТВО

І нарешті, що не менш важливо, повинен сформуватися прошарок людей, налаштованих на реформи, який був би досить численним і у якого була б мотивація спрямувати енергію, генеровану трьома попередніми факторами. Наприкінці 1950-х років у Квебеку рух за зміни очолив новий урбанізований і більш освідчений середній клас, який сформувався в процесі індустріалізації провінції. Цей прошарок добре підходив для виконання свого задання, як вже було показано вище, і виступав за всеохопне втручання держави як основу для ефективної організації і функціонування суспільства. До його складу входили відомі особи, які могли розробляти пропозиції щодо проведення реформ, що різко відрізнялися від цінностей, проголошуваних Національною Спілкою. У провінції, яка стомилася від старого режиму, образ держави загального добробуту здобув активну підтримку. Нова система переконань швидко завоювала позиції і зрештою міцно вкорінилася, як колись католицизм. Певною мірою реформаторам було порівняно легко просувати свої ідеї, оскільки вони були привабливі по своїй суті і переважно не випробувані на практиці. Свідомо чи ні, опоненти Дюплессі також були зацікавлені у підтримці конкретного курсу реформ, оскільки відповідно до своїх теорій вони мали безумовно домінувати серед технократії. Враховуючи сказане, якщо говорити про доброчесність, то немає сумнівів, що новий режим, який виріс на цих теоріях, створив більш ефективну форму державного правління, пішовши шляхом осуду корупції і вживаючи заходи для того, щоб вона перестала бути необхідною і бажаною.

ПОЛІТИКА І СОВІСТЬ

Відкритий лист єпископа Кодера до всіх своїх виборців

2 лютого 1959 року³³⁵

Витяги

Примітка: Хоча лист «Політика і совість» не такий відомий, як інші твори, в яких критикується режим Національної Спілки, він є надзвичайно важливим документом. Він свідчить про те, що режим втратив підтримку частини духовенства. Але, мабуть, ще важливіше те, що він є свідченням докорінної зміни у сприйнятті політики і організаційного устрою держави. Тому його варто прочитати, незважаючи на дуже важкий стиль.

Вступ

...Урядові лідери несуть пряму відповідальність за належне управління державою. З метою забезпечення соціальної справедливості на них покладається обов'язок розвивати і підтримувати добробут суспільства, яким вони керують... Зі свого боку державні службовці разом працюють під керівництвом лідерів держави для забезпечення правильного управління суспільством. Їхні дії можуть суттєво вплинути на всі аспекти громадського життя, і доля суспільства великою мірою залежить від того, наскільки добре чи погано вони виконують свої обов'язки...

В сучасній ситуації життя багатьох людей значною мірою залежить від мирського середовища, в якому вони перебувають. Нам треба лише відкрити очі, щоб побачити, що можливості цих людей вести християнський спосіб життя часто перешкоджає оточення, яке пропагує матеріалізм, язичество, аморальність, сластолюбство і пияцтво і часто супроводжується поганими умовами життя, крайнім зубожінням і тривалим безробіттям.

Оскільки рішення цих проблем великою мірою залежить від розробки і реалізації державної політики, то можна сказати, що урядові лідери і державні службовці тою чи іншою мірою опосередковано відповідають за спасіння душ і на них покладено пастирський обов'язок, що має вселенське або вічне значення. Вони не можуть ухилитися від цього обов'язку, не спричинивши серйозних наслідків для незчисленної кількості душ, які вони могли б повернути в лоно церкви, і їм доведеться відповідати за свої дії перед Господом Ісусом Христом...

Якщо ми освіжимо в пам'яті ці істини, то нас не має дивувати, що Свята Церква глибоко зацікавлена у забезпеченні того, щоб урядові лідери і державні службовці були чесними. Цей інтерес є одночасно її правом і обов'язком...

Не виходячи за межі прав і обов'язків Святої Церкви, в керуючись папськими настановами, сьогодні ми хочемо обговорити щиро і відверто обов'язок сумління, який покладено на урядових лідерів і державних службовців.

Урядовий лідер і державний службовець, хоча вони тісно пов'язані між собою і обидва є слугами суспільства, мають досить різні моральні обов'язки. Оскільки ми вважаємо, що делікатне питання хабарництва саме по собі вимагає детального вивчення, ми поділили це пастирське послання на три частини: у першій розглядаються деякі обов'язки урядових лідерів, у другій – деякі обов'язки державних службовців, а в третій – основні моральні міркування щодо хабарництва.

Щоб текст послання не був надто громіздким, ми використали термін «урядові лідери» в загальному сенсі на позначення федеральних міністрів і міністрів провінції, депутатів Парламенту і законодавчих зборів, муніципальних мерів і депутатів міських рад, а також голів і членів шкільних комітетів. Термін «державний службовець» охоплює службовців адміністративних органів, конторських працівників, секретарів, скарбників, начальників, бухгалтерів, інспекторів, контролерів, працівників митниці, податківців та інших.

Тези

I. ДЕЯКІ ОБОВ'ЯЗКИ УРЯДОВИХ ЛІДЕРІВ

...Перш за все, урядові лідери повинні чітко усвідомлювати велику моральну вагу своїх повноважень у світлі своєї віри. Ті, кого обрали їхні співвітчизники, користуються довірою, що передбачає велику відповідальність...

Урядові лідери є одночасно божими людьми і людьми серед людей: їхня влада не може розглядатися як особиста перевага, яку можна використовувати у власних інтересах. Вони не мають привілеїв, які дають їм право отримувати вигоду для себе, навпаки, на них покладено суспільний обов'язок служити іншим...

Кожен уряд повинен пам'ятати, що його влада від Бога, що він відповідає перед Богом і що його мета – це служіння суспільству.

Урядові лідери не могли б виконувати свої обов'язки так, як бажає того Господь, не маючи знань з багатьох дисциплін. Кардинал Фелтен сказав: «Сьогодні управління суспільством стало високотехнічним завданням. Однієї лише волі – якою б доброю вона не була – більше не достатньо, щоб вести людей до їхнього призначення у цьому світі, і це нормальна умова духовного розвитку. Фінансові й адміністративні проблеми неможливо вирішити за допомогою самих лише добрих намірів». Якщо уряд задовольниться недостатніми, застарілими знаннями, то він по суті стане «сліпим поводитирем сліпих».

Перебування на урядовій посаді, безумовно, передбачає відповідальність за розвиток системи правосуддя, ухвалення нових законів, захист прав громадян і їх об'єднань, справедливий і рівний розподіл відповідальності, обов'язків і коштів, а також ліквідацію порушень де тільки вони можливі, але без заподіяння більшої шкоди. Чи можемо ми прийняти і нести таку відповідальність, не прикладаючи зусиль для вивчення основних принципів християнської моралі? Щоб належним чином виконати свій обов'язок, чи повинні ми добре розуміти роль держави для збереження непорушності шлюбу, осуду публічних розваг і періодики, скромності в одязі, незаперечних прав людини та сім'ї?

Чи можемо ми з чистою совістю приймати і посідати урядову посаду, не ставлячи собі запитання, чи маємо ми достатньо знань про суспільні доктрини, які всім своїм авторитетом підтримує Католицька Церква? Чи можемо ми правильно видавати закони, які торкаються суспільних питань, якщо ми не спромоглися з'ясувати, а що ж взагалі вчить католицька суспільна мораль, не беручи до уваги деякі інтерпретації і міркування, що обговорюються

окремими школами? Чи не слід нам дотримуватися чітких уявлень і принципів щодо об'єднання у профспілки, рівної оплати праці, правосуддя, страйків, пікетування і соціального забезпечення, щоб належним чином гарантувати економічну стабільність для найменш захищених представників нашого суспільства?

Який чесний християнин погодиться взяти на себе моральну відповідальність за управління групою людей, не маючи достатніх знань із законодавства своєї країни, провінції чи муніципалітету? Такі знання є елементарною передумовою, якщо він хоче мудро застосовувати законодавство і максимально його вдосконалювати.

Проповідники католицької моралі стверджують, що ті, хто правлять, несуть нелегкий внутрішній обов'язок завжди працювати у позитивному напрямку для процвітання суспільства; вони повинні докладати усіх зусиль для знищення таких негативних проявів нашого часу, як голод, безробіття, нестача промислових або сільськогосподарських ресурсів тощо, а також слідкувати за тим, щоб людське багатство не розподілялося несправедливо. В колективному пастирському посланні Єпископат Сполучених Штатів заявив: «Коли економічні умови такі, що робочим людям стає важко, а може й неможливо утримувати сім'ю, то ті, хто відповідає за такі умови, є винними у порушенні законів Божих і є співучасниками гріхів, які призвели до такої несправедливості». Щоб сумлінно виконувати свої обов'язки, урядові лідери повинні вбирати в себе людські знання, які пояснюють вартість грошей, попит і пропозицію, інфляцію, контроль за обміном валют, біржові операції і монополії.

Важливим аспектом управління є написання законів і указів для певної групи людей в конкретному середовищі у конкретний час. Тому урядові лідери повинні завжди отримувати інформацію про конкретні соціальні явища і фактичні умови життя, такі, як коливання в економіці, бідність, дефіцит доступного житла для великих сімей, несправедлива оплата праці, поточна вартість утримання сім'ї, рівень пияцтва, підліткова злочинність, комерціалізовані пороки, додержання Неділі, відкрита і прихована підривна пропаганда. Хоча взаємодія зазначених факторів може викликати їх суб'єктивне тлумачення, більшість з них може бути об'єктивно вивчена, і це матиме суттєвий ефект.

Коротко кажучи, щоб правильно управляти людським суспільством, кожному урядовому лідеру слід прагнути до пізнання таких п'яти галузей людських знань: загальна християнська мораль, католицька суспільна доктрина, сучасне законодавство, політична економія і конкретна інформація про суспільні явища...

Ті, хто керує іншими людьми, мають зректися власних інтересів. Слабкі люди, що впали у гріх, і ті, кому не завжди вдавалося виконувати свої обов'язки, повинні прагнути до більш високих цілей. У певний момент вони зіткнуться з протистоянням, нерозумінням або індивідуалізмом і навіть суворою критикою з боку інших. Але, можливо, самопожертва – християнське відчуження і мужня незаінтересованість – ще більш необхідна для державного діяча сьогодні, у вік всюдисущого егоїзму і егоцентричної влади, все більш централізованого і складного державного управління, якому не вдається викоринити проштовхування особистих інтересів, сумнівну популярність і збагачення окремої людини за рахунок державного добра...

Урядовий лідер набагато краще виконує свої обов'язки, коли він непідкупний і коли він може очистити звичаї суспільства, не закриваючи очі на зловживання таких людей, як власник клубу, таверни, готелю, ресторану, кінотеатру, нічного клубу або навіть публічного дому, тобто тих, з якими він повинен припинити будь-які відносини, враховуючи свою посаду.

Непідкупні й чесні урядові лідери віддають державні замовлення (на будівництво мостів, шкільні і доріг) лише чесним, досвідченим підрядникам, і ніколи без винятку – некомпетентним людям, чия головна заслуга полягає в їх приналежності до правлячої партії і щедрих внесках до виборчих фондів.

Більше того, урядові лідери повинні бути непідкупними при перенесенні справедливої частки податкового тягара на багатих, фінансистів і промислових магнатів, а не на бідних, слабших, ізольованих трударів, покірних і беззахисних.

Депутати Парламенту повинні бути морально непідкупними, коли вони голосують за соціальні та трудові закони, які мають ефективно захистити робітників від безсоромної експлуатації монополістами і сприяти створенню належних умов праці і профспілок, про які говорили первосвященники в своїх останніх соціальних енцикліках, замість того, щоб відкладати прийняття законів, що можуть спричинити незручності для деяких впливових осіб у суспільстві, або писати соціальні закони, які можуть виглядати ефективними, але які навмисне зроблені так, що їх неможливо застосовувати.

Державні діячі повинні бути непідкупними, щоб не давати свободи тим, хто торгує людськими пристрастями і не поважає духовних цінностей, переслідуючи лише власні матеріальні інтереси.

На жаль, надто багато християн перестало перейматися питаннями морального права, постійно запевняючи себе, що в наші дні в державному житті «всі так роблять» і «ніхто не може залишатися при владі, якщо його мучать докори сумління». Роблячи це, вони обтяжують свої безсмертні душі безліччю гріхів, за які їм доведеться відповідати в повній мірі перед абсолютно непідкупним Господом там, де партійна приналежність не має значення і де у них не буде політичного захисту...

Ті, хто довго тримає владу, часто стають байдужими і лінивими, а їх система розподілу посад, державних замовлень і обов'язків часто починає відрізнятися помітною несправедливістю. Таким чином, політичні обов'язки можуть створювати перешкоди для особистої святості замість того, щоб їй сприяти, а іноді навіть поставити під загрозу вічне спасіння.

II. ДЕЯКІ ОBOB'ЯЗКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Як ми зазначили на початку цього пастирського послання, зручний для використання термін «державні службовці» охоплює всіх, хто працює для федеральних урядових лідерів і лідерів провінцій, в муніципальних органах влади і шкільних комітетах, виконуючи адміністративні завдання. Ми хотіли б нагадати численним державним службовцям серед нас про серйозний обов'язок їхнього сумління.

А) Чесноти і обов'язки, аналогічні до чеснот і обов'язків урядових лідерів

Моральні обов'язки державних службовців тісно пов'язані з обов'язками урядових лідерів. Кожен з них тим чи іншим чином і в міру своїх можливостей бере участь у забезпеченні належного управління державними програмами і заходами, і кожен зобов'язаний передати частину загального блага тим групам людей, яким він служить.

Тому з урахуванням певних відмінностей більшу частину обов'язків міністрів, депутатів Парламенту, мерів, депутатів місцевих рад і членів шкільних комітетів можна порівняти з

обов'язками державних службовців. Ми не збираємося детально перераховувати всі обов'язки, зазначені вище. Схоже, й так зрозуміло, що, наприклад, державний службовець, оскільки він має безпосередній вплив на процвітання і добробут суспільства і опосередкований вплив на вічне спасіння душ, повинен приділити час роздумам про значення своїх обов'язків. Він має пам'ятати, що його роль полягає в сприянні державному благу, а не власним інтересам і що він повинен буде відповідати за свої дії не лише перед своїм безпосереднім начальством, а й перед Найсвятішим і Найнепідкупнішим Господом Богом, який буде його судити.

Державний службовець повинен присвятити час роздумам про теоретичні знання, необхідні для виконання конкретних функцій. На багатьох посадах, особливо на керівних адміністративних посадах, від працівника очікується певна обізнаність з питаннями християнської моралі, суспільної доктрини Церкви, чинного законодавства, а також умов існування суспільства, якому він покликаний служити. Якщо ми не вимагаємо, щоб підлеглі мали такі ж наукові знання, як і управлінці на більш відповідальних посадах, це не означає, що підлеглі можуть забути про сумління і залишатися в повному незнанні.

Незважаючи на поступове зростання ролі держави і централізації влади, характерних для наших часів, державний службовець повинен завжди пам'ятати, що його обов'язок – служити людям, до яких не можна ставитися як до стандартних звітів або безіменних цифр. Якщо він вважає тих, хто працює для нього, «користувачами», то для нього вони швидко перетворюються на цифри, прості об'єкти, і він ставиться до них відповідно...

Як і урядові лідери, державні службовці мають моральний обов'язок відмовитися від власних інтересів і бути непідкупними. Їхні посади часто вимагають, щоб вони зреклися власної вигоди і завоювали громадську довіру. Державний службовець, який має обов'язок служити суспільству, але жертвує суспільним благом заради своїх власних інтересів, підриває саму основу людського суспільства...

В деяких випадках державний службовець повинен бути ще більш непідкупним, ніж урядовий лідер, тому що його начальство гіпотетично може тиснути на цього, щоб він вчинив несправедливо в обмін на спокусливі винагороди, або його можуть підштовхувати до цього підлеглі, що шукають можливості для незаконного адміністративного вчинку за фінансову компенсацію...

В) Дві проблеми для християнського сумління державних службовців

Оскільки державні службовці є підлеглими, то як працівники вони повинні замислитися над природою своїх обов'язків. Їм може бути доцільно знати, що слід робити, коли законний керівник наказує зробити те, що вони особисто вважають несправедливим.

Перебуваючи більш-менш на безпосередній службі суспільства згідно з умовами індивідуального або колективного трудового договору, державні службовці мають такі ж обов'язки, як і всі працівники, що отримують заробітну плату. Часто вони мають більше обов'язків, ніж працівники невеликих підприємницьких структур.

Тому, як правило, державні службовці повинні задовольнятися платнею, що відповідає обсягам і характерові виконаної ними роботи. Їх совість не повинна давати їм спокою, якщо вони вимагали чи навіть отримали, не вимагаючи, значні суми за роботу, яку вони не робили.

Вони повинні свідомо робити все від них залежне для того, щоб виконувати роботу, на яку їх прийняли. Їм, звичайно, легше, ніж іншим працівникам, марнувати час, працювати повільно, безпідставно роздувати свої звіти про виконану роботу, їздити у відрядження за рахунок державних коштів, обгрунтовуючи це необхідністю виконання ними своїх обов'язків, або стверджувати, що їм потрібно взяти участь у конференції, яку вони потім не відвідують взагалі або відвідують безрезультатно, створюючи тільки видимість участі.

Проповідники моралі завжди звертаються до тих, хто управляє власністю інших, з проханням піклуватися про неї так, як це робив би добрий батько сім'ї. Оскільки саме це мають робити державні службовці, було б неправильно, якби вони привласнювали частину речей, наданих їм державою, або намарно їх витрачали, недбало ставилися до них, передавали їх своїм друзям «під столом». Ось де глибинний самокритичний аналіз своїх дій міг би дійсно стати в нагоді для суспільства: звичайно, ми не можемо посилатися на законні звичаї або закони для виправдання марнотратства і привласнення, що практикується в деяких державних органах...

Інколи державним службовцям важко вирішити, що слід робити. Що має робити державний службовець, якщо його начальник доручає йому брати участь в незаконному або аморальному діянні, такому як несправедливість, вчинена:

- шляхом прямої дії (підробка рахунку, підпису, імені, бюлетеня для голосування або процедури), яка, як підказує службовцю його сумління, є неправильною, або
- шляхом бездіяльності (мовчання, невжиття заходів, навмисного забування факту або навмисного відкладання заходів)?

...Коли у державного службовця виникає бажання взяти участь у несправедливому діянні при виконанні ним своїх обов'язків, чи то через дію чи бездіяльність, то часто він може вирішити цю проблему, відкрито запитавши поради у свого сповідника або грамотного проповідника моралі. Службовець, який готовий піти цим шляхом, ризикуючи втратити земну вигоду або можливість просунути по службі, часто уникає набагато складнішої ситуації і не опиниться у становищі, коли йому доведеться відшкодовувати завдану шкоду...

III. ОСНОВНА МОРАЛЬ ХАБАРНИЦТВА

Ми гадаємо, що краще буде розглянути делікатне і важливе питання моральних міркувань, пов'язаних з отриманням хабарів при управлінні державним майном, в окремому, хоч і невеликому розділі...

А) *Поняття*

Ми не хотіли б змішувати в одне хабарі і такі маленькі скромні подарунки, як невелика сума грошей або дюжина сигар. У багатьох випадках це можуть бути прості щирі дарунки, правомірні вияви подяки або законної щедрості, які не обов'язково є перешкодою для добросовісного управління державним майном, до якого належить чесна передача державних замовлень, об'єктивний розподіл внесків і робіт, призначення на добре оплачувані посади, повний збір податків і відповідне здійснення правосуддя. Очевидно, що урядовий лідер або державний службовець, який приймає або навіть вимагає такі подарунки, не обов'язково зобов'язується забезпечити вибіркове ставлення до певних осіб при виконанні своїх обов'язків, або порушувати різні правові норми у своїй подальшій діяльності.

Більш того, ми не хотіли б змішувати в одне варті осуду хабарі разом з визнаними й прийнятними винагородами: як електорат, так і працедавці державних службовців мають знати, що депутати Парламенту, міністри, мери, депутати місцевих рад, члени шкільних комітетів і державні службовці час від часу отримують певні суми грошей на додаток до своєї офіційної платні. Ці суми самі по собі можуть бути малими, але разом можуть скласти суттєві кошти.

Під хабарем ми розуміємо передачу значної суми грошей або забезпечення суттєвої особистої вигоди, такої як можливість постійного користування автомобілем або квартирою, нагородження службовця великою стипендією або іншими подібними матеріальними цінностями – без повідомлення про це його начальства – в якості прихованої винагороди за неправомірну адміністративну дію, вчинену в минулому або заплановану на майбутнє. Хабар може мати форму прихованих комісійних, які державний службовець приписує собі з державних коштів – не повідомляючи про це своїх керівників і виборців – як незаконну компенсацію за роботу, за яку він вже отримує регулярну заробітну плату. Хабар може бути також нагородою за таку несправедливу адміністративну дію, як нечесне призначення на посаду, невиправдана передача державного замовлення, незаконна видача дозволу на відкриття таверни, злочинна недбалість при зборі податків або мита, надання субсидій, які принести б більше користі суспільству, якби були спрямовані на іншу справу, або, якщо взяти співробітника поліції, невжиття відповідних заходів, що робить його співучасником...

В) Застосування

Міністри, депутати Парламенту, мери, депутати місцевих рад і члени шкільних комітетів не мають права за рахунок державних коштів брати собі приховані комісійні в значних розмірах за виконання їхніх адміністративних обов'язків, за які в цій країні їм вже досить добре платять, якщо ці комісійні не були затверджені Парламентом, міською радою або шкільним комітетом і якщо платники податків, які за все це платять, нічого про них не знають.

Урядові лідери не мають права вимагати, щоб окремі платники податків, такі як постачальники, підрядники за державними замовленнями, кандидати на певні добре оплачувані посади і отримувачі значних субсидій сплачували приховані комісійні і проценти за відповідні адміністративні дії. Оскільки оплата їх праці загалом є адекватною, ми не бачимо, як можна виправдати таку практику, навіть якщо самі адміністративні дії можуть бути цілком легітимними.

Вони не мають права вимагати приховані комісійні як умову підписання або плати за підписання дозволу на відкриття готелю або ресторану чи інших документів.

Ці ж урядові лідери не мають права брати хабарі у зазначеному вище розумінні як пряму плату за відбір кандидатів для виконання державних функцій незалежно від того, чи оголошувався конкурс на заповнення вакансії. Їхній обов'язок як державних посадових осіб – просто призначити на цю посаду найбільш гідного кандидата, що принесе найбільшу користь суспільству.

Їм не дозволяється брати хабарі, навіть добровільно запропоновані платниками податків, як плату за невиправдано прихильне ставлення або незважання на недоліки, які завдають шкоди суспільству.

Такі державні працівники, як службовці, інспектори, податківці, митники і поштові працівники, не мають права на власний розсуд брати собі приховані комісійні, не

повідомляючи про це урядових лідерів і порушуючи при цьому закони та інші нормативні акти на рівні федерації, провінції, муніципалітету або шкільного комітету.

Взагалі державні службовці порушують принципи справедливості, якщо вони вимагають комісійні або проценти від тих, кому вони зробили послугу всупереч нормам цивільного права і без згоди свого керівництва.

Так, поліцейський, який вимагає хабара за своє мовчання, утримання від певних дій або мовчазну згоду, що є порушенням його суспільного обов'язку (наприклад, не арештовує злочинця, маючи на це повноваження), порушує принципи справедливості, навіть якщо не отримає після цього свої комісійні.

Суддя не повинен вимагати хабара як плату за судовий вирок, навіть якщо це справедливий вирок, бо суспільство йому вже платить за те, щоб він виносив вирoki. Зрозуміло, що він не повинен брати хабара за винесення несправедливого вироку, бо тоді він повинен буде відшкодувати шкоду, завдану упередженим вирокom стороні, що програла.

Податківці і митники не повинні брати хабарі від контрабандистів або суб'єктів оподаткування, які прагнуть уникнути сплати відповідних зборів до державного бюджету.

Крім того, аморально пропонувати хабарі державним службовцям за невиправдане вибіркoве ставлення або ігнорування недоліків, які завдають шкоди суспільству і які вони повинні викривати і карати при виконанні своїх службових обов'язків.

Вважається, що державний службовець не виконав своїх обов'язків, якщо без відповідних повноважень або через спокусливі міркування він не виконав або перекрутив законні доручення урядових лідерів щодо розподілу посад, виділення субсидій і нагородження стипендіями.

С) Правомірна віддяка

Існують окремі випадки, на яких слід наголосити, щоб позбавити державних службовців недоречних докорів сумління.

Якщо державний службовець робить що-небудь для користі громадянина, хоч це і не входить до його службових обов'язків, то він може прийняти і навіть попросити винагороду в розумних межах, якщо, звичайно, те що робиться є законним.

Крім того, державний службовець може взяти комісійні від державного чи муніципального постачальника просто за те, що, не порушуючи професійної конфіденційності, він зазначить, що особисто не має засобів впливу на укладення цього підряду...

Висновки

Ми повторимо висловлювання Пія ХІ, якого ми вже цитували на початку цього послання: «Церква визнає, що держава має власну сферу діяльності. Однак вона не може дозволити політиці зайняти місце моралі, як не може забути заповідей нашого небесного Засновника, який наказав Церкві опікуватися мораллю у питаннях, які торкаються чи мають торкатися моралі».

Ми знаємо, що маємо обов'язок бути пастирями душ, спасених Господом Ісусом Христом, і тому повинні заявити, що помилки урядових лідерів і державних службовців, допущені при

виконанні службових обов'язків, можуть часто мати дуже серйозні наслідки, підриваючи самі основи нашого суспільства, суттєво порушуючи шкалу цінностей, без якої жодна спільнота людських істот не може вижити.

Якби ми не робили спроб викоренити ці помилки, то моральність особистого і подружнього життя, повага до даного слова, загальна довіра до державних службовців і політичної влади, а також впевненість у тому, що державна адміністрація працює на благо суспільства, були б принесені в жертву індивідуальним інтересам і амбіціям. Місце чесності швидко зайняли б многослів'я і обман, національній єдності серйозно загрозувала б відданість окремій партії, а самі поняття справедливості і добра були б спотворені.

Такі помилки могли б швидко привести до ненависті, загальної відмови коритися владі і поступової непокори громадян, співпраці між продажними і безчесними, ганебної експлуатації народних почуттів, всюдисущого лицемірства, незчисленних проявів брехні, поширюваної засобами добре розрахованої пропаганди, і загального підриву основ людської гідності...

Ми просимо громадян коритися закону, залишатися непідкупними, не намагатися підкупити інших і не шукати особистої вигоди за рахунок спільного блага. Ми просимо цих вільних людей не жертвувати своїми власними переконаннями заради відданості партійним інтересам, що сліпо породжує ворожість, презирство і ненависть до тих, хто не поділяє тих самих політичних переконань. Звичайно, кожен може правомірно мати свою власну думку і належати до політичної партії, але важливо, щоб при цьому не нашкодили справедливості і християнському милосердю...

Вручено Єпископу Сен-Жану, підписано нашою рукою, прикладено нашу печатку і стверджено підписом Канцлера Єпархії другого дня лютого місяця тисяча дев'ятсот п'ятдесят дев'ятого року, на свято Стрітеня.

КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК СУМЛІННОГО ВИБОРЦЯ Жерар Діон і Луї О'Ніл, «Християнин і вибори» 1960 рік Витяги³³⁶

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПРИНЦИПІВ

1. Реалізація *права голосу* має велике значення, оскільки її мета – формування уряду, відповідального за розробку законів на благо спільних інтересів громадян. В принципі, голосувати повинні всі громадяни. Щоб виконати цей обов'язок, людині необхідно *мати максимально чітке уявлення про відповідні політичні проблеми, корисність партій і їхніх програм.*

2. Кожен громадянин голосує *згідно зі своїм сумлінням* і відповідно до норм справедливості. Цей принцип справедливості зобов'язує виборців обирати *найбільш достойних, компетентних і чесних кандидатів.* Найкомпетентніша людина – та, яка краще за інших знає потреби суспільства і має найбільш практичний розум.

При нашій сучасній політичній системі виборці в основному звертають увагу на якості *партійних лідерів, їх компетентність і програму, яку вони мають намір реалізувати.* Забороняється голосувати за партію, чия програма містить пункти, які суперечать земним або небесним законам. Як правило, *духовенство (єпископи) зобов'язане вказати, програми яких партій суперечать християнській моралі.*

3. Голосування за партію через те, що вона обіцяє більше персональних пільг або дає більше грошей, подарунків чи особистих коштів, є серйозним порушенням норм справедливості. Серйозним порушенням порядку є підкорення спільних інтересів країни чи провінції приватним інтересам або індивідуальним амбіціям.

4. Слід пам'ятати, що *брехня, лжесвідчення, наклеп і алкоголізм* ще менш допустимі у період виборів, ніж у звичайний час. Ці дії необхідно засуджувати і виставляти напоказ. Треба пам'ятати, що *продаж голосів* є абсолютною несправедливістю, яку забороняє як християнська, так і природна мораль. Цю несправедливість не повинні чинити ні кандидати, ні організатори, ні виборці.

5. Під час виборів громадяни повинні зберігати спокій, раціонально вивчити всі програми і обережно ставитися до надмірних заяв деяких політиків, оманливої і несправедливої пропаганди, платної пропагандистської літератури. Також слід остерігатися *партійного духу, жертвою якого так чи інакше можна стати.*

6. Хочеться сподіватися, що *виборчі витрати* будуть суворо обмежені, що закони будуть стояти на сторожі чесності і справедливості на виборах, що виборці вимагатимуть від своїх кандидатів зрозумілих програм, що торкаються важливих політичних проблем.

7. Необхідно пам'ятати, що чесність і почуття громадянської відповідальності серед виборців стимулюють такі ж якості у народних обранців. Приказка «ми маємо такий уряд, на який ми заслуговуємо» загалом є правильною. Егоїзм, дріб'язковість і продажність виборців значно сприяють обранню поганих депутатів.

8. Щоб бути компетентним і розважливим виборцем, людина повинна *володіти інформацією, ставити запитання* і пам'ятати про те, що демократія – це форма врядування, яка вимагає активної громадянської позиції.

9. Пам'ятайте, що почуття громадянської відповідальності – це найкращий спосіб, яким кожен громадянин може зробити свій внесок у вибір таких представників, якими ми можемо бути задоволені. Активна громадянська позиція служить *спільним інтересам* і приносить користь кожному громадянину.

10. Не забувайте, що для нас *як християн* важливо бути прикладом чесних і активних громадян. У своєму житті християни завжди пам'ятають про інший світ, але очікуючи його, вони живуть у світі, в якому вони мають працювати разом з іншими людьми доброї волі для того, щоб було більше справедливості, порядку і братерства.

БІБЛІОГРАФІЯ

Arrieta, Juan Ignacio. - Governance structures within the Catholic Church. - Montreal, Wilson and Lafleur, 2000. - ISBN 2-89127-518-7.

Barette, Antonio. - Mémoires. - Montréal, Librairie Beauchemin, 1966.

Behiels, Michael. - Prelude to Quebec's Quiet Revolution : Liberalism versus Neo-nationalism 1945-1960. - Kingston and Montreal, McGill-Queen's University Press, 1985. - ISBN 0-7735-0424-9.

Black, Conrad. - Render unto Caesar : the life and legacy of Maurice Duplessis. - Revised edition. - Toronto, Key Porter Books, 1998. - ISBN 1-55263-032-3. - P. 231-237.

Boismenu, Gérard. - Le duplessisme : politique économique et rapports de force, 1944-1960. - Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 1981. - ISBN 2-7606-0511-6.

Bolduc, Roch. - Le recrutement et la sélection dans la Fonction Publique du Québec. - Canadian Public Administration (Journal of the Institute of Public Administration of Canada), volume VII, number 2, June 1964. - P. 205-214.

Borduas, Paul-Émile. - Total Refusal. - English version of the Refus Global manifesto. Translated in English by Ray Ellenwood. - Toronto, Exile Editions, 1985.

Bouchard, Gérard. - Genèse des nations et cultures du Nouveau Monde : Essai d'histoire comparée. - Montréal, Éditions du Boréal, 2000. - ISBN 2-7646-0035-6.

Bouchard, Paul. - L'administration de la province de Québec sous les trois gouvernements de Maurice Duplessis. - 3 volumes. - Québec, Organisation de l'Union Nationale, (no date of publication).

Cardinal, Mario ; Lemieux, Vincent ; Sauvageau, Florian. - Si l'Union Nationale m'était contée... - Montréal, Éditions du Boréal, 1978. - ISBN 0-88503-067-2.

Chrétien, Jean. - Straight from the heart. - Toronto, Key Porter Books, 1985. - ISBN 0-919493-74-2.

Cloutier, Mario. - Jean-Paul Desbiens : à la recherche de la symbiose perdue. - Le Devoir, 27 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Cloutier, Mario. - Claude Morin : l'insoutenable vacuité de l'État. - Le Devoir, 30 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Coderre, Gérard-Marie. - Politique et conscience : Texte d'une lettre pastorale de Son Excellence, Monseigneur G.-M. Coderre, évêque de Saint-Jean-de-Québec, sur quelques devoirs des

gouvernants et des fonctionnaires publics et sur les responsabilités civiques communes à tous les citoyens. - Saint-Jean (Québec), Les Éditions du Richelieu, 1959.

Cohen, Adam ; Taylor, Elizabeth. - American Pharaoh : Mayor Richard J. Daley - his battle for Chicago and the nation. - Boston, Little Brown and Company, 2000. - ISBN 0-316-83403-3.

Comeau, Robert. - La révolution tranquille : une invention?. - La révolution tranquille : 40 ans plus tard : un bilan. - Montréal, VLB Éditeur, 2000. - ISBN 2-89005-753-4. - P. 12-20.

Constantineau, Gilles. - La P. P. de Duplessis à Wagner. - Le Magazine Maclean, mars 1966. - P. 9-11, 28, 30, 32.

Cornellier, Manon. - Lise Bacon : rendre à César... - Le Devoir, 31 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Dessureau, Jean-Paul. - Reorganisation problems and selection of personnel : Quebec Provincial Police. - Canadian Public Administration (Journal of the Institute of Public Administration of Canada), volume V, number 2, June 1962. - P. 180-185.

Dion, Gérard ; O'Neill, Louis. - Political immorality in the Province of Quebec. - Montreal, The Public Morality Committee of Montreal, 1956.

Dion, Gérard ; O'Neill, Louis. - Le chrétien et les élections. - Montréal, Éditions de l'Homme, 1960.

Dion, Jean. - De la glorification à la remise en question. - Le Devoir, 25 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Dion, Jean. - Pierre Bourgault : dans la tourmente de l'histoire. - Le Devoir, 29 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Dion, Léon. - De l'ancien au nouveau régime. - Cité Libre, juin-juillet 1961. - P. 3-14.

Dion, Léon. - Québec 1945-2000, Tome 2 : Les intellectuels et le temps de Duplessis.

Duchesne, Pierre. - Jacques Parizeau. - Volume 1. - Montréal, Québec Amérique, 2001. - ISBN 2-7644-0105-1.

Durham, Earl of _. - The Report of The Earl of Durham, Her Majesty's High Commissioner and Governor-General of British North America. (1839). - London, Methuen, 1922.

Elliott Trudeau, Pierre. - Some obstacles to democracy in Quebec. - The Canadian Journal of Economics and Political Science, Volume XXIV, Number 3, August 1958. - P. 297-311.

Ferretti, Lucia. - Pour l'Église, une révolution pas tranquille du tout. - Le Devoir, 29 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Fortin, Jean-Guy. - La police au Québec : une histoire de quatre siècles. - Val-d'Or (Québec), Éditions D'ici et d'ailleurs, 1997. - ISBN 2-921055-41-4.

Fraser, Blair. - Shakedown. - Maclean's Magazine, 15 November 1945. - p. 5-6, 59-60, 62.

Gagnon, Alain-Gustave ; Sarra-Bournet, Michel. - Duplessis : entre la grande noirceur et la société libérale. - Montréal, Éditions Québec Amérique, 1997. - ISBN 2-89037-935-3.

Galipeau, Silvia. - La Révolution tranquille : Ottawa a ouvert la voie, estime Stéphane Dion. - Le Devoir, 31 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Garant, Patrice. - La Fonction publique canadienne et québécoise. - Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1973.

Godin, Pierre. - La fin de la grande noirceur : La Révolution tranquille. - Volume 1. - Montréal, Éditions du Boréal, 1991. - ISBN 2-89052-380-2.

Gow, James Iain. - Histoire de l'administration publique québécoise 1867-1970. - Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 1986. - ISBN 2760607399.

Jobin, Nicole. - La Sûreté du Québec de 1870 à 1995. - Comité du 125e anniversaire de la Sûreté du Québec. - ISBN 2-550-24531-8.

Guindon, Hubert. - La Révolution tranquille et ses effets pervers. - Société, numéros 20-21, été 1999. - Montréal, Groupe autonome d'édition, 1999. - ISSN 1195-8847.

Guindon, Hubert. - Societal changes and their impact. - In : David Cameron, Power and responsibility in the public service (offprint of articles from the Canadian Public Administration review, Fall 1978, volume 21, number 3). - Toronto, The Institute of Public Administration of Canada, 1978. - ISBN 0-919400-62-0 - P. 441-446.

Hardy, Alfred. - Patronage et patroneux. - Montréal, Éditions de l'Homme, 1979. - ISBN 2-7619-0051-0.

Harvey, Jean-Charles. - La peur. - Montréal, Éditions du Boréal, 2000. - ISBN 2-7646-0040-2.

Hébert, Jacques. - Duplessis, non merci! - Montréal, Éditions du Boréal, 2000. - ISBN 2-7646-0048-8.

Jones, Richard. - Duplessis and the Union National Administration. - Ottawa, Canadian Historical Association, Historical Booklet No. 35, 1983. - ISBN 0-88798-087-2.

Keate, Stuart. - Maurice the Magnificent. - Maclean's Magazine, 1 September 1948. - p. 7, 71-73. 75.

Kelley, Stéphane. - Une ambition fabienne. - Le Devoir, 30 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Lagarde, André. - La clé du casier 5T7 : Le scandale des faux certificats d'électeurs. - Laval-des-Rapides (Québec), La compagnie de publication Le Sieur, 1964.

Lamarche, Guy. - Une presse docile, sauf exception. - Gagnon, Alain-Gustave ; Sarra-Bournet, Michel. - Duplessis : entre la grande noirceur et la société libérale. - Montréal, Éditions Québec Amérique, 1997. - ISBN 2-89037-935-3 - P. 87-93

Lapalme, Georges-Émile. - Le bruit des choses réveillées (mémoires, tome I). - Montréal, Leméac, 1969.

- Lapalme, Georges-Émile. - Le vent de l'oubli (mémoires, tome II). - Montréal, Leméac, 1970.
- Lapalme, Georges-Émile. - Le paradis du pouvoir (mémoires, tome III). - Montréal, Leméac, 1973.
- Lapalme, Georges-Émile. - Pour une politique : le programme de la Révolution tranquille. - Montréal, VLB Éditeur, 1988. - ISBN 2-89005-301-6.
- Laporte, Pierre. - La machine électorale. - Cité Libre, 3 décembre 1952. - p. 42-46.
- Laporte, Pierre. - Les élections ne se font pas avec des prières. - (Це серія з 46 статей, в яких журналіст П'єр Ляпорт (Pierre Laporte) описав, чим займалася Партія Національної Спільки на виборах у провінції в 1956 році. Ці статті були опубліковані у ряді послідовних випусків газети «Ле Девоар» (Le Devoir), що виходили з 1 жовтня по 7 грудня 1956 року). - Montréal, Le Devoir, 1956.
- Laporte, Pierre. - The true face of Duplessis. - Montreal, Harvest House, 1960.
- Laporte, Pierre. - « Deuxième assaut contre le patronage et les prébendes : les fonctionnaires seront choisis par des concours ; abolition du système des lettres de recommandation ». Le Devoir, 14 juillet 1960, p. 1-2.
- Laporte, Pierre. - « On a peine à en croire ses yeux : Québec demande des soumissions par la voix des journaux ». - Le Devoir, 15 juillet 1960, p. 1, 6.
- Laporte, Pierre. - « La guerre au patronage en fait souffrir plusieurs ». Le Devoir, 16 juillet 1960, p. 1-2.
- Laurendeau, André. - L'affaire des faux certificats. - Le Devoir, mardi 19 février 1963.
- La révolution tranquille : 40 ans plus tard : un bilan. - Montréal, VLB Éditeur, 2000. - ISBN 2-89005-753-4.
- Le catéchisme des électeurs. (Reprint of the 1935 edition) - Montréal, Éditions Albert St.-Martin, 1974.
- Leclerc, Jean-François. - La Sûreté du Québec des origines à nos jours : quelques repères historiques. - Criminologie, volume XXII, numéro 2, 1989. - Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal, 1989. - ISSN 0316-0041 - P. 107-127.
- Le Devoir, vendredi 13 juin 1958, p. 1. - Le Devoir accuse : Scandale à la Corporation de gaz naturel de Québec.
- Le Devoir, samedi 14 juin 1958, p. 1. - Le scandale de la Corporation de gaz naturel : Les noms de six ministres de Duplessis impliqués dans l'affaire.
- Le Devoir, lundi 16 juin 1958, p. 1, 10. - Le scandale de la Corporation de gaz naturel : Risques : \$50,000 ; profits : \$20,000,000.
- Le Devoir, mardi 17 juin 1958, p. 1. - Le scandale de la Corporation de gaz naturel : Les trois fonctionnaires de l'Hydro-Québec qui sont passés à la Corporation avant la cession.

Le Devoir, mercredi 18 juin 1958, p. 1. - Le scandale de la Corporation de gaz naturel : Brasseurs d'affaires politiciens et politiciens brasseurs d'affaires.

Leduc, Louise. - La légende du « Cheuf ». - Le Devoir, 7 septembre 1999. - (www.ledevoir.com).

Leduc, Louise. - Hélène Pelletier-Baillargeon : la grande rupture.- Le Devoir, 28 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Leduc, Louise. - Héritage et projet. - Le Devoir, 1er avril 2000. - (www.ledevoir.com).

Lemieux, Vincent ; Hudon, Raymond. - Patronage et politique au Québec : 1944-1972. - Montréal, Boréal Express, 1975. - ISBN 0-88503-047-8.

Lesage, Jean. - Discours sur le budget prononcé par l'honorable Jean Lesage, Premier Ministre et Ministre des finances de la province, à l'Assemblée législative de Québec le 14 avril 1961.

Linteau, Paul-André ; Durocher, René ; Robert, Jean-Claude ; Ricard, François. - Histoire du Québec contemporain. - Tome 2, Le Québec depuis 1930. - Montréal, Éditions du Boréal, 1989. - ISBN 2-89052-298-9.

Linteau, Paul-André Linteau. - Un débat historiographique : l'entrée du Québec dans la modernité et la signification de la révolution tranquille. - La révolution tranquille : 40 ans plus tard : un bilan. - Montréal, VLB Éditeur, 2000. - ISBN 2-89005-753-4. - P. 21-41.

Mallory, J. R. - How corrupt is Quebec politics? - The Canadian Forum, volume 36, number 428, September 1956. - P. 122-123.

McCall-Newman, Christina. - Grits : an intimate portrait of the Liberal Party. - Toronto, Macmillan, 1982. - ISBN 0-7715-9784-3.

Morin, Claude. - Mes premiers ministres : Lesage, Johnson, Bertrand, Bourrassa et Lévesque. - Montréal, Éditions du Boréal, 1991. - ISBN 2-89052-440-X.

Nish, Cameron (editor). - Québec in the Duplessis era, 1935-1959 : dictatorship or democracy ? - Toronto, The Copp Clark Publishing Company, 1970.

Organisation de l'Union Nationale. - Duplessis donne à sa province. - [Дата публікації не вказана, але, схоже, документ було опубліковано приблизно в 1947 році.]

Paquet, Gilles. - Après la Révolution tranquille : les coûts de l'incantation. - Le Devoir, 31 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

Paré, Lorenzo. - La réforme électorale : qu'est devenu l'idéal d'il y a vingt ans ? - L'Action Catholique, 20 décembre 1956. - P. 4.

Parenteau, Roland. - Commentaires : Finances provinciales 1953. - L'Actualité économique : Revue trimestrielle publiée par l'École des Hautes Études commerciales, Numéro 2, juillet-septembre 1953. - P. 343-351.

Pelletier, Gérard. - Years of impatience : 1950-1960. - Toronto, Methuen, 1984. - ISBN 0-458-98270-9.

Pelletier, Jacques. - La révolution tranquille a-t-elle bien eu lieu? - La révolution tranquille : 40 ans plus tard : un bilan. - Montréal, VLB Éditeur, 2000. - ISBN 2-89005-753-4. - P. 71-77.

Proulx, Jérôme. - Le panier de crabes : un témoignage vécu sur l'Union Nationale sous Daniel Johnson. - Montréal, Éditions Parti Pris, 1971. - ISBN 88512-040-X.

Proulx, Raymond. - La Sûreté du Québec depuis 1870. - Sûreté du Québec, 1987. - ISBN 2-550-17130-6.

Quebec. - Act Respecting Communistic Propaganda. - Statutes of the Province of Quebec, 1937, chapter 11.

Quebec. - An Act respecting the Provincial Police Force and the Liquor Police Force. - Statutes of the Province of Quebec. - 1940, chapter 56.

Quebec. - An Act respecting the Executive Power. - Statutes of the Province of Quebec, 1941 (5 George VI), chapter 22.

Quebec. - An Act respecting company or corporation directorships. - Statutes of the Province of Quebec, 1936 (1 Edward VIII), chapter 32. The provisions of this law were subsequently integrated in the Executive Power Act (Revised Statutes of the Province of Quebec, 1941, volume 1, chapter 7).

Quebec. - An Act to establish a general purchasing service for the Government. - Statutes of the Province of Quebec, 1939 (3 George VI), chapter 14.

Quebec. - An Act respecting the Control of Finances. - Statute of the Province of Quebec. - 1960-1961, chapter 38.

Quebec. - Quebec Election Act. - Statutes of the Province of Quebec. - 9 George VI, 1945, Chapter 15.

Quebec. - An Act to amend the Quebec Election Act. - Statutes of the Province of Quebec, 1-2 Elizabeth II, 1952-1953, Chapter 32.

Quebec. - Quebec Election Act. - Statutes of the Province of Quebec, 1963 (11-12 Elizabeth II), Chapter 13.

Quebec. - Civil Service Act. - Statutes of the Province of Quebec, 1943 (7 George VI), chapter 9.

Quebec. - Civil Service Act. - Statutes of the Province of Quebec, 1965, chapter 14.

Quebec. - Provincial Police Force Act. - Statutes of the Province of Quebec. - 1960-1961, chapter 18.

Quebec. - Commission of Inquiry instituted by the Order in Council number 1621 of October 5th, 1960. (Salvas Commission). - Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization and the Government Purchasing Service from July 1st, 1955 to June 30th, 1960.

Quebec. - Commission of Inquiry instituted by the Order in Council number 1621 of October 5th, 1960. (Salvas Commission). - Report of the Commissioners concerning the sale of the gas network of Hydro-Quebec to the Quebec Natural Gas Corporation.

Quebec. - Rapport de la Commission royale nommée pour s'enquérir des activités de la Sûreté provinciale et de la Police des liqueurs, dans le district de Montréal, depuis le 26 août 1936 jusqu'au 15 mars 1944 (« Rapport de la Commission Royale Cannon »). (Це доповідь Королівської слідчої комісії, створеної в 1944 році для розслідування діяльності поліції провінції Квебек в Монреальському районі.)

Quebec. - Executive Council Chamber. - Order in Council number 2372 of 20 December 1960 concerning the by-laws relating to the preparation of plans and specifications of public works, or requests for tenders, and to the adjudication of contracts.

Québec. - Chambre du Conseil Exécutif. - Arrêté en Conseil numéro 1556 du 11 août 1965 concernant le règlement touchant les conditions de contrats faits au nom de Sa Majesté.

Quebec Police Commission. - Annual Report 1970.

Quebec. - Rapport de la Commission d'enquête sur le commerce du livre dans la province de Québec. - (Цю слідчу комісію очолював Моріс Бушар (Maurice Bouchard). Доповідь комісії вийшла в грудні 1963 року).

Quinn, Herbert. - The Union Nationale : Quebec nationalism from Duplessis to Lévesque. - Second edition. - Toronto, University of Toronto Press, 1979. - ISBN 0-8020-2318-5.

Quinn, Herbert. - Quebec : Corruption Under Duplessis. - In « Political Corruption in Canada », published by the Institute of Canadian Studies of Carleton University (Ottawa) under the editorial supervision of Kenneth Gibbons and Donald Rowat. - Toronto, McClelland and Stewart, 1976. - ISBN 0-7710-9795-6. - Pages 66-80.

Rioux, Marcel. - L'élection vue de l'Anse-à-la-Barbe. - Cité Libre, 3 décembre 1952. - P. 47-52.

Roberts, Leslie. - The Chief : a political biography of Maurice Duplessis. - Toronto, Clarke, Irwin and Company, 1963.

Robertson, Gordon. - Memoirs of a very civil servant : Mackenzie King to Pierre Trudeau. - Toronto, University of Toronto Press, 2000. - ISBN 0-8020-4445-X.

Rose-Ackerman, Susan. - Corruption and government : causes, consequences, and reform. - New York, Cambridge University Press, 1999. - ISBN 0-521-65912-4.

Rumilly, Robert. - Quinze années de réalisations : les faits parlent. - Montréal, 1956.

Rumilly, Robert. - Maurice Duplessis et son temps. - Tome 1 (1890-1944). - Montréal, Fides, 1978. - ISBN 0-7755-0708-3.

Rumilly, Robert. - Maurice Duplessis et son temps. - Tome 2 (1944-1959). - Montréal, Fides, 1978. - ISBN 0-7755-0709-1.

Saint-Aubin, Bernard. - Duplessis et son époque. - Montréal, Éditions La Presse, 1979. - ISBN 2-89043-019-7.

Thomson, Dale. - Jean Lesage and the Quiet Revolution. - Toronto, Macmillan of Canada, 1984. - ISBN 0-7715-9797-5.

Villeneuve, Cardinal __. - Discipline diocésaine : troisième édition de la Discipline du Diocèse de Québec refondue selon le Code de droit canonique, le premier Concile plénier de Québec, etc. - Québec, L'Action Catholique, 1937. (Примітка: Єпархіальна дисципліна (discipline diocésaine) була кодексом поведінки, що регулював різні аспекти життя духовенства. Дотримання його положень було обов'язковим.)

Warren, Jean-Philippe. - La révolution inachevée. - Le Devoir, 25 mars 2000. - (www.ledevoir.com).

ПРИМІТКИ І ПОСИЛАННЯ

¹ З 26 серпня 1936 року по 8 листопада 1939 року і з 30 серпня 1944 року до своєї смерті 7 вересня 1959 року.

² Вибори в провінції мали відбутися ще в 1936 році, тому що правляча Ліберальна партія повністю втратила довіру в результаті зусиль, яких доклав Дюплессі для викриття пануючого в ній протекціонізму і незадовільного управління в Комітеті Законодавчих зборів з питань державних витрат.

³ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 5.

⁴ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 5.

⁵ У 1944 році 19% доходів провінції було витрачено на виплату боргів. У 1958 році – тільки 6,6%. Див.: Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps (Volume 2)*, p. 623.

⁶ За словами Жана Дешампа (Jean Deschamps), який у 1963 став заступником Міністра промисловості та торгівлі в Ліберальному уряді, «з тими коштами, які залишив Дюплессі, можливо було все. Боргів не було. Ми могли запустити будь-яку програму, почати будь-що – кошти були завжди». – Переклад з французької за виданням: Pierre Duchesne, *Parizeau (volume 1)*, p. 208-209.

⁷ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 6.

⁸ Léon Dion, *Québec 1945-2000, Volume 2*, p. 117.

⁹ «Вся складність завдання, що постало перед Ліберальною Партією, коли вона прийшла до влади, полягала в тому, що після епохи Дюплессі Квебек опинився у суперечливому становищі розвинутого індустріального суспільства з переважно доіндустріальними інститутами, ідеологією і поглядами. Це протиріччя крилося в системі освіти, ставленні уряду до економіки, адміністративній і виборчій системах, трудовому законодавстві і послугах у сфері соціального забезпечення». Див.: Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 189.

«Національна Спілка, незважаючи на свій консерватизм і реакційність, зробила внесок у розвиток Квебеку. Але відстала економічна, соціальна і культурна політика Дюплессі віддалила французьких канадців від історичного поступу». Léon Dion, *Québec 1945-2000, Volume 2*, p. 122.

¹⁰ Закон про керівництво компаній та корпорацій, глава 32, стаття 1: «Незалежно від наявності протилежних положень в інших законах, член Виконавчої Ради Провінції Квебек не може бути директором або управляючим будь-якої корпорації комерційного, промислового або фінансового характеру, якщо така корпорація має прямі або непрямі ділові стосунки з Урядом Провінції Квебек...» (Див.: *An Act respecting company or corporation directorships, Statutes of the Province of Quebec, 1936, chapter 32, section 1*).

¹¹ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 78-79.

¹² Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 132.

¹³ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 61.

¹⁴ Дюплессі призначив Ернеста Ляфорса (Ernest Laforce), який був одним із старших чиновників Міністерства колонізації в першій адміністрації Національної Спілки. За словами колишнього лідера Ліберальної партії Жоржа-Еміля Ляпальма (Georges-Émile Lapalme) (переклад з французької): «Ернест Ляфорс був не більш ніж клоун. Одного разу, даючи свідчення під присягою, він заявив, що не знає власного віку. Він був головою Комісії з

питань державної служби, яка згідно з законом мала мати у своєму складі трьох членів. Але був тільки один член. Все було незаконно». - Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 88 (інтерв'ю з Жоржем-Емілем Ляпальмом).

Погляд Ляпальма на законність складу Комісії є технічно неправильним. У Законі про державну службу (закон Провінції Квебек від 1943 року, глава 9, стаття 4) сказано тільки те, що кількість членів Комісії не може перевищувати три особи. Тому призначення Дюплессі тільки однієї особи для роботи в Комісії є цілком законним.

¹⁵ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 63.

¹⁶ Roland Parenteau, *Finances provinciales 1953*, p. 343.

¹⁷ Roland Parenteau, *Finances provinciales 1953*, p. 343.

¹⁸ Roland Parenteau, *Finances provinciales 1953*, p. 343.

¹⁹ Roland Parenteau, *Finances provinciales 1953*, p. 344.

²⁰ Наведену далі характеристику зазначеної системи взято з книги історика Герберта Квінна «Національна Спілка», опублікованої в 1963 році. В ній дуже добре пояснюється, як працювала система. Ці два види фаворитизму запропонував Дж. Р. Маллорі ще кілька років до того, в 1956 році, у своїй статті «Наскільки корумпована політика в Квебеку?». Їх також використовує Леон Діон у своїй книзі «Квебек: 1945–2000» (том 2, стор. 115). У книзі Квінна запропонований найкращий огляд неетичних методів адміністрації Дюплессі, і наша характеристика цих методів значною мірою ґрунтується на його праці.

²¹ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 134.

²² Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 134.

²³ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 196 (інтерв'ю з Жоржем-Емілем Ляпальмом).

²⁴ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 134.

²⁵ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 134-135.

²⁶ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 21-22.

²⁷ Stuart Keate, «Maurice the Magnificent», *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 7, 71.

У грудні 1953 року ми отримали від Зборів доручення підготувати документи щодо цієї скандальної афери.

Коли я порушив це питання, уряд ще не виконав цього доручення, але я все ж міг продовжувати, оскільки мав деяку конкретну інформацію: імена дітей, їхній вік, кількість чеків тощо.

Моріс Дюплессі з якнайсерйознішим виглядом почав викручуватися на дебатах, заявивши для початку таке:

«Він (лідер опозиції) зачитав імена осіб віком від 7 до 12 років, яким міністр дорожно-транспортних сполучень нібито видав якісь чеки. Ну то й що? Провінція допомагає окремим бідним дітям продовжувати навчання в освітніх закладах. В цьому немає нічого поганого. І це правильно.»

Я сказав йому, що дивно, щоб п'ятирічна дитині вже вчилася, і повертаючись до підготовки документів за дорученням Палати, я наполіг на тому, щоб це доручення було виконане. Не скасовуючи доручення, мені все ж відповіли, що в державних інтересах імена цих дітей не слід розголошувати!» (переклад з французької) George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 197-198.

²⁸ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 29, *Le Devoir*, 3 November 1956; article 30, *Le Devoir*, 5 November 1956; article 31, *Le Devoir*, 6 November 1956; article 32, *Le Devoir*, 7 November 1956; article 33, *Le Devoir*, 8 November 1956; article 34, *Le Devoir*, 9 November 1956.

Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 193 (інтерв'ю з колишнім депутатом від Ліберальної партії Емілієм Ляфрансом (Emilien LaFrance)).

²⁹ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 115.; Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 51-52.; Georges-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 16.

³⁰ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 118.

³¹ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 21, *Le Devoir*, 24 October 1956.

³² Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 16, *Le Devoir*, 18 October 1956; article 21, *Le Devoir*, 24 October 1956.

³³ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 136.

³⁴ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 49.; Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 136.

³⁵ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 52.

³⁶ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 86-87; Georges-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 207.

³⁷ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 87.

³⁸ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 137-138.; Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Volume 2), p. 591.

³⁹ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 99.

⁴⁰ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 15, *Le Devoir*, 17 October 1956.

⁴¹ Organisation de l'Union Nationale. - *Duplessis donne à sa province*. – (дата видання відсутня, але, очевидно, публікація відноситься приблизно до 1947 р.)

⁴² Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 46.

⁴³ Leslie Roberts, *The Chief*, p. 91.

⁴⁴ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 138.

⁴⁵ George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 17.

⁴⁶ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 9, *Le Devoir*, 10 October 1956, p. 3.; Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 138.

⁴⁷ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 9, *Le Devoir*, 10 October 1956, p. 3.

⁴⁸ George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 261.

⁴⁹ «Коли йому на заваді ставав закон і він не міг його обійти, то Моріс Дюплессі добивався зворотної дії закону через прийняття нових законодавчих актів, так що у минулому з'являлися злочини, які до цього не існували. Чесна людина, яка дотримувалася закону, могла стати злочинцем через зворотню дію закону. Завдяки Прем'єр-міністру те, що можна робити сьогодні, стало ще вчорашнім злочином.

Жерара Пікара (Gézar Picard), відомого активіста католицьких профспілок, було позбавлено в суді прав на водіння автотранспортом за порушення, яке допускали буквально всі на автотрасі з північного кінця Монреаля: він рухався у великому потоці автомобілів разом з іншими автомобілями з перевищенням швидкості. З усього потоку зупинили саме його. Проти нього висунули обвинувачення і Пікар опинився на вулиці вже як пішоход. Так його позбавили приватного посвідчення водія (driver's licence). Але він оформив собі посвідчення найманого водія (chauffeur's licence). Коли поліція знову побачила його за кермом, його затримали, але були змушені відпустити. Дюплессі домігся прийняття закону і Жерара Пікара було раз і назавжди позбавлено прав на водіння автотранспортом. За часів Моріса Дюплессі законодавчі норми формулювалися у минулому часі". (переклад з французької).

George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 261–262.

⁵⁰ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 233.

⁵¹ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 233.

⁵² Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 233.

⁵³ «Катехізис виборців – 1935 рік

107. Протягом якого часу члени родини Ташеро користувалися державними коштами?

З 1736 року.

108. Чи можете ви навести імена членів сім'ї та родичів Прем'єр-міністра, які заробляли на хліб і життя тим, що обіймали державну посаду, працювали в судових установах, або ситуації, коли вони тією чи іншою мірою залежали від допомоги уряду?

Я вважаю, що нема потреби перелічувати їх усіх, однак наведу кілька імен і цифр:

Луї-Александр Ташеро, Прем'єр-міністр і Голова Ради міністрів: 16 500 дол. на рік, з яких 14 000 дол. за посаду Прем'єр-міністра і 2 500 дол. за посаду члена законодавчого органу від Монморенсі (Montmorency) (вже не згадуючи всіх тих коштів, які він одержав як представник довірчих комітетів);

Антуан Ташеро, брат Прем'єр-міністра, бухгалтер Законодавчих зборів і секретар шкільної ради Квебекської міської школи: 6 500 дол. на рік;

Робер Ташеро, син Прем'єр-міністра: 2 500 дол. на рік як член законодавчого органу від Бельшасу (Bellechasse) і близько 10 000 дол. на рік як юрист, що представляв компанії, яким необхідні були пільги і допомога уряду;

Поль Ташеро, син Прем'єр-міністра: близько 10 000 дол. як юрист, що представляв кілька компаній, які перебували в дружніх стосунках з урядом, зокрема, компанію «Квебек Пауер» (Quebec Power) і Канадський Комерційний Банк (Canadian Bank of Commerce);

Шарль-Едмон Ташеро, брат Прем'єр-міністра, державний нотаріус і нотаріус, що представляв різні урядові відомства: близько 10 000 дол. на рік від компаній, яким була необхідна допомога уряду. Він домігся оформлення замовлень на будівництво мосту до острова Орлеанський (Île d'Orléans) та інших замовлень для компанії «Істерн Канада Стіл» (Eastern Canada Steel), одним з головних директорів якої він сам і був. Він є «фінансистом» у своїй родині. Раніше він був секретарем Корпорації муніципальних облігацій (Corporation des obligations municipales), що збанкрутіла і зазнала фінансового краху;

Клод Ташеро, племінник Прем'єр-міністра, нотаріус: близько 10 000 дол. на рік на посаді нотаріуса, що представляв уряд при оформленні замовлень на купівлю землі та іншої власності. Цю суму він отримував від уряду і відповідних компаній.

Робер Ташеро, королівський радник, походить з Монреалю, двоюрідний брат Прем'єр-міністра, голова Комісії з питань оплати праці робітників: дол. 10 000 на рік;

Андре Ташеро, племінник Прем'єр-міністра, працює в адвокатській фірмі «Сен-Лоран, Девлен, Гане, Берістерс» (St.-Laurent, Delvin, Gagné, Barristers); він одержує великі гонорари за професійні послуги і постійно отримує виплати за рахунок державних коштів;

Р. Х. Ташеро, інженер Департаменту гірничодобувної промисловості провінції Квебек: 3 000 дол. на рік;

Луї Желіна (Louis Gélinas), зять пана Ташеро, партнер фірми «Савар е Желіна» (Savard et Gélinas), який веде переговори щодо більшості кредитів, що виділяються установами, які отримують державні субсидії;

Луї Ташеро, головний секретар Департаменту державних доходів провінції: 1 200 дол. на рік;

Крістоф Ташеро, позаштатний головний секретар Законодавчих зборів: 66,50 дол.;

Д. Сиріль Ташеро, Департамент автошляхів: 223,79 дол.;

Ремі Ташеро, Департамент земельного і лісового господарства: 550 дол. на рік;

Гюстав Ташеро, працівник Департаменту виконання постанов муніципалітету в Оттаві: близько 3 000 дол. на рік;

Ф. Ж. де Монтарвіль-Ташеро отримує державну пенсію: близько 3 000 дол. на рік;

С. Е. де Монтарвіль-Ташеро, двоюрідний брат Прем'єр-міністра і працівник Департаменту національної оборони: близько 3 000 дол. на рік;

Огюст Ташеро, працює в Департаменті поштового зв'язку: близько 2 500 дол. на рік;

Ж. Л. Ташеро, працює в Департаменті поштового зв'язку: близько 2 000 дол. на рік;

Кортланд Фаж (Cortland Fages), зять Прем'єр-міністра, державний страховий агент: не менше 10 000 дол. комісійних від страхових внесків уряду і різних страхових компаній;

Р. А. Бенуа (R.-A. Benoît), племінник Прем'єр-міністра, секретар Законодавчої ради: 6 000 дол. на рік;

Фредерік Хекер (Frédéric-H. Hecker), племінник Прем'єр-міністра, приватний секретар Прем'єр-міністра, одержує з державних коштів провінції 3 250 дол. на рік;

Луї Южен де Рів'єр (Louis-Eugène Des Rivières), племінник Прем'єр-міністра, реєстратор міста Квебек, призначений урядом провінції: 5 000 дол. на рік;

Артур Фітцпатрік (Arthur Fitzpatrick), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, суддя Сесійного суду у справах охорони громадського порядку (Court of Sessions of the Peace) і суддя міського поліцейського суду: 6 000 дол. на рік;

Ж. О. Фітцпатрік, брат дядька Прем'єр-міністра, секретар бібліотеки законодавчого органу провінції: 1 500 дол. на рік;

Сер Шарль Фітцпатрік, дядько Прем'єр-міністра, колишній голова суду і колишній лейтенант-губернатор, отримує державну пенсію: близько 10 000 дол. на рік;

Ж. Хью Форт'є (J.-Hughes Fortier), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, голова Сесійного суду у справах охорони громадського порядку і суддя міського поліцейського суду: 6 000 дол. на рік;

Доктор Масью Форт'є, двоюрідний брат Прем'єр-міністра, секретар з питань приватних законопроектів: 2 600 дол. на рік;

Філіп Анжер (Philippe Anger), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, уповноважений з питань виборів у окрузі Бос (Beauce): 245,69 дол.;

Л. Артур Канон (L.-Arthur Cannon), двоюрідний брат Прем'єр-міністра; як уповноважений з питань перевірки законодавчих актів провінції Квебек – 2 000 дол.; крім того, як суддя Верховного суду Канади – 12 000 дол. на рік;

Люсьєн Канон, один з юристів уряду провінції, зокрема, як радник уряду провінції у розслідуванні справи Богарнуа (Beauharnois) і як член законодавчого органу – близько 15 000 дол. на рік;

Жак Дюмулен (Jacques Dumoulin), судовий перекладач: 840 дол.;

Сер Южен Фісе (Sir Eugène Fiset), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, отримує державну пенсію, член Парламенту: не менше 4 000 дол. на рік;

Летар Руа (Leatare Roy), шурина Люсьєна Канона, суддя Сесійного суду, отримує заробітну плату в розмірі 6 000 дол. на рік;

Доктор Ж. Д. Бруссо (J.-D. Brousseau), шурина Едмона Ташеро, тюремний лікар у Квебеку: річна зарплата – 2 000 дол.;

Поль Лем'ю (Paul Lemieux), племінник Едмона Ташеро, працює при Комісії з питань спиртних напоїв Квебеку: близько 1 500 дол. на рік;

Леон Ташеро де Рів'єр (Léon Taschereau des Rivières), племінник Прем'єр-міністра, урядовий брокер, отримав комісійні від продажу облігацій на суму 1 156,30 дол.;

Анрі де Рів'єр, племінник Прем'єр-міністра, менеджер Канадського Національного Банку, якому провінційний уряд надав державні кредити на суму 15 мільйонів доларів для проведення банком своєї реорганізації;

Е. В. Поуп (E. W. Pope), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, працівник Департаменту національної оборони: близько 2 000 дол. на рік;

Шарль Бурро (Charles Burroughs), двоюрідний брат Прем'єр-міністра, працівник «П'є-дю-куран» (Pied-du-Courant): 2 000 дол. на рік;

М. А. Поуп, двоюрідний брат Прем'єр-міністра, працівник Департаменту національної оборони: близько 2 000 дол. на рік;

Х. В. Д. Поуп, двоюрідний брат Прем'єр-міністра, працівник Департаменту пенсійного забезпечення і преселень цивільного населення (Department of Pensions and Civil Resettlement): близько 2 500 дол. на рік;

Л. П. Пако (L.-P. Pasaud), шурина Люсьєна Канона, кур'єр служби лейтенант-губернатора: 1 000 дол. на рік;

Л. Пако, уповноважений з особливих доручень Генеральної прокуратури: 2 400 дол. на рік;

Ж. Пако, клерк середнього рівня Генеральної прокуратури: 1 400 дол. на рік;

Едуард Ташеро, юрист Комісії з питань спиртних напоїв: не менше 3 000 дол. на рік.

Більш того, цей список є неповним, бо ми включили членів сім'ї та родичів Прем'єр-міністра тільки чоловічої статі.»

Le catéchisme des électeurs, р. 14-15. (переклад з французької мови).

⁵⁴ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, р. 117.; Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, р. 26 (інтерв'ю з Жаном-Шарлем Бонанфаном), р. 150-151 (інтерв'ю з Жаном-Ноелем Трамбле), і р. 152 (інтерв'ю з Вінсаном Лем'ю).

⁵⁵ Conrad Black, *Render unto Caesar*, р. 235.

⁵⁶ Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Tome 2), р. 564.

⁵⁷ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, р. 105.

⁵⁸ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, р. 83-91.

⁵⁹ Conrad Black, *Render unto Caesar*, р. 235.

- ⁶⁰ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 235.
- ⁶¹ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 7, *Le Devoir*, 8 October 1956, p. 1.
- ⁶² Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 41.
- ⁶³ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 41.
- ⁶⁴ Leslie Roberts, *The Chief*, p. 92.; Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 236.
- ⁶⁵ Дюплессі було обрано Головою Консервативної партії, яка згодом стала Національною Спілкою, на партійному з'їзді у 1933 році. Після цього, з 1933 року і до смерті Дюплессі у 1959 році, не було проведено жодного з'їзду. Програма партії вирішувалася без консультацій з її членами.
- George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 23.
- ⁶⁶ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 362.
- ⁶⁷ Gordon Robertson, *Memoirs of a very civil servant*, p. 86-87.
- ⁶⁸ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 143.; Pierre Laporte, *Les élections ne se font pas avec des prières* - article 1, *Le Devoir*, 1 October 1956.
- ⁶⁹ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 143.; Pierre Laporte, *Les élections ne se font pas avec des prières* - article 5, *Le Devoir*, 5 October 1956.
- ⁷⁰ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 143.
- ⁷¹ Stuart Keate, *Maurice the Magnificent*, *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 71.
- ⁷² Ця книга Робера Румілі (Robert Rumilly) мала назву *Quinze années de réalisations* («П'ятнадцять років досягнень»). Ніхто точно не знає, скільки примірників було розповсюджено. За найбільш обрежними підрахунками їх кількість становила 45 000. За іншими оцінками, розповсюджено було 100 000 примірників книги.
- Pierre Laporte, *Les élections ne se font pas avec des prières* - article 6, *Le Devoir*, 6 October 1956.
- ⁷³ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 143.
- ⁷⁴ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 143.
- ⁷⁵ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 6, *Le Devoir*, 6 October 1956.
- ⁷⁶ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 6, *Le Devoir*, 6 October 1956.; Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 77. («У 1956 році агітатори Національної Спілки розповсюдили десятки тисяч складних картинок-головоломок із зображенням Кабінету міністрів. Треба було скласти сотні маленьких фрагментів, щоб зібрати фотографію Кабінету міністрів. Мене вразив символізм цієї головоломки. Схоже так воно й було насправді – для Дюплессі його міністри були всього лиш маленькими частинками, з яких треба було скласти більшу картинку так, як заманеться»).
- ⁷⁷ Stuart Keate, *Maurice the Magnificent*, *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 71.
- ⁷⁸ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 144.
- ⁷⁹ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 25, *Le Devoir*, 29 October 1956.
- ⁸⁰ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 144.
- ⁸¹ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 26, *Le Devoir*, 30 October 1956.; Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 144.
- ⁸² Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 24, *Le Devoir*, 27 October 1956.; Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 144.
- ⁸³ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 13, *Le Devoir*, 15 October 1956, p. 3.
- ⁸⁴ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 17, *Le Devoir*, 19 October 1956.; Salvas Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 47-48.

- ⁸⁵ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 235.
- ⁸⁶ Stuart Keate, «Maurice the Magnificent», *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 75.
- ⁸⁷ *An Act to amend the Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1952-1953, Chapter 32.
- ⁸⁸ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Section 47.
- ⁸⁹ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Sections 49-130.
- ⁹⁰ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Section 49.
- ⁹¹ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Section 63, 66-67. (Ця вимога стосувалася лише міст. В сільських місцевостях довідки не видавалися).
- ⁹² *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Section 133.
- ⁹³ Він називався «уповноважений з питань виборів». *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Section 17.
- ⁹⁴ Він називався «заступником уповноваженого з питань виборів».
- ⁹⁵ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Sections 168-184.
- ⁹⁶ Тобто «уповноважений з питань виборів».
- ⁹⁷ *An Act to amend the Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1952-1953, Chapter 32, Section 12.
- ⁹⁸ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1945, Chapter 15, Sections 81-104, 121-124.
- ⁹⁹ Pierre Laporte, «La machine électorale», *Cité Libre*, p. 43.
- ¹⁰⁰ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 12, *Le Devoir*, 13 October 1956, p. 1.; Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 148.
- ¹⁰¹ Lorenzo Paré, «La réforme électorale: qu'est devenu l'idéal d'il y a vingt ans?», *L'Action Catholique*, 20 décembre 1956, p. 4.
- ¹⁰² *Quebec, An Act to amend the Quebec Election Act*, Section 7.
- ¹⁰³ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 148.
- ¹⁰⁴ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 148.
- ¹⁰⁵ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 11, *Le Devoir*, 12 October 1956, p. 1.
- ¹⁰⁶ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 12, *Le Devoir*, 13 October 1956, p. 1.
- ¹⁰⁷ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 149.
- ¹⁰⁸ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 35, *Le Devoir*, 13 November 1956; article 41, *Le Devoir*, 20 November 1956.
- ¹⁰⁹ «Заступник уповноваженого з питань виборів».
- ¹¹⁰ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 149-150.
- ¹¹¹ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 150.
- ¹¹² Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 35, *Le Devoir*, 13 November 1956; article 36, *Le Devoir*, 14 November 1956.
- ¹¹³ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 38, *Le Devoir*, 16 November 1956; article 39, *Le Devoir*, 17 November 1956; article 40, *Le Devoir*, 19 November 1956; article 41, *Le Devoir*, 20 November 1956.
- ¹¹⁴ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 44, *Le Devoir*, 24 November 1956.
- ¹¹⁵ Leslie Roberts, *The Chief*, p. 124-125.
- ¹¹⁶ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 38, *Le Devoir*, 16 November 1956; article 39, *Le Devoir*, 17 November 1956; article 40, *Le Devoir*, 19 November 1956; article 41, *Le Devoir*, 20 November 1956.
- ¹¹⁷ Leslie Roberts, *The Chief*, p. 125.
- ¹¹⁸ Pierre Laporte, «Les élections ne se font pas avec des prières» - article 44, *Le Devoir*, 24 November 1956.

¹¹⁹ Leslie Roberts, *The Chief*, p. 125.

¹²⁰ Жерар Діон, один із співавторів памфлету «Політична аморальність в провінції Квебек», пізніше сам це визнавав (переклад з французької): «В той же час, якби ті самі речі казали миряни, то це не мало б таких наслідків. Люди почали думати: «Можна говорити! Можна говорити такі речі!» Це підбадьорило деяких людей і викликало рух». Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 230 (інтерв'ю з Жераром Діоном і Луї О'Нілом).

¹²¹ Gérard Dion and Louis O'Neill, *Political immorality in the Province of Quebec*, p. 10-12, 14-16.

¹²² Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 150-151.

¹²³ Pierre Laporte, *Les élections ne se font pas avec des prières* - article 46, *Le Devoir*, 7 December 1956.

¹²⁴ *An Act to amend the Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1952-1953, Sections 81-89.

¹²⁵ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 126.

¹²⁶ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 129.

¹²⁷ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 19-20.

¹²⁸ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 139.

¹²⁹ Цю оцінку зробив журналіст П'єр Ляпорт у серії з шести статей на цю тему, що склали частину ще більшої серії під назвою *Les élections ne se font pas avec des prières* [«Вибори не робляться молитвами»], опублікованої в газеті «Ле Деуар» з 1 по 6 жовтня 1956 року.

¹³⁰ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 72.

¹³¹ Jacques Hébert, *Duplessis, non merci!*, p. 73.

¹³² Stuart Keate, *Maurice the Magnificent*, *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 71.

¹³³ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 72-73.

¹³⁴ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 136. («Загалом Дюплессі різко поведився з журналістами. Він перетворив їх на рабів. За ними наглядали, шпигували, і для них завжди існувала загроза того, що їх працедавців поінформують про його незадоволення ними.»)

¹³⁵ Stuart Keate, *Maurice the Magnificent*, *Maclean's Magazine*, 1 September 1948, p. 71.

¹³⁶ George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 23.

¹³⁷ Guy Lamarche, *Duplessis: entre la grand noirceur et la société libérale*, p. 88.

¹³⁸ Служба державних закупок була сформована згідно із Законом про створення загальної служби державних закупок (див. *Act to establish a general purchasing service for the Government*, Statutes of Quebec, 1939, chapter 14). Ще один Закон про виконавчу владу, прийнятий у 1941 році, підпорядкував Службу закупок Прем'єр-міністрові (див. *Act respecting the Executive Power*, Statutes of Quebec, 1941, chapter 22, section 19). Знову ж слід зазначити, що ліберальний уряд, який перебував при владі з 1939 по 1944 роки, не ліквідував Службу закупок і що саме цей уряд підпорядкував у 1941 році цю службу Прем'єр-міністрові.

¹³⁹ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 36-37.

Альфред Харді тісно співпрацював з Дюплессі з 1937 по 1959 рік, спочатку як працівник, а потім – директор відомства провінції з питань закупок.

¹⁴⁰ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 193-194.

¹⁴¹ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 82.

¹⁴² Про використання цих повноважень див.: Blair Fraser, *Shakedown*, *Maclean's Magazine*, 15 November 1945, p. 5-6, 59-60, 62 та Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 141.

Видача ліцензій на продаж спиртних напоїв також використовувалась як засіб покарання. Так сталося у відомій справі Ронкареллі. Ронкареллі, власник ресторану, не догодив режиму тим, що дав заставу за членів релігійної секти, яких переслідував уряд. Дюплессі зруйнував його бізнес, забравши у нього ліцензію.

¹⁴³ Blair Fraser, *Shakedown*, Maclean's Magazine, 15 November 1945, p. 60.

¹⁴⁴ Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 142.

¹⁴⁵ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 34.

¹⁴⁶ Salvas Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 200.

¹⁴⁷ Salvas Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 194-195, 199-200.

¹⁴⁸ Ще у своєму звіті про причини і наслідки політичних заворушень 1837 року Лорд Дюрхем (Durham), представник британського уряду, зазначав, що використання державних робіт для закріплення слухняності громадян – метод, який надалі стане ключовим елементом системи Національної Спілки, – було великою проблемою в Північній Америці:

«Власне кажучи, я не знаю жодної відмінності між механізмом правління в старому і новому світі, яка справляла б таке сильне враження, як вочевидь невідповідна роль, що відводиться державним будівельним роботам в американському законодавстві. Коли говорять про якість якогось уряду, то, схоже, що його заслуги визначаються проведеними ним державними роботами. Якщо запитати громадянина про роботу законодавчого органу, то він, як правило, розповість про дороги і мости, які цей орган збудував, або не збудував, у його окрузі; а якщо його запитати про зміни в конституції, то він буде вираховувати їх доцільність тим, чи буде в його районі збудовано більше доріг і мостів, і чи будуть вони кращими при існуючій чи запропонованій системі. Якщо проаналізувати процедуру роботи законодавчого органу, то можна легко помітити, що значна частина дискусій присвячена обговоренню саме таких питань, а якщо взяти бюджет, то виявляється, що на ці цілі виділяється все більша кількість державних грошей...

...В британських колоніях, в жодній з яких не існує ефективної системи муніципального управління, це негативне явище досягло найбільших висот і справляє дуже нездоровий вплив. Парафіяльні справи, а саме благоустрій парафіяльних доріг і парафіяльних мостів, є буквально найбільшими справами законодавчих зборів. В жодній з цих провінцій немає місцевого органу влади з достатнім авторитетом для того, щоб провести раціональну оцінку місцевих потреб, необхідну для управління місцевими справами. Це повинні робити законодавчі збори, а спеціальне завдання кандидата від округу – привернути увагу зборів до конкретних інтересів цього округу. Надлишок бюджету провінції роздувається як тільки можна за рахунок максимального скорочення витрат на оплату державних послуг, а на справжні обов'язки уряду інколи не вистачає грошей, зате залишається більше коштів для розподілу між його структурними підрозділами...

Рішення стосовно цих коштів приймається законодавчими зборами за поданням депутатів; колоніальний законодавчий орган не перейняв від британської Палати общин правила, згідно з яким необхідно отримати попередню згоду Корони на голосування щодо виділення коштів. В законодавчих зборах йде запекла боротьба серед депутатів за одержання якомога більшої суми для власного округу; укладаються таємні домовленості, за якими депутати виділяють кошти один для одного; загальна політика прив'язується до приватного бізнесу, а приватний бізнес – до загальної політики; а наприкінці парламентської сесії депутат, якому вдалося здобути для своїх виборців найбільшу частину коштів, переносить акцент на свої успіхи в управлінні з глибоким переконанням у повторному обранні.

Оскільки, як я вже зазначав, законодавчі збори провінцій перебувають у стані постійної боротьби з урядом, вони ніколи не мали звички довіряти виконавчій гілці влади контроль за цими коштами; їх повністю розподіляли уповноважені особи, яких призначав законодавчий орган. Законодавчі збори провінцій не могли не використати цю можливість повернути такий протекціонізм на свою користь...

Керівництво законодавчих зборів Нижньої Канади не лише не задовольнилося таким протекціонізмом, результатом якого став великий надлишок доходної частини

бюджету провінції, але й отримало ще більшу користь від цієї системи, використавши її для забезпечення більшого впливу на виборчі округи. У такій несамовитій політичній боротьбі, як та, що тривала у Нижній Канаді, було цілком природно, щоб орган, що майже не несе жодної відповідальності і разом з тим має ці безпосередні повноваження підтримувати інтереси кожного округу, виказав прихильність до тих, хто підтримує його політичні погляди, і продемонстрував своє незадоволення тими, хто наполегливо чинить опір більшості. Але опоненти більшості в законодавчих зборах Нижньої Канади звинувачують цю більшість у дуже систематичному і наполегливому використанні цих засобів для коруптування виборчих органів. Кажуть, що прихильники пана Папіно (Papineau) щедро роздавали обіцянки про переваги, які можна отримати від законодавчих зборів для тих округів, чії голоси вони хотіли отримати. Кажуть, що такі виступи в багатьох випадках забезпечували обрання представників опозиційної політики; але вперті округи часто примушували скоритися за допомогою повного відкриття субсидій до тих пір, поки вони не обирали депутатів, які влаштовують більшість. Деякі англомовні депутати, що голосували разом з паном Папіно, вибачалися перед співвітчизниками, стверджуючи, що вони були змушені так зробити, щоб отримати дорогу чи міст, так бажані для їхніх виборців».

Durham Report, 1839, p. 63-66.

¹⁴⁹ Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Volume 1), p. 231-232, 235-236.

¹⁵⁰ Circular of Quebec Archbishop Charles-François Baillargeon regarding elections, 8 March 1858. - *Mandements, lettres pastorales et circulaires des évêques de Québec*, Volume 4, p. 321-323 (уринок перекладено з французької мови).

¹⁵¹ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 77-79.

¹⁵² Bernard Saint-Aubin, *Duplessis et son époque*, p. 256-257.; Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 193 (інтерв'ю з колишнім ліберальним депутатом Емільєном Ляфрансом).

¹⁵³ *Le catéchisme des électeurs*, p. 7, 9, 10, 11 (наведені уривки перекладені з французької мови).

¹⁵⁴ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 232.

¹⁵⁵ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 232.

¹⁵⁶ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 232.

¹⁵⁷ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 184.

¹⁵⁸ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 232-233.

¹⁵⁹ Alfred Hardy, *Patronage et patroneux*, p. 82.; Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 43 («Замість того, щоб дати людям пристойну зарплату, він давав їм мізерну плату і роздавав подарунки на Різдво і на Великдень. Зі своїми працівниками він грав у щедрю людину»); Roland Parenteau, *Finances provinciales 1953*, p. 351.

¹⁶⁰ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 43.

Жорж-Еміль Ляпальм (George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 251) так описував один конкретний випадок:

«Прошло немало часу, поки ми могли знову поговорити про сесію, бо він знову весь час розглагольствував.

Я почав говорити йому про працівників, які належать до опозиції, їхні жебрацькі зарплати, необхідність підняти їм плату тощо. Я привідкрив вікно в інше століття:

«Знаєш, Ляпальм, достатньо лише одному з них дати підвищення, і всі інші наскочать на тебе. Чого вони скаржаться? Вони не працюють тяжко, мають відпустки, гарантовану посаду, право на пенсію. Є тисячі людей, які хотіли б працювати на уряд, а це значить, що долі цих державних службовців можна позаздрити. Вони думають лише про свої права, і ніколи – про свої обов'язки. Багатьох з них ми тримаємо тільки через

милосерддя. У свій час у мене не було жодного працівника. А у тебе скільки, три? Багато. Якщо я дам їм підвищення, то хіба не почнеться? Підвищення для працівників від опозиції!»

І все ж мені вдалося вибити кілька доларів.

Моріс Дюплессі випустив мене через невелику приймальню; міністр і мер великого міста чекали там вже більш як годину. Він тримав їх як сліпих і глухих свідків довгої співбесіди.

Наступного дня я прочитав текст прес-конференції у газетах: прем'єр сказав, що прийняв мене за день до того і, підкреслюючи щедрість уряду Національної Спілки, додав, що на моє прохання він дозволив суттєво підвищити плату працівникам від опозиції!» (переклад з французької).

¹⁶¹ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 236.

¹⁶² Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 236.

¹⁶³ Bernard Saint-Aubin, *Duplessis et son époque*, p. 257.

¹⁶⁴ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 28, 98.

¹⁶⁵ Salvat Commission, *Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 150-151.

¹⁶⁶ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 236.; Leslie Roberts, *The Chief*, p. 10 («Найближчі послідовники Дюплессі стали мільонерами... Проте, він сам мало думав про гроші і не залишив багато власності, коли помер.»).

¹⁶⁷ Bernard Saint-Aubin, *Duplessis et son époque*, p. 259.; Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 23-24.

¹⁶⁸ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 119.; Leslie Roberts, *The Chief*, p. 182.

¹⁶⁹ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 236.

¹⁷⁰ Alfred Hardy, *Patronage et patronneux*, p. 56.

¹⁷¹ Alfred Hardy, *Patronage et patronneux*, p. 55.

¹⁷² Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 498.; Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 42.

¹⁷³ Alfred Hardy, *Patronage et patronneux*, p. 147.

¹⁷⁴ Alfred Hardy, *Patronage et patronneux*, p. 45.

¹⁷⁵ Alfred Hardy, *Patronage et patronneux*, p. 45.

¹⁷⁶ George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 257:

«Він захоплювався багатством та відкрито любувався ним і захищав його, незважаючи навіть на пролетаріат, об'єднаний у профспілки. Він любив прийоми у заможних англійців та американців. Особливо захоплювався роздачею великих сум грошей. Самому йому вони не були потрібні. Гроші були для інших, головне для нього, щоб вони сипалися, коли він того забажає. Гроші існували для його політики.

При розподілі багатства під його командою навіть найменше друкарське замовлення не проходило без його схвалення або заборони, бо він хотів знати куди простягається його влада і з чим вона вступає у контакт.

Без єдиного зауваження він дозволяв своєму оточенню збагачуватися до надзвичайних меж. Це збагачення йшло від нього і сягало найвіддаленіших місць немов по капілярах. Віз знав усе це і міг відтворити по пам'яті імена майже всіх, хто разом складав цю величезну престижну машину багатства. Телефонний дзвінок, і замовлення розставлялися як фігури на шахматній дошці» (переклад з французької).

¹⁷⁷ Blair Fraser, *Shakedown*, Maclean's Magazine, 15 November 1945, p. 60.

¹⁷⁸ Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Volume 2), p. 649.

¹⁷⁹ Le Devoir, 21 June 1958 (Gérard Filion) (наведений уривок перекладено з французької мови).

¹⁸⁰ Salvat Commission, *Report concerning the sale of the gas network of Hydro-Quebec*, p. 98.

¹⁸¹ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 49 (інтерв'ю з Маріо Больйо).

¹⁸² Якщо точно – 1 454 000 дол.

¹⁸³ *Salvas Commission, Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 19.

¹⁸⁴ Навіть коли знову обрали лібералів, вони настільки побоювалися популярності Національної Спілки, що всіляко намагалися зберегти її імідж як корумпованої партії. Див. про це свідчення Клода Морена, високопоставленого державного службовця, що тоді працював на ліберального Прем'єр-міністра Жана Лесажа: «Правду кажучи, в той час [1961 р.] ліберали використовували всі наявні способи, щоб закарбувати у свідомості громадян рівняння: корупція + протекціонізм + непотизм = Національна Спілка».

Claude Morin, *Mes premiers ministres*, p. 162.

¹⁸⁵ Pierre Godin, *La fin de la grande noirceur*, p. 318.

¹⁸⁶ Pierre Godin, *La fin de la grande noirceur*, p. 318.; Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 181 (інтерв'ю з Жозефом-Дамазом Беженом).

¹⁸⁷ Щодо «скандалу фальшивих сертифікатів» див. такі джерела:

(1) Статті, надруковані в «Ле Девуар»:

- *Le Devoir*, Friday, 13 June 1958, p. 1. - *Le Devoir accuse: Scandale à la Corporation de gaz naturel de Québec*.

- *Le Devoir*, Saturday, 14 June 1958, p. 1. - *Le scandale de la Corporation de gaz naturel: Les noms de six ministres de Duplessis impliqués dans l'affaire*.

- *Le Devoir*, Monday, 16 June 1958, p. 1, 10. - *Le scandale de la Corporation de gaz naturel: Risques: дол.50,000; profits: дол.20,000,000*.

- *Le Devoir*, Tuesday, 17 June 1958, p. 1. - *Le scandale de la Corporation de gaz naturel: Les trois fonctionnaires de l'Hydro-Québec qui sont passés à la Corporation avant la cession*.

- *Le Devoir*, Wednesday, 18 June 1958, p. 1. - *Le scandale de la Corporation de gaz naturel: Brasseurs d'affaires politiciens et politiciens brasseurs d'affaires*.

- André Laurendeau, *L'affaire des faux certificats*, *Le Devoir*, Tuesday, 19 February 1963.

(2) Книги:

- Pierre Godin, *La fin de la grande noirceur*, p. 362-368, 394-406.

- André Lagarde, *La clé du casier 5T7*. (Це розповідь про справу одного з її ключових учасників.)

- Claude Morin, *Mes premiers ministres*, p. 51-52.

¹⁸⁸ Conrad Black, *Render unto Caesar*, p. 502.

¹⁸⁹ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 49 (інтерв'ю з Маріо Больйо).

¹⁹⁰ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 202 (інтерв'ю з Бона Арсено, колишнім міністром земельного і лісового господарства).

¹⁹¹ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 202-203 (інтерв'ю з Жаном Лесажем).

¹⁹² Цей уривок з інтерв'ю з Жаном-Шарлем Бонанфаном перекладено з французької мови.

Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 43.

¹⁹³ Лідер Ліберальної партії Жорж-Еміль Ляпальм підкреслює, що викриття виборчої практики Національної спілки такими людьми, як Діон і О'Ніл відбулося досить пізно (*Pour une politique*, p. 29-30):

«З часу останньої перемоги Національної Спілки в 1956 році був нескінченний ряд статей, промов і слідств стосовно цього колосального скандалу. Здається, що корупція на виборах була вперше продемонстрована людям з усіх верств населення, які виразили свою відразу. Вони враз зрозуміли щось!

Звичайно, при зустрічі з таким невдоволенням ті з нас, хто йде в перших рядах, вважали це обурення, висловлене з певним запізненням, досить несміливим і несвоєчасним. Як сталося так, питаю я вас, що кампанія 1956 року була більш корумпованою, ніж кампанія

1952 року? Через суми, що витрачалися? Через те, що платили більше? Вибори 1956 року були просто відображенням 1956 року: трохи більше виборців і трохи більше грошей. А методи залишалися тими ж.

Жертви знали це ще з 1948 року. Але жертви усвідомлювали найбільше те, що система працювала щогодини, щодня, місяць за місяцем, рік за роком. Вибори просто були результатом постійної і загальної корупції, яку бачили всі ті, хто хотів її бачити або хто стояв надто близько, щоб її не бачити» (переклад з французької).

¹⁹⁴ *Salvas Commission, Report of the Commissioners concerning the purchasing methods used in the Department of Colonization*, p. 208.

Майбутній Прем'єр-міністр Канади П'єр Еліот Трюдо (Pierre Elliott Trudeau) вже висловив такий самий погляд («Some obstacles to democracy in Quebec», *Canadian Journal of Economics and Political Science*, August 1958, p. 309): «Але справжні гроші приходять від великих корпорацій і багатих підприємств, які добровільно віддають їх партіям, які не лише страхують їх від соціалізму, а й обіцяють (і забезпечують) сприятливі трудові закони, звільнення від податків на власність, спеціальні права, цінні замовлення без проведення конкурсу, права на експлуатацію шахт і водних ресурсів неоціненної вартості в обмін на набір булавок... Ці могутні фінансові інтереси в жодному разі не спрямовуються франкомовними канадцами і не належать їм. Тому дещо парадоксально спостерігати, як заможні англомовні квебекці, що належать до вищого класу, часто обирають у своїх округах опозиційного кандидата і таким чином як окремі громадяни відкидають недемократичну практику уряду Дюплессі, але як директори і менеджери багатих концернів скільки ж вони платять, щоб він переміг на виборах!».

¹⁹⁵ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 117.

¹⁹⁶ Тут доцільно процитувати Жоржа-Еміля Ляпальма, колишнього лідера Ліберальної партії:

«Сучасне покоління пам'ятає Моріса Дюплессі і його часи як те, що ні на що не схоже в нашій політичній історії, з особливостями, які раніше не зустрічалися. Це загальне уявлення про наше минуле викривлюється нашою схильністю забувати. Часи до і після Дюплессі мають набагато більше спільного, ніж переважно вважають. Багато в чому події розвиваються послідовно. Що було насправді, то це шістнадцять років, протягом яких одна партія сталевую хваткою тримала владу, і це було просто продовженням ситуації, з якої тридцять років користалася інша партія. Те саме стосується і чисто символічної опозиції, яка від початку століття і до поразки Національної спілки у 1960 році, вибори за виборами, була всього-навсього інтелектуальним виразом уявлення електорату про владу. Принцип офіційної опозиції зберігався через вибори жменьки депутатів, чиє завдання полягало в тому, щоб нагадувати безперервним переможцям, що існує принаймні мовчазна опозиція серед населення».

Georges-Émile Lapalme, *Le bruit des choses réveillées* (mémoires, tome I), p. 207 (переклад з французької).

¹⁹⁷ Аргумент, який висувався щодо книги Річарда Дейлі (Richard Daley) про католицьку освіту Адамом Когеном (Adam Cohen) та Елізабет Тейлор (Elizabeth Taylor) в книзі «Американський фараон». Див.: *American Pharaoh*, p. 24.

¹⁹⁸ Конкретно цей аспект впливу католицизму був сформульований Адамом Когеном і Елізабет Тейлор у їх чудовому дослідженні діяльності Річарда Дейлі, ірландського католика і мера Чикаго, який повністю контролював місто з 1955 по 1976 роки. Див.: *American Pharaoh*, p. 25.

¹⁹⁹ Промову ректора записали на плівку, а потім надрукували у журналі Сіте Лібр (Gérard Pelletier, «Les amitiés particulières», *Cité Libre*, volume 2, numbers 1-2, June-July 1962, p. 64-65.) Переклад англійською взято з книги: Cameron Nish, *Québec in the Duplessis era*, p. 145.

²⁰⁰ *Discipline diocésaine*, 1937, p. 451-452.

²⁰¹ Georges-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 41.

²⁰² Georges-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 41.

²⁰³ Jean Chrétien, *Straight from the heart*, p. 13: «Його влада підтримувалася Римокатолицькою Церквою, що використовувала своє становище арбітра, який вказував людям, що добре, а що погано, так що ті ставали інструментом в руках Дюплессі. У них був спільний інтерес – тримати населення Квебеку бідним, сільським, неосвідченим і прив'язаним до церкви, яка вчить, що життя на землі є тільки похмурим коридором на шляху до небес. Суспільство ґрунтувалося на привілеях, а не на правах. Слухняність і вдячність були важливими складовими народного менталітету. Навіть у кінці 1960-х я посварився зі своїм парафіяльним священником, який у своєму щотижневому бюлетені натякав, що ми завдячуємо нашій Національній Спілці тим, що вона зробила нам тенісний корт».

²⁰⁴ George-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli* (mémoires, tome II), p. 276 (переклад з французької).

²⁰⁵ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 197 (інтерв'ю з Еміл'єном Ляфрансом).

²⁰⁶ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 275.

²⁰⁷ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 275.

²⁰⁸ Commission d'enquête sur le commerce du livre dans la province de Québec.

²⁰⁹ *Rapport de la Commission d'enquête sur le commerce du livre dans la province de Québec*, p. 96-98.

²¹⁰ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 119.

²¹¹ Léon Dion, *Québec 1945-2000*, Volume 2, p. 120-122 (наведені уривки перекладено з французької мови).

Про те саме говорив і лідер Ліберальної партії Жорж-Еміль Ляпальм (*Le vent de l'oubli*, p. 238-239): «Коли справді щось необхідно було робити, політика, в якій бурхливий перебіг подій є нормою, не давала жодних результатів, крім випуску пари. Мова перетворювалася на якусь мішанину, вчителям бракувало кваліфікації, законодавство складалося зі звалених у одну купу актів французькою і англійською, і проти цього навіть слова не можна було сказати, бо повісять тавро невдоволеного. Щоб ухилитися від критики, власті самі себе нагороджують дипломами за гарну поведінку і на американський манер вихваляють наші інститути: вони найбільші у світі, найкращі у світі, найдосконаліші у світі, найпрогресивніші у світі. А народ, затюканий і покірний, бездумно повторює ті самі порожні вихваляння. Ізольовані суспільства втрачають здатність мріяти, чи що?» (переклад з французької).

²¹² На наш погляд, найбільш цікаві міркування про Дюплессі належать політологу Леону Діону (Léon Dion) (*Québec 1945-2000*).

²¹³ «Для франкомовного сільського електорату Дюплессі був майже богом. Для цих людей він був спасителем свого народу, його мови, його інститутів і традицій...» Leslie Roberts, *The Chief*, p. 5.

²¹⁴ Michael Behiels, *Prelude to Quebec's Quiet Revolution*, p. 12-13.

²¹⁵ Paul-André Linteau, *Un débat historiographique*, *La révolution tranquille: 40 ans plus tard: un bilan*, p. 26.

²¹⁶ Hubert Guindon, *Societal changes and their impact*, *Canadian Public Administration review*, Fall 1978, volume 21, number 3, p. 444-445.

²¹⁷ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 211.

²¹⁸ Lucia Ferretti, *Pour l'Église, une révolution pas tranquille du tout*. - *Le Devoir*, 29 March 2000. - (www.ledevoir.com).

²¹⁹ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 191.

- ²²⁰ «Ми були не єдиними в Квебеку, хто розумів значення цього явища. Засоби масової інформації накидувалася на надто багато старих звичок, відкривали надто багато дверей у майбутнє, щоб будь-який оглядач залишився байдужим до їхнього втручання в життя нашого суспільства. Ми залишилися вірними нашому північноамериканському характеру, і нашою першою реакцією була дія. Інстинктивно ми кинулися отримувати аудіовізуальний досвід, а вже потім думали, якщо думали взагалі. Але наш інстинкт був правильним. Пробудження Квебеку, тиха революція, процес наздогнання, що проходив протягом наступних двадцяти років – все це, гадаю, не відбулося б так швидко без допомоги засобів масової інформації». Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 191.
- ²²¹ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 392.
- ²²² Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Volume 2), p. 523
- ²²³ Paul-André Linteau, René Durocher, Jean-Claude Robert, François Ricard, *Histoire du Québec contemporain*, Volume 2, p. 392.
- ²²⁴ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 173 (інтерв'ю з Фернаном Лізотом).
- ²²⁵ Gérard-Marie Coderre, *Politique et conscience*, 1959.
- ²²⁶ Gérard Dion and Louis O'Neill, *Le chrétien et les élections*, p. 26-27.
- ²²⁷ Gérard Dion and Louis O'Neill, *Le chrétien et les élections*, p. 44-47. (Процитовані витяги є перекладом з французької мови.)
- ²²⁸ У 1960 році Ліберальна партія одержала лише на вісім місць більше, ніж Національна Спілка. Лідер Ліберальної партії Жан Лесаж згодом визнав, що він мабуть не виграв би у послідовника Дюплессі, Поля Сове, якби останній не помер. Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 45-46 (інтерв'ю з Жаном Лесажем).
- ²²⁹ «Національна Спілка зрештою зазнала поразки просто через ті засоби, що вона використовувала для досягнення цілей, які більшість франкомовних канадців вважала правомірними цілями, а ще тому, що вона втратила Моріса Дюплессі». Leslie Roberts, *The Chief*, p. 7.
- ²³⁰ Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 42-43 (інтерв'ю з Жаном-Шарлем Бонанфаном).
- ²³¹ Про період Сове: «І все ж саме при правлінні Національної Спілки наше покоління зробило перший ковток політичної свободи». Léon Dion, *De l'ancien au nouveau régime*, Cité Libre, juin-juillet 1961, p. 3 (переклад з французької).
- ²³² «Але не було видно жодної ластівки, що несла звістку про початок політичної весни. Навпаки, уряд Дюплессі ще більш вперто захищав свої позиції. Він збудував свій захист на несамовитому запереченні будь-яких змін, підсилюючи його постійним апелюванням до наших традицій, найгірших й найкращих, але в основному найгірших. Ми чули як він гудів по всіх закутках з характерним цьому режиму акцентом про те, що наша система освіти найкраща у світі, що в Квебеку як ніде інше процвітає суспільний порядок, що у нас намає негативних явищ, від яких гинуть Франція і Сполучені Штати...» Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 133-136.
- ²³³ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 119.
- ²³⁴ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 119.
- ²³⁵ Robert Rumilly, *Maurice Duplessis et son temps* (Volume 1), p. 277.
- ²³⁶ Leslie Roberts, *The Chief*, p. viii.
- ²³⁷ Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 35.
- ²³⁸ «Дюплессі двадцять років тримав нас у брехні, несправедливості і корупції, систематичному зловживанні владою, пануванні обмежених особистостей і торжестві тупості. Ми повинні пам'ятати, що ця людина і його режим протягом чверті століття

стримували Квебек від входження у сучасний світ». Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 65.

²³⁹ «Після профспілкових лідерів, яких режим дуже ненавидів, наступною ціллю були представники інтелігенції або, як їх називав шеф, «піаністи». ...Термін «інтелігент» мав недобру славу і став улюбленою образою, до якої вдавалися наші правителі. Будь-який опонент пана Дюплессі, якщо він не був безграмотним або подорожуючим торговцем, просто через сам факт свого протистояння ставав інтелігентом або комуністом». Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 43-44.

²⁴⁰ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 28.

²⁴¹ Стаття, опублікована в 1999 році, активно висвітлює зміни в економічному мисленні:

«Як не парадоксально, але сучасні прихильники деконструкції – економісти – пропагували так-звану «державу всезагального добробуту» часів Моріса Дюплессі. Вони різко критикували економічну політику Дюплессі, який відмовлявся фінансувати створення систем освіти і охорони здоров'я через отримання позик. Франсуа-Альбер Анжер (François-Albert Angers) – єдиний з економістів, який виступив проти державного втручання у виконання батьківських обов'язків через надання допомоги сім'ям, вважався реакційним динозавром. Всі вони вороже нападали на уряд Дюплессі, оскільки на відміну від інших урядів, він відмовлявся брати позики. Коли до влади прийшли економісти, вони почали позичати великі суми на фондових ринках, щоб заповнити ніші, утворені недостатнім збором податків. Тепер вони не соромляться так само вороже заперечувати систему, яку самі збудували за двадцять років, і засоби її фінансування, які вони самі забезпечили» (переклад з французької).

Hubert Guindon, *La Révolution tranquille et ses effets pervers*, Société, numéros 20-21, p. 1-2.

²⁴² Уривки з політичного маніфесту Ліберальної партії Квебеку 1960 року, відтвореного у виданні Herbert Quinn, *The Union Nationale*, стор. 313-323, на стор. 322.

²⁴³ Уривки з політичного маніфесту Ліберальної партії Квебеку 1960 року, відтвореного у виданні Herbert Quinn, *The Union Nationale*, p. 313-323, at p. 322.

²⁴⁴ Dale Thomson, *Jean Lesage and the Quiet Revolution*, p. 172.

²⁴⁵ Ця характеристика заходів, вжитих для внесення змін до карти виборчих округів, взята в основному з твору: Dale Thomson, *Jean Lesage and the Quiet Revolution*, p. 172-174.

²⁴⁶ *Quebec Election Act*, Statutes of the Province of Quebec, 1963, Chapter 13.

²⁴⁷ *Quebec Election Act*, 1963, section 71.

²⁴⁸ *Quebec Election Act*, 1963, section 186.

²⁴⁹ *Quebec Election Act*, 1963, section 190.

²⁵⁰ *Quebec Election Act*, 1963, section 200

²⁵¹ *Quebec Election Act*, 1963, section 203-207.

²⁵² *Quebec Election Act*, 1963, section 212, 213, 349-357.

²⁵³ *Quebec Election Act*, 1963, section 230.

²⁵⁴ *Quebec Election Act*, 1963, section 232.

²⁵⁵ *Quebec Election Act*, 1963, section 243.

²⁵⁶ *Quebec Election Act*, 1963, section 244-254.

²⁵⁷ *Quebec Election Act*, 1963, section 368-371.

²⁵⁸ *Quebec Election Act*, 1963, section 379.

²⁵⁹ *Quebec Election Act*, 1963, section 380.

²⁶⁰ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 379.

²⁶¹ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 373(5).

²⁶² *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, sections 373, 375(1), 382, 383.

²⁶³ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 380.

²⁶⁴ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 372(2)b).

²⁶⁵ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 375(3).

²⁶⁶ Dale Thomson, *Jean Lesage and the quiet revolution*, (Toronto, Macmillan of Canada, 1984), p. 175.

²⁶⁷ *Quebec Election Act*, Statutes of Quebec 1963, chapter 13, section 193(2).

²⁶⁸ Dale Thomson, *Jean Lesage and the quiet revolution*, (Toronto, Macmillan of Canada, 1984), p. 175.

²⁶⁹ *An Act respecting the financing of political parties and to again amend the Election Act*, Statutes of Quebec 1975, chapter 9, section 36.

²⁷⁰ *An Act to govern the financing of political parties and to amend the Election Act*, Statutes of Quebec 1977, chapter 11, sections 62-64.

²⁷¹ *An Act to govern the financing of political parties and to amend the Election Act*, Statutes of Quebec 1977, chapter 11, sections 85, 91.

²⁷² *An Act respecting the Control of Finances*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 38.

²⁷³ Управління скарбниці не було повністю новим органом, оскільки воно замінило менш потужне Бюро скарбниці (Treasury Bureau).

²⁷⁴ *An Act respecting the Control of Finances*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 38, section 3.

Контролер контролює витрати всіх міністерств, забезпечує надходження коштів за кожною запропонованою статтею витрат, і може ставити під сумнів доречність будь-яких витрат. Контролер є основним представником Фінансової ради. Наявність Контролера забезпечує ситуацію, при якій міністерства не переходитимуть меж своїх бюджетів, що було типовим явищем в період правління Національної Спілки.

²⁷⁵ Jean Lesage, *Discours sur le budget*, 14 avril 1961, p. 71.

²⁷⁶ Quebec. - Executive Council Chamber. - Order in Council number 1556 du 11 août 1965 concernant le règlement touchant les conditions de contrats faits au nom de Sa Majesté.

²⁷⁷ Quebec. - Chambre du Conseil Exécutif. - Arrêté en Conseil numéro 1248 du 17 août 1960 concernant le sous-ministre des travaux publics.

²⁷⁸ Article 51 of the program of the Liberal Party.

²⁷⁹ Quebec. - Executive Council Chamber. – Наказ номер 2372 від 20 грудня 1960 року про підзаконні акти стосовно підготовки планів і специфікацій державних робіт, або запитів на проведення тендерів, а також про рішення щодо розміщення замовлень. Інший нормативний акт уряду, прийнятий в 1961 році, це Наказ від 7 грудня 1961 року про підзаконні акти стосовно субсидій на будівництво, передбачав проведення відкритих тендерів на проведення будь-яких будівельних робіт вартістю понад 50 000 доларів, що фінансувалися урядом.

²⁸⁰ Оголошення про відкритий тендер на будівництво доріг було опубліковане 14 липня 1960 року. Вперше за 16 років було використано процес відкритих торгів. (Pierre Laporte, *Le Devoir*, 15 July 1960, p. 1,6.)

²⁸¹ Jean Lesage, *Discours sur le budget*, 14 avril 1961, p. 10.

²⁸² Roch Bolduc, *Le recrutement et la sélection dans la Fonction Publique du Québec*, p. 205, 208.

²⁸³ Pierre Laporte, « Deuxième assaut contre le patronage et les prébendes », *Le Devoir*, 14 July 1960, p. 2.

²⁸⁴ Pierre Laporte, « La guerre au patronage en fait souffrir plusieurs », *Le Devoir*, 16 July 1960, p. 1-2.

²⁸⁵ Dale Thomson, *Jean Lesage and the Quiet Revolution*, p. 166.

²⁸⁶ James Iain Gow, *Histoire de l'administration publique québécoise*, p. 180-182.

²⁸⁷ Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 12-13.

²⁸⁸ Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 16.

²⁸⁹ Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 16.

²⁹⁰ Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 15.

²⁹¹ Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 16.

²⁹² Rapport de la Commission Royale Cannon, p. 18.

²⁹³ Jean-Paul Dessureau, *Reorganization problems and selection of personnel : Quebec Provincial Police*, p. 181.

²⁹⁴ *An Act respecting the Provincial Police Force and the Liquor Police Force*, Statutes of Quebec, 1940, chapter 56, section 9.

²⁹⁵ *An Act respecting the Provincial Police Force and the Liquor Police Force*, Statutes of Quebec, 1940, chapter 56, sections 10, 11.

²⁹⁶ *An Act respecting the Provincial Police Force and the Liquor Police Force*, Statutes of Quebec, 1940, chapter 56, section 15.

²⁹⁷ *An Act respecting the Provincial Police Force and the Liquor Police Force*, Statutes of Quebec, 1940, chapter 56, section 27. A tavern keeper who allowed an officer to remain in his establishment was liable to a fine.

²⁹⁸ Фактично цей закон називався Законом про комуністичну пропаганду – *Act Respecting Communistic Propaganda*, Statutes of Quebec 1937, chapter 11.

²⁹⁹ Найбільші страйки пройшли в таких містах: Сорел (металургічна промисловість, 1937), Норанда (текстильна промисловість, 1946), Ляшют (текстильна промисловість, 1947), Монреаль (м'ясопереробна промисловість, 1947), Азбестос (виробництво азбесту, 1949), Луїсвіль (текстильна промисловість, 1952), Мердоквіль (мідна шахта, 1957).

³⁰⁰ Офіційно новий уряд було сформовано попереднього дня, 5 липня 1960 року.

³⁰¹ *Le Devoir*, 6 July 1960, p. 1. ; *La Presse*, 6 July 1960, p. 1.

³⁰² *Le Devoir*, 9 July 1960, p. 1-2.

³⁰³ « Les trente jours qui ébranlèrent la province », *Le Devoir*, 5 August 1960, p. 1.

Новим Директором став Джозафат Бруне (Josaphat Brunet), який раніше займав високий чин у федеральній поліції, а саме в Королівській кінній поліції Канади.

³⁰⁴ Цей опис старої системи і проведених реформ значною мірою ґрунтується на даних помічника Директора поліції того часу Жана-Поля Десюро. Jean-Paul Dessureau (« *Reorganization problems and selection of personnel : Quebec Provincial Police* », published in *Canadian Public Administration*).

³⁰⁵ *Provincial Police Force Act*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 18, section 9. Ще в 1944 слідча комісія Кенона рекомендувала передати всі повноваження щодо керівництва поліцією єдиному Директору.

³⁰⁶ Перший Кодекс поведінки співробітника поліції провінції був затверджений Міністром юстиції 7 грудня 1966 року.

³⁰⁷ Jean-Guy Fortin, *La police au Québec*, p. 81.

³⁰⁸ Jean-Guy Fortin, *La police au Québec*, p. 81.

³⁰⁹ Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 18.

Новий закон Квебеку був написаний значною мірою на основі федерального Закону про Королівську кінну поліцію Канади і Закону про поліцію провінції Онтаріо.

³¹⁰ *Provincial Police Force Act*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 18, section 30.

³¹¹ Jean-Paul Dessureau, «*Reorganization problems and selection of personnel : Quebec Provincial Police*», p. 182-183. Примітка: Звернення до кандидатів, як до осіб чоловічої статі в цих вимогах і далі в переліку умов, які мали братися до уваги під час співбесіди, відображає цінності 1960-х років. Окремі критерії вже можуть не відповідати законодавству про права і свободи громадян, прийнятому у 1980-х роках, а в поліції тепер поряд з чоловіками служать і жінки.

³¹² Jean-Paul Dessureau, «*Reorganization problems and selection of personnel : Quebec Provincial Police*», p. 184.

³¹³ *Provincial Police Force Act*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 18, section 26.

³¹⁴ Statute of the Province of Quebec, 1968, chapter 17.

- ³¹⁵ *Police Act*, Statute of the Province of Quebec, 1968, chapter 17, section 20.
- ³¹⁶ *Police Act*, Statute of the Province of Quebec, 1968, chapter 17, section 25.
- ³¹⁷ *Police Act*, Statute of the Province of Quebec, 1968, chapter 17, sections 74-78.
- ³¹⁸ *Provincial Police Force Act*, Statute of the Province of Quebec 1960-1961, chapter 18, section 10.
- ³¹⁹ 13 029 657 доларів відповідно до інформації, наданої управлінням в травні 2001 року.
- ³²⁰ Jean Lesage, *Discours sur le budget*, 14 avril 1961, p. 71.
- ³²¹ Точніше 7 983 450 доларів у 1959-1960 роках і 15 023 052 доларів у 1964-1965 роках. Див.е Raymond Proulx, *La Sûreté du Québec depuis 1870*, p. 50.
- ³²² Quebec Police Commission, *Annual Report for 1970*, p. 105, 111. Бюджет поліції не включає витрати на навчання поліції, які оплачує Департамент юстиції, а також витрати на утримання приміщень, які входять до бюджету Департаменту з питань державних робіт.
- ³²³ Про це див. у виданні: Vincent Lemieux, Raymond Hudon, *Patronage et politique au Québec: 1944-1972*, p. 47-54 and Mario Cardinal, Vincent Lemieux, Florian Sauvageau, *Si l'Union Nationale m'était contée*, p. 199-200 (Interview with Jean Lesage).
- ³²⁴ James Iain Gow, *Histoire de l'administration publique québécoise*, p. 325.
- ³²⁵ James Iain Gow, *Histoire de l'administration publique québécoise*, p. 325.
- ³²⁶ James Iain Gow, *Histoire de l'administration publique québécoise*, p. 325.
- ³²⁷ Цей огляд процесу утворення профспілок для працівників державних установ в основному ґрунтується на творі: Dale Thomson, *Jean Lesage and the Quiet Revolution*, p. 168-172, в якому запропоновано найкращий аналіз цього складного аспекту трансформації державної служби Квебека.
- ³²⁸ «Такі явища, як купівля голосів, перекручення виборчого законодавства, погрози застосування репресій проти тих, хто не підтримує «правильну партію», фальшиві клятви, підміна людей, корумпованість працівників виборчої служби, також явно стають нормальними елементами нашого суспільного життя у передвиборний час. В деяких районах міст прояви насильства досягли обсягів, яким могли б позаздрити найзавзятіші анархісти...
- Ті, хто зараз використовує або терпить такі процеси, не може претендувати на роль їх винахідників. Ми мусимо визнати, що у нашій католицькій провінції поняття виборчого шахрайства відоме досить давно. Але з кожними виборами до нього вдаються все активніше. Жодна партія не має монополії. Хто виміряє наслідки цього стану в суспільстві, де широко приймається така аморальність?
- Знову ж таки найбільше ми маємо бути стурбовані тим, що так мало людей вважають це скандалом. Такі самі методи в комуністичних країнах викликали б сильне обурення наших поважних громадян і фанатизм наших католицьких журналістів. В провінції ж Квебек вони швидко отримують народне визнання. Люди навіть вихваляються ними і підсміховуються над ними немов над невинними жартами».
- Gérard Dion and Louis O'Neill, *Political immorality in the Province of Quebec*, p. 10-12.
- ³²⁹ Фактично, перший вияв невдоволення серед великих організацій належить Торговій палаті Монреалю, і стався він у 1950 році, коли ця палата піддала критиці існуючу практику проведення виборів.
- Georges-Émile Lapalme, *Le vent de l'oubli*, p. 132-133:
- «26 грудня 1950 року газета «Ляксьйон католік» (L'Action Catholique) опублікувала деякі міркування, висловлені від імені Торгової палати Монреалю:

Виборчі звичаї
Національної Спілки

Торгова палата Монреаля зробила схвальну спробу очистити деякі виборчі звичаї. Результати не виправдали очікувань, і на це є свої причини. Ось висловлені нею ідеї, що мають певне значення для всіх.

Прочитайте цей перелік: корупція, визнання недійсності, гроші, подарунки, обіцянки, зброя, алкоголь, підручні партійних босів, оскарження, примус, підкуп, відмова вжити заходи, недбалість, лжесвідчення, злочинна недбалість, залякування, псування бюлетенів, хабарі, імперсонація, перевезення виборців, насильство, неправомірне голосування, виборці, що вагаються.

Не підскакуйте, це ж перли, які ми знаходимо на кожних виборах, діаманти, якими всіяний процес ніби-то демократичного голосування. Це ренегатство, злочини, несправедливість і шахрайство, які перетворюють наші звернення до людей до певної міри на смішний фарс, ганебний брудний трюк. Ціною цих порушень буде наша свобода як народу і як людей.

Деякі люди, чесні в усіх інших питаннях, скажуть вам досить прямолінійно, що чесність і політика речі несумісні, що деякі виборчі звичаї невід'ємні від виборів і без них не має сенсу намагатися бути обраним» (переклад з французької).

³³⁰ «І на початку п'ятидесятих вже ставало очевидним те, що зміни назріли в усіх сферах життя суспільства в Квебеку, за винятком самого політичного середовища.

Приміром, роботодавці починали еволюціонувати. Хоча невеликі фірми і промислові підприємства, що опинялись у складному становищі, все ще шукали захисту під крилами релігійних архиконсерваторів та інших реакційних груп, великі роботодавці боялися вибуху і намагалися запобігти йому. Вони, безумовно, продовжували б експлуатувати до кінця переваги ретроградного режиму, які той їм все ще пропонував, але наразі вони розуміли, що така ситуація не може тривати вічно.

Вони передбачали кінець певних привілеїв. Вони готувалися вести переговори з профспілками в Квебеку, які ставали все більш рішучими. Ще мало відбутися багато важких страйків і багато спроб заперечити право на об'єднання, ще нічого не було здобуто, але зміни вже починалися.

Крім того, незважаючи на свою застарілу структуру, починала вирувати система освіти. Позначився вплив обов'язкової освіти і раптове зростання народжуваності після війни. Школи були буквально переповнені учнями, а релігійні громади, чисельність яких почала зменшуватися, відчували, як тане їх монополія разом з масовим приходом світських вчителів. В коледжах і університетах стали помітні ознаки попиту на безкоштовну середню освіту, легший доступ до університетської освіти і реформу методів викладання. Звичайно, старі структури ще чинили опір. Реформи відбулися лише через десять років. Але цей рух вже почався. За нього виступали не лише світські голоси: багато відкритих умів старого духовенства були готові до змін.

Загалом духовенство переглядало власні позиції: свою роль, свою узурповану владу, свою традиційну всемогутність, яка, як воно відчувало, ставала дедалі слабшою. Фермент активності світських людей, що проник у Церкву, став викликом духовенству, яке прибрало до своїх рук чужі обов'язки.

Спочатку зміни набули форми візантійських протиріч, які, хоч у це важко повірити, керували почуттями розумних людей цілу першу половину двадцятого століття. Ці суперечки стосувалися не теологічних питань. Дебати йшли не про те, щоб включити *filioque* до апостольського символу віри 589 року н.е., а про проблеми, які вже давно були вирішені в більшості західних суспільств.

Наприклад, сперечалися щодо релігійної приналежності кооперативів і профспілок. Традиціоналісти агресивно засуджували нейтралітет цих організацій (тобто їх незалежність від прямого контролю духовенства) і характеризували її як зраду християнській вірі. Вони також стверджували, що церква встановила для віруючих суспільну доктрину, що є такою ж непорушною, як і найсвятіші релігійні принципи, і яка наперед диктує певний політичний

вибір. В галузі освіти постало питання про те, чи слід давати дівчатам доступ до... класичних гуманітарних наук, чи може всіх студенток слід вчити тільки материнству і «науці домашнього господарства». Чи слід єпископам погодитися з тим, щоб у Квебеку, як і в інших державах, був міністр освіти? Чи припустимо, щоб наші єпископальні університети (якими всі вони були) перейшли під керівництво світського ректора?

Ці запитання не лише порушувалися, вони були предметом нескінчених дискусій між єпископами. В цю боротьбу з грандіозним шумом включилися великі релігійні ордени: справа – єзуїти, зліва – домініканці. Як правило, громадськість нічого не чула про цю дискусію. Згадки про неї в періодичній пресі можна було знайти рідко і лише у формі нечіткого натяку редакції.

Але час від часу той чи інший єпископ в розпалі починав відкриту війну. Шербрукський Архієпископ Філіп Деранло якось опублікував пастирське послання, в якому він засудив клуби за інтересами, що не формуються за принципом віросповідання, і заборонив своїм прихожанам до них вступати. Його єпископальне місто було переповнене «Левами», «Лосями» і «Оленями». Прелат зазначив мимохідь, що це не по-християнськи – наділяти людські істоти такими звіриними іменами. Це властиво, казав він, язичеському менталітету. Але де не взялися зловредні священики, які повикопували з Біблії «Іудейського Лева», «Божого Агнця» тощо.

Однак, це не вирішило ще одного аспекту питання: чи повинні клуби Рішельє, що мали християнське походження, просити своїх єпископів призначити капеланів, чи ні? Як потрібно реагувати на ці протиріччя? Спостерігати за ними і підсміховуватися? Презирливо відкидати їх? Щиро посміятися над активними поборниками? Це було б помилкою. Ми не мали особливого бажання втручатися у це. Але масштаб явища видався нам досить значним. Цю рубку молоді порослі треба було припинити, поки не почалися справжні проблеми. Більш того, ці дебати почали розхитувати основи церковного храму. Його монолітна структура була нашим ворогом, і як тільки люди перестали мислити в унісон, у свободи з'явився шанс. Найменша тріщинка у суцільній брилі панівної ідеології несла з собою промінь надії. Як виявилось, це збудження, яким би гротескним воно декому не здавалося, було передвісником розвитку подій неабиякого значення».

Gérard Pelletier, *Years of impatience*, p. 133-136.

³³¹ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 29.

³³² «Єдина влада, яка в цій частині Канади лякає всіх, – це влада духовенства». Jean-Charles Harvey, *La peur*, p. 35. (Уривок зі звернення, проголошеного в Монреалі 9 травня 1945 року – переклад з французької мови.)

³³³ Маніфест «Повна відмова» [*Total Refusal*], 1948: «Вперше цю колонію загнали за слизькі стіни страху (звичайне місце для народів, що зазнали поразки) і покинули там ще в 1760 році. Наші ватажки втекли або продалися тим, хто більше платив, і так вони завжди робили надалі, тільки-но у них з'являлася нагода...

Обрії наших мрій змінилися назавжди. Страх у його багатьох формах вже не панував над цією землею. Досить бруталного мордування теперішнього і майбутнього і постійного биття кийком з минулого».

³³⁴ Pierre Laporte, *The true face of Duplessis*, p. 135.

³³⁵ Gérard-Marie Coderre, *Politique et conscience*, 1959 (наведені уривки перекладено з французької мови).

³³⁶ Gérard Dion and Louis O'Neill, *Le chrétien et les élections*, p. 58-60 (наведені уривки перекладено з французької мови).